

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΚΑΙ
ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

ΕΞΑΜΗΝΟ Β΄

ΜΑΘΗΜΑ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ II / Στοιχεία σημασιολογίας-πραγματολογίας

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
Σ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ

Μετάφραση: Θεοδοροπούλου Μαρία
Κλαρκ Κατερίνα
Μπουργαζά Γεωργία

1

Ορισμοί και προϊστορία

Η πραγματολογία ασχολείται με τη μελέτη του νοήματος όπως μεταδίδεται από έναν ομιλητή (ή συγγραφέα) και ερμηνεύεται από έναν ακροατή (ή αναγνώστη). Έχει, συνεπώς, μεγαλύτερη σχέση με την ανάλυση του τι εννοούν οι άνθρωποι με τις εκφράσεις τους παρά του τι θα μπορούσαν να σημαίνουν από μόνες τους οι λέξεις ή οι φράσεις σε αυτές τις εκφράσεις. *Η πραγματολογία είναι η μελέτη του νοήματος του ομιλητή.*

Αυτός ο τύπος μελέτης περιλαμβάνει αναγκαστικά την ερμηνεία του τι εννοούν οι άνθρωποι μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο καθώς και την ερμηνεία του πώς το πλαίσιο επηρεάζει αυτά που λέγονται. Απαιτεί μια εξέταση του πώς οι ομιλητές οργανώνουν αυτά που θέλουν να πουν σύμφωνα με το σε ποιον μιλάνε, πού, πότε και υπό ποιες περιστάσεις. *Η πραγματολογία είναι η μελέτη της σημασίας των συμφραζομένων.*

Επίσης, η προσέγγιση αυτή διερευνά απαραίτητως πώς οι ακροατές μπορούν να εξάγουν συμπεράσματα για αυτά που λέγονται με σκοπό να φτάσουν σε μια ερμηνεία του νοήματος που σκόπευε να δώσει ο ομιλητής. Αυτός ο τύπος μελέτης διερευνά πώς πολλά από αυτά που δε λέγονται αναγνωρίζονται ως μέρος αυτών που μεταδίδονται. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η διερεύνηση του αόρατου νοήματος. *Η πραγματολογία είναι η μελέτη του πώς μεταδίδονται περισσότερα από όσα λέγονται.*

Αυτή η προοπτική τότε γεννά το ερώτημα τι καθορίζει την επιλογή ανάμεσα σε αυτά που λέγονται και σε αυτά που δε λέγονται. Η βασική απάντηση συνδέεται με την αντίληψη της απόστασης. Η εγγύτητα, είτε είναι φυσική, κοινωνική ή αντιληπτική, υπαινίσσεται κοινή εμπειρία. Πάνω στην υπόθεση για το πόσο κοντινός ή απόμακρος είναι ο ακροατής, οι ομιλητές καθορίζουν πόσα χρειάζεται να ειπωθούν. *Η πραγματολογία είναι η μελέτη της έκφρασης της σχετικής απόστασης.*

Αυτές είναι οι τέσσερις περιοχές με τις οποίες ασχολείται η πραγματολογία. Για να κατανοήσουμε πώς έγιναν έτσι τα πράγματα, πρέπει να κάνουμε μια επιγραμματική επισκόπηση της σχέσης της με άλλες περιοχές της γλωσσολογικής ανάλυσης.

Συντακτικό, σημασιολογία και πραγματολογία

Μια παραδοσιακή διάκριση στην ανάλυση της γλώσσας αντιπαραβάλλει την πραγματολογία με το συντακτικό και τη σημασιολογία. **Συντακτικό** (syntax) είναι η μελέτη των σχέσεων μεταξύ γλωσσικών τύπων, του πώς αυτοί είναι οργανωμένοι σε ακολουθίες και του ποιες ακολουθίες είναι σωστά οργανωμένες. Αυτός το είδος μελέτης γενικά λαμβάνει χώρα χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν ποιος είναι ο κόσμος της αναφοράς ή ο χρήστης των γλωσσικών τύπων. **Σημασιολογία** (semantics) είναι η μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στους γλωσσικούς τύπους και τις οντότητες μέσα στον κόσμο - δηλαδή, πώς οι λέξεις συνδέονται κυριολεκτικά με τα πράγματα. Η σημασιολογική ανάλυση αποπειράται επίσης να καθιερώσει τις σχέσεις ανάμεσα στις λεκτικές περιγραφές και την κατάσταση των πραγμάτων στον κόσμο ως ακριβείς (σωστές) ή όχι, αδιαφορώντας για το ποιος παράγει αυτήν την περιγραφή.

Πραγματολογία (pragmatics) είναι η μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στους γλωσσικούς τύπους και τους χρήστες αυτών των τύπων. Σε αυτήν την τριμερή διάκριση, μόνο η πραγματολογία λαμβάνει υπ' όψιν της τους ανθρώπους στην ανάλυση της. Το πλεονέκτημα που έχει η μελέτη της γλώσσας μέσω της πραγματολογίας είναι ότι μας επιτρέπει να εξετάζουμε τα σκοπούμενα από τους ανθρώπους νοήματα, τις προϋποθέσεις τους, τις επιδιώξεις και τους σκοπούς τους, και τα είδη των ενεργειών (για παράδειγμα, παράκληση) που εκτελούν όταν μιλάνε. Το μεγάλο μειονέκτημα είναι ότι όλες αυτές οι πολύ ανθρώπινες έννοιες είναι εξαιρετικά δύσκολο να αναλυθούν με σταθερό και αντικειμενικό τρόπο. Δύο φίλοι που συζητούν μπορεί να υπονοούν μερικά πράγματα και να συμπεραίνουν μερικά άλλα χωρίς να παρέχουν κανένα σαφές γλωσσικό στοιχείο το οποίο να μπορούμε να επισημάνουμε ως τη σαφή πηγή 'του νοήματος' αυτού που επικοινωνήθηκε. Το παράδειγμα [1] είναι μια τέτοια προβληματική περίπτωση. Άκουσα τους ομιλητές, ήξερα τι είπαν, αλλά δεν είχα ιδέα για το τι επικοινωνήθηκε.

- [1] Αυτή : Λοιπόν-το έκανες;
Αυτός : Ε-ποιος δε θα το 'κανε;

Έτσι, η πραγματολογία είναι ελκυστική διότι πρόκειται για το πώς οι άνθρωποι καταλαβαίνουν ο ένας τον άλλον γλωσσολογικά, όμως μπορεί να αναδειχθεί σε δύσκολο πεδίο έρευνας διότι απαιτεί από μας να καταλάβουμε τους ανθρώπους και τι έχουν στο μυαλό τους.

Κανονικότητα

Ευτυχώς, οι άνθρωποι έχουν την τάση να συμπεριφέρονται με αρκετά κανονικούς τρόπους όταν πρόκειται για τη χρήση της γλώσσας. Μέρος αυτής της κανονικότητας προέρχεται από το γεγονός πως οι άνθρωποι είναι μέλη κοινωνικών ομάδων και ακολουθούν γενικά πρότυπα της συμπεριφοράς που αναμένεται εντός της ομάδας. Μέσα σε μια οικεία κοινωνική ομάδα, φυσιολογικά το βρίσκουμε εύκολο να είμαστε ευγενικοί και να λέμε τα αρμόζοντα πράγματα. Σε ένα καινούριο, άγνωστο κοινωνικό περιβάλλον, συχνά είμαστε αβέβαιοι για το τι να πούμε και ανησυχούμε ότι μπορεί να πούμε το λάθος πράγμα.

Τον πρώτο καιρό που ζούσα στη Σαουδική Αραβία, είχα την τάση να απαντώ σε ερωτήσεις στα Αραβικά για την υγεία μου (την ισοδύναμη του ‘Τι κάνεις;’) με τις ισοδύναμες της δικής μου οικείας καθημερινότητας απαντήσεις ‘Εντάξει’ ή ‘Καλά’. Ωστόσο, τελικά παρατήρησα ότι, όταν εγώ έκανα μια παρόμοια ερώτηση, οι άνθρωποι απαντούσαν με μια φράση που είχε την κυριολεκτική σημασία ‘Δόξα τω θεώ’. Σύντομα έμαθα να χρησιμοποιώ τη νέα έκφραση, θέλοντας να είμαι πραγματολογικά ταιριαστός σε αυτό το περιβάλλον. Ο πρώτος τύπος της απάντησής μου δεν ήταν ‘λανθασμένος’ (το λεξιλόγιο και η προφορά μου δεν ήταν λανθασμένα), αλλά περνούσε το μήνυμα ότι ήμουν ένας ξένος σε εκείνη την κοινωνία, που απαντούσε με έναν μη αναμενόμενο τρόπο. Με άλλα λόγια, μεταδίδονταν περισσότερα από όσα λέγονταν. Αρχικά δεν ήξερα ότι: είχα μάθει μερικούς γλωσσικούς τύπους αυτής της γλώσσας χωρίς να μάθω το πώς αυτοί οι τύποι χρησιμοποιούνται πραγματολογικά βάσει ενός υποδείγματος από τους κοινωνικά μυημένους.

Μία άλλη πηγή της κανονικότητας στη χρήση της γλώσσας προέρχεται από το γεγονός ότι οι περισσότεροι άνθρωποι μέσα σε μια γλωσσική κοινότητα έχουν παρόμοιες εμπειρίες για τον κόσμο και μοιράζονται πολλή μη γλωσσική γνώση. Ας πούμε ότι, στη μέση μιας συζήτησης, αναφέρω την πληροφορία του παραδείγματος [2].

[2] Βρήκα ένα παλιό ποδήλατο πεσμένο στο έδαφος. Η αλυσίδα ήταν σκουριασμένη και τα λάστιχα σκασμένα.

Είναι απίθανο να ρωτήσετε γιατί μια αλυσίδα και κάτι λάστιχα αναφέρθηκαν ξαφνικά. Φυσιολογικά μπορώ να υποθέσω ότι θα εξαγάγετε το συμπέρασμα πως αν το X είναι ένα ποδήλατο, τότε το X έχει μια αλυσίδα και λάστιχα (και πολλά άλλα μέρη). Εξαιτίας αυτού του τύπου της υπόθεσης, θα ήταν πραγματολογικά παράξενο για μένα να εκφράσω το παράδειγμα [2] όπως το [3].

[3] Βρήκα ένα παλιό ποδήλατο. Ένα ποδήλατο έχει μια αλυσίδα. Η αλυσίδα ήταν σκουριασμένη. Ένα ποδήλατο επίσης έχει λάστιχα. Τα λάστιχα ήταν σκασμένα.

Θα σκεφτόσασταν ίσως ότι πιο πολλά μεταδίδονταν παρά λέγονταν και ότι σας φερόμουν σα να στερείστε βασικών γνώσεων (με άλλα λόγια ηλίθιο). Για άλλη μια φορά, τίποτα στη χρήση των γλωσσικών τύπων δεν είναι λανθασμένο, όμως η λανθασμένη χρήση των πραγματολογικών συμβάσεων θα μπορούσε να είναι προσβλητική.

Οι τύποι των κανονικοτήτων που μόλις περιγράφηκαν είναι εξαιρετικά απλά παραδείγματα της καθομιλουμένης γλώσσας οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό παραγνωρίζονται από τις περισσότερες γλωσσολογικές αναλύσεις. Για να καταλάβουμε γιατί έχει γίνει αρμοδιότητα της πραγματολογίας να διερευνά αυτές, και πολλές άλλες, όψεις της συνηθισμένης γλώσσας όπως αυτή χρησιμοποιείται, χρειάζεται να δούμε επιγραμματικά πώς εξελίχθηκαν τα πράγματα.

Το καλάθι αχρήστων της πραγματολογίας

Για μια μακρά περίοδο στη μελέτη της γλώσσας, υπήρχε πολύ ισχυρό ενδιαφέρον για τα τυπικά συστήματα ανάλυσης, που συχνά προέρχονταν από τα μαθηματικά και τη λογική. Η έμφαση είχε δοθεί στην ανακάλυψη κάποιων από τις αφηρημένες αρχές που βρίσκονται ‘στην καρδιά’ της γλώσσας. Τοποθετώντας τα αφηρημένα, εν δυνάμει καθολικά, χαρακτηριστικά της γλώσσας στο κέντρο της έρευνας τους, οι γλωσσολόγοι και οι φιλόσοφοι της γλώσσας έτειναν να βάζουν στο περιθώριο όσες παρατηρήσεις είχαν πάνω στη χρήση της καθημερινής γλώσσας. Καθώς ανακάλυπταν περισσότερα για τις αφηρημένες αρχές της γλώσσας, πολλές από τις παρατηρήσεις για την κοινή γλώσσα όπως αυτή χρησιμοποιείται άρχισαν να παραγκωνίζονται και κατέληξαν στο καλάθι των αχρήστων. Αυτό το ξέχειλο καλάθι των αχρήστων έγινε η πηγή πολλών από αυτά που θα συζητηθούν στις επόμενες σελίδες. Αξίζει να θυμόμαστε ότι τα περιεχόμενα αυτού του καλάθιού δεν ήταν αρχικά οργανωμένα σε μία μοναδική κατηγορία. Ήταν αρνητικά προσδιορισμένα, ως το υλικό που δεν ήταν εύκολο να διαχειριστεί κανείς μέσα στα πλαίσια των τυπικών συστημάτων ανάλυσης. Συνεπώς, για να καταλάβουμε τι υλικό θα αντλήσουμε από το καλάθι των αχρήστων, πραγματικά χρειάζεται να δούμε πώς αυτό το υλικό έφτασε εκεί.

Το πεδίο εργασίας πολλών γλωσσολόγων και φιλοσόφων της γλώσσας ήταν αφιερωμένο στην ανάλυση της γλωσσικής δομής. Σκεφτείτε την πρόταση στο παράδειγμα [4].

[4] Η πάπια όρμησε πάνω στη Μαρία και την έγλειψε.

Μία συντακτική προσέγγιση σε αυτήν την πρόταση θα ενδιαφερόταν για τους κανόνες που καθορίζουν τη σωστή δομή και αποκλείουν κάθε λανθασμένη ακολουθία όπως *‘Πάνω πάπια Μαρία στην έτρεξε’. Από τη συντακτική ανάλυση θα ζητούσε κανείς επίσης να δείξει ότι υπάρχει ένα στοιχείο που λείπει (‘και την_ έγλειψε’) πριν από το ρήμα ‘έγλειψε’ και να αναλύσει τους κανόνες που επιτρέπουν αυτό το κενό, ή κάνουν αποδεκτή την αντωνυμία ‘αυτή’ στην ίδια θέση. Ωστόσο, όσοι ασχολούνται με το συντακτικό θα το θεωρούσαν εντελώς άσχετο αν προσπαθούσατε να πείτε πως οι πάπιες δεν το κάνουν αυτό και πως ίσως ο ομιλητής να ήθελε να πει ‘σκύλος’. Πράγματι, από μια καθαρά συντακτική σκοπιά, μία πρόταση όπως ‘Το μπουκάλι με τη σάλτσα ντομάτας όρμησε πάνω στη Μαρία’ θα ήταν εξίσου καλά σχηματισμένη όπως και το παράδειγμα [4].

Από την πλευρά όσων ασχολούνται με τη σημασιολογία, ωστόσο, θα υπήρχε ανησυχία. Μια οντότητα που χαρακτηρίζεται ως ‘πάπια’ έχει ένα σημασιολογικό χαρακτηριστικό (έμψυχο) αντίθετο με το ‘ένα μπουκάλι σάλτσα ντομάτας’ (άψυχο). Από τη στιγμή που ένα ρήμα σαν το ‘όρμησε’ ζητά κάτι έμψυχο ως υποκείμενο του, η λέξη ‘πάπια’ είναι δεκτή, αλλά όχι το ‘ένα μπουκάλι σάλτσα ντομάτας’.

Η σημασιολογία ασχολείται επίσης με τους όρους αληθείας των δηλώσεων που εκφράζονται στις προτάσεις. Αυτές οι δηλώσεις γενικά αντιστοιχούν στη βασική κυριολεκτική σημασία μιας απλής πρότασης και συμβολίζονται συμβατικά με τα γράμματα p , q και r . Ας πούμε ότι η βαθύτερη νοηματική σχέση που εκφράζεται στο ‘Η πάπια όρμησε στη Μαρία’ είναι η δήλωση p και στο ‘η πάπια έγλειψε τη Μαρία’ είναι η δήλωση q . Αυτές οι δύο δηλώσεις ενώνονται με το λογικό συνδετικό σύμβολο της σύζευξης, το $\&$. Έτσι, ο δηλωτικός συμβολισμός της πρότασης στο παράδειγμα [4] είναι όπως στο παράδειγμα [5].

[5] $p\&q$

Αν το p είναι αληθές και το q είναι αληθές, τότε το $p\&q$ είναι αληθές. Αν ή το p ή το q δεν είναι αληθές (είναι ψευδές), τότε η σύζευξη $p\&q$ είναι αναγκαστικά ψευδής. Αυτός ο τύπος ανάλυσης χρησιμοποιείται εκτεταμένα στην τυπική σημασιολογία.

Δυστυχώς, σε αυτόν τον τύπο ανάλυσης, όποτε το $p\&q$ είναι αληθές, λογικά βγαίνει το συμπέρασμα ότι το $q\&p$ είναι αληθές. Παρατηρή-

στε ότι το $q \& p$, σε αυτήν τη συγκεκριμένη περίπτωση θα έπρεπε να εκφραστεί όπως στο παράδειγμα [6].

[6] Η πάπια έγλειψε τη Μαρία και όρμησε πάνω της.

Στην καθημερινή χρήση της γλώσσας, αυτή η κατάσταση πραγμάτων δεν είναι ταυτόσημη με την πρωτότυπη κατάσταση που περιγράφεται στο παράδειγμα [4]. Υπάρχει μια ακολουθία δύο γεγονότων που περιγράφεται και περιμένουμε αυτή η ακολουθία, από την άποψη της πραγματικότητας, να αντανakλάται στη σειρά με την οποία αναφέρθηκαν τα γεγονότα.

Αν το p συνεπάγεται κάποια ενέργεια και το q συνεπάγεται κάποια άλλη ενέργεια, έχουμε την αυθόρμητη τάση να ερμηνεύουμε τη σύζευξη ‘και’ όχι ως λογικό $\&$, αλλά ως τη συνεχιστική έκφραση ‘και μετά’. Αυτό είναι ένα άλλο παράδειγμα του να μεταδίδονται περισσότερα από όσα λέγονται. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει μια κανονική αρχή της χρήσης της γλώσσας που μπορεί να δηλωθεί όπως στο [7].

[7] Ερμηνεύστε τη σειρά με την οποία αναφέρθηκαν τα γεγονότα ως αντανάκλαση της σειράς με την οποία συνέβησαν.

Αυτό που εκφράζεται στο [7] δεν είναι κάποιος κανόνας του συντακτικού ή της σημασιολογίας. Δεν είναι καν ένας κανόνας. Είναι μια πραγματολογική αρχή την οποία συχνά χρησιμοποιούμε για να βγάλουμε νόημα από αυτά που ακούμε και διαβάζουμε, την οποία όμως μπορούμε να αγνοήσουμε αν δε βρίσκει εφαρμογή σε κάποιες περιστάσεις

Υπάρχουν πολλές άλλες αρχές αυτού του τύπου που θα διερευνηθούν στα επόμενα κεφάλαια. Στο Κεφάλαιο 2, θα αρχίσουμε με μια πραγματικά απλή αρχή: όσο πιο πολλά κοινά έχουν δύο ομιλητές, τόσο λιγότερο θα χρειαστεί να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα για να προσδιορίσουν την ταυτότητα οικείων πραγμάτων. Αυτή η αρχή εξηγεί τη συχνή χρήση λέξεων όπως ‘αυτό’ και ‘εκείνο’ για να αναφερθούμε σε πράγματα μέσα σε ένα κοινό φυσικό περιβάλλον (π.χ. ‘Θα ήθελες αυτό ή εκείνο;’). Η διερεύνηση αυτής της βασικής όψης της χρήσης της γλώσσας είναι η μελέτη της δείξης.

2

Δείξη και απόσταση

Η **δείξη** (deixis) είναι τεχνικός όρος (από τα ελληνικά) που δηλώνει μια από τις πιο βασικές λειτουργίες των εκφράσεων. Σημαίνει ‘να δείχνουμε’ μέσω της γλώσσας. Κάθε γλωσσικός τύπος που χρησιμοποιείται για να πραγματοποιήσει αυτό το ‘δείξιμο’ ονομάζεται **δεικτική έκφραση** (deictic expression). Όταν παρατηρείτε ένα παράξενο αντικείμενο και ρωτάτε ‘Τι είναι αυτό;’, χρησιμοποιείτε μια δεικτική έκφραση (‘αυτό’) για να υποδείξετε κάτι στο άμεσο περιβάλλον. Μερικές φορές οι δεικτικές εκφράσεις ονομάζονται επίσης **δεικτικά στοιχεία** (indexicals). Είναι ανάμεσα στους πρώτους τύπους που χρησιμοποιούνται από πολύ μικρά παιδιά. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να δείξουν ανθρώπους μέσω της **προσωπικής δείξης** (person deixis) (‘εγώ’, ‘εσύ’), ή τόπο μέσω της **χωρικής δείξης** (spatial deixis) (‘εδώ’, ‘εκεί’), ή χρόνο μέσω της **χρονικής δείξης** (temporal deixis) (‘τώρα’, ‘τότε’). Η ερμηνεία όλων αυτών των εκφράσεων εξαρτάται από το αν ο ομιλητής και ο ακροατής μοιράζονται το ίδιο περιβάλλον. Πράγματι, οι δεικτικές εκφράσεις χρησιμοποιούνται κυρίως στην πρόσωπο-με-πρόσωπο προφορική αλληλεπίδραση, όπου εκφράσεις όπως η [1] γίνονται εύκολα κατανοητές από τους παρόντες, αλλά μπορεί να χρειαστούν μετάφραση για κάποιον που δεν είναι εκεί.

[1] Θα το βάλω εδώ.

(Φυσικά, καταλάβετε ότι ο Δημήτρης έλεγε στην Άννα ότι θα έβαζε ένα επιπλέον κλειδί του σπιτιού σε κάποιο συρτάρι της κουζίνας.)

Η δείξη είναι καθαρά μια μορφή αναφοράς που είναι συνδεδεμένη με το περιβάλλον του ομιλητή, γι’ αυτό και η πιο βασική διάκριση ανάμεσα στις δεικτικές εκφράσεις είναι μεταξύ αυτών που δηλώνουν κάτι ‘κοντά στον ομιλητή’ και αυτών που δηλώνουν κάτι ‘μακριά από τον ομιλητή’. Οι ‘κοντά στον ομιλητή’ ή **δηλωτικοί εγγύτητας** (proximal) όροι είναι οι όροι ‘αυτό’, ‘εδώ’, ‘τώρα’. Οι ‘μακριά από τον ομιλητή’ ή **δηλωτικοί απόστασης** (distal) όροι είναι οι όροι ‘εκείνο’, ‘εκεί’, ‘τότε’. Οι δηλωτικοί εγγύτητας όροι ερμηνεύονται από την άποψη της θέσης του ομιλητή, ή το **δεικτικό κέντρο** (deictic center), έτσι ώστε το ‘τώρα’ να γίνεται γενικά κατανοητό ως αναφερόμενο σε κάποια χρονική στιγμή ή

περίοδο που έχει ως κέντρο της την ώρα εκφοράς από τον ομιλητή. Οι δηλωτικοί απόστασης όροι μπορούν απλά να δείξουν το ‘μακριά από τον ομιλητή’, αλλά, σε ορισμένες γλώσσες, χρησιμοποιούνται για να γίνει η διάκριση ανάμεσα στο ‘κοντά στον ακροατή’ και στο ‘μακριά και από τον ομιλητή και από τον ακροατή’. Έτσι, στα ιαπωνικά, η αντωνυμία ‘ε-κείνο’ μεταφράζεται με δύο τρόπους, ως ‘*sore*’, που σημαίνει ‘εκείνο κοντά στον ακροατή’, και ως ‘*are*’ που σημαίνει ‘εκείνο μακριά και από τον ομιλητή και από τον ακροατή’, με έναν τρίτο όρο, ‘*kore*’, να χρησιμοποιείται ως δηλωτικός εγγύτητας με τη σημασία ‘αυτό κοντά στον ομιλητή’.

Προσωπική δείξη

Η διάκριση που μόλις περιγράψαμε αφορά την προσωπική δείξη και αναφέρει τον ομιλητή (‘εγώ’) και τον ακροατή (‘εσύ’). Η απλότητα αυτών των τύπων συγκαλύπτει (και αποκρύπτει) την πολυπλοκότητα της χρήσης τους. Για να μάθουμε αυτές τις δεικτικές εκφράσεις, πρέπει να αντιληφθούμε ότι σε μια συζήτηση κάθε πρόσωπο αλλάζει διαρκώς θέση από το ‘εγώ’ στο ‘εσύ’. Όλα τα μικρά παιδιά περνούν ένα στάδιο στη μάθησή τους όπου αυτή η διάκριση μοιάζει προβληματική και χρησιμοποιούν, έτσι, εκφράσεις όπως ‘Διάβασε σε εσένα ένα βιβλίο’ (αντί ‘εμένα’) όταν μας δίνουν ένα αγαπημένο βιβλίο.

Η προσωπική δείξη λειτουργεί πάνω σε μία βασική τριμερή διαίρεση, παραδείγματα της οποίας αποτελούν οι αντωνυμίες για το πρώτο πρόσωπο (‘εγώ’), το δεύτερο πρόσωπο (‘εσύ’) και το τρίτο πρόσωπο (‘αυτός’, ‘αυτή’ ή ‘αυτό’). Σε πολλές γλώσσες αυτές οι δεικτικές κατηγορίες (ομιλητής - ακροατής - άλλος (ή άλλοι)) τροποποιούνται λεπτομερώς με δείκτες που δηλώνουν σχετική κοινωνική θέση (για παράδειγμα, ακροατής με υψηλότερη κοινωνική θέση έναντι ακροατή με χαμηλότερη κοινωνική θέση). Οι εκφράσεις που δείχνουν υψηλότερη κοινωνική θέση περιγράφονται ως **τιμητικές προσαγορεύσεις** (honorifics). Η συζήτηση για τις συνθήκες που οδηγούν στην επιλογή ενός από αυτούς τους τύπους παρά κάποιου άλλου περιγράφεται μερικές φορές ως **κοινωνική δείξη** (social deixis).

Ένα αρκετά γνωστό παράδειγμα μιας κοινωνικής αντίθεσης κωδικοποιημένης μέσα στην προσωπική δείξη είναι η διάκριση σε μερικές γλώσσες μεταξύ τύπων που χρησιμοποιούνται για έναν οικείο ακροατή και τύπων που χρησιμοποιούνται για έναν μη οικείο ακροατή. Αυτή είναι γνωστή ως η **διάκριση ενικού/πληθυντικού** (T/V distinction), από τους γαλλικούς τύπους ‘*tu*’ (οικείο) και ‘*vous*’ (μη οικείο) και συναντάται σε πολλές γλώσσες, όπως στα γερμανικά (‘*du/Sie*’) και στα ισπανικά

(‘*tu/Usted*’). Η επιλογή του ενός από τους δύο τύπους θα μεταδώσει σίγουρα κάτι (που δεν ειπώθηκε ευθέως) σχετικά με την άποψη του ομιλητή για τη σχέση του/της με τον ακροατή. Σε εκείνα τα κοινωνικά περιβάλλοντα όπου τα άτομα επισημαίνουν με τυπικό τρόπο τις διακρίσεις ανάμεσα στην κοινωνική θέση του ομιλητή και του ακροατή, ο ανώτερος κοινωνικά, μεγαλύτερος σε ηλικία και πιο ισχυρός ομιλητής θα έχει την τάση να χρησιμοποιεί την εκδοχή ‘*tu*’ όταν θα απευθύνεται σε έναν κατώτερο κοινωνικά, νεότερο και λιγότερο ισχυρό ακροατή, ενώ σε απάντηση θα του απευθύνονται με την εκδοχή ‘*Usted*’. Όταν λαμβάνει χώρα κοινωνική αλλαγή, όπως για παράδειγμα στη σύγχρονη Ισπανία, όπου μια νεαρή επιχειρηματίας (υψηλότερη οικονομική θέση) μιλάει στη μεγαλύτερη σε ηλικία οικιακή βοηθό της (χαμηλότερη οικονομική θέση), πώς απευθύνεται η μία στην άλλη; Από ό,τι λέγεται, η ηλικιακή διαφορά παραμένει πιο ισχυρή από την οικονομική διάκριση και η μεγαλύτερη σε ηλικία γυναίκα χρησιμοποιεί το ‘*tu*’ ενώ η νεότερη χρησιμοποιεί το ‘*Usted*’.

Η ισπανική εκδοχή για το μη οικείο (‘*Usted*’) συνδέεται ιστορικά με έναν τύπο που δεν αναφερόταν ούτε στο πρώτο πρόσωπο (ομιλητή) ούτε στο δεύτερο πρόσωπο (ακροατή), αλλά στο τρίτο πρόσωπο (κάποιον άλλον). Στους δεικτικούς όρους, το τρίτο πρόσωπο δε δηλώνει κάποιον που συμμετέχει άμεσα στη βασική (εγώ-εσύ) αλληλεπίδραση και, όντας εξωγενής παράγοντας, είναι αναγκαστικά πιο απόμακρος. Συνεπώς, από την άποψη της προσωπικής δείξης, οι αντωνυμίες τρίτου προσώπου είναι όροι δηλωτικοί απόστασης. Το να χρησιμοποιούμε τρίτο πρόσωπο, εκεί όπου το δεύτερο πρόσωπο θα ήταν αποδεκτό, είναι ένας τρόπος δηλώσουμε απόσταση (και μη οικειότητα). Αυτό μπορεί να γίνει χάριν ειρωνείας με χιουμοριστική πρόθεση, όπως όταν ένα πρόσωπο, που είναι πολύ απασχολημένο στην κουζίνα, απευθύνεται σε ένα άλλο, που τεμπελιάζει, όπως στο παράδειγμα [2].

[2] Θα ήθελε η υψηλότης του λίγο καφέ;

Η απόσταση που σχετίζεται με τους τύπους τρίτου προσώπου χρησιμοποιείται επίσης για να διατυπώσουμε ενδεχόμενες μομφές (για παράδειγμα, ‘Δε συγύρισες’) λιγότερο ευθέως, όπως στο παράδειγμα [3α], ή για να κάνουμε ένα εν δυνάμει προσωπικό ζήτημα να φαίνεται μη προσωπικό, σα να βασίζεται σε ένα γενικό κανόνα, όπως στο παράδειγμα [3β].

[3] α. Κάποιος δεν καθάρισε.

β. Όλοι οφείλουμε να καθαρίζουμε.

Φυσικά, ο ομιλητής μπορεί να θέτει τέτοιους γενικούς ‘κανόνες’ που να ισχύουν και για τον ομιλητή και για άλλους, χρησιμοποιώντας το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο (‘εμείς’), όπως στο παράδειγμα [4].

[4] Εμείς καθαρίζουμε εδώ γύρω.

Σε τέτοιες χρήσεις υπάρχει μια ενδεχόμενη αμφισημία που επιτρέπει δύο διαφορετικές ερμηνείες. Υπάρχει ένα **αποκλειστικό ‘εμείς’** (exclusive ‘we’) (ο ομιλητής και κάποιος άλλος/κάποιοι άλλοι, εξαιρουμένου του αποδέκτη) και ένα **εγκλειστικό ‘εμείς’** (inclusive ‘we’) (που συμπεριλαμβάνει τον ομιλητή και τον αποδέκτη). Ορισμένες γλώσσες γραμματικοποιούν αυτήν τη διάκριση (για παράδειγμα, η γλώσσα των νησιών Φίτζι έχει τον όρο ‘*keimami*’ για το αποκλειστικό πρώτο πληθυντικό πρόσωπο και τον όρο ‘*keda*’ για το εγκλειστικό πρώτο πληθυντικό πρόσωπο). Η αμφισημία που υπάρχει στο παράδειγμα [4] παρέχει την ευκαιρία στον ακροατή να δώσει ο ίδιος την κατάλληλη ερμηνεία. Ο ακροατής/η ακροάτρια αποφασίζει είτε ότι είναι μέλος της ομάδας για την οποία ισχύει ο κανόνας (με άλλα λόγια, είναι αποδέκτης) είτε ότι είναι ένας ‘ξένος’ για τον οποίο ο κανόνας δεν ισχύει (με άλλα λόγια, δεν είναι αποδέκτης). Σε αυτήν την περίπτωση ο ακροατής αποφασίζει τι είναι αυτό το παραπάνω που μεταδίδουν εκφράσεις όπως η [4].

Η διάκριση εγκλειστικού-αποκλειστικού μπορεί επίσης να επισημανθεί στη διαφορά ανάμεσα στο να πούμε ‘Ας φύγουμε’ (Let’s go) (σε μερικούς φίλους) και στο να πούμε ‘Αφησέ μας να φύγουμε’ (Let us go) (σε κάποιον που έχει αιχμαλωτίσει τον ομιλητή και φίλους του). Η ενέργεια της φυγής είναι εγκλειστική στο πρώτο, αλλά αποκλειστική στο δεύτερο παράδειγμα.

Χωρική δείξη

Η έννοια της απόστασης που αναφέρθηκε ήδη σχετίζεται ολοφάνερα με τη χωρική δείξη, με την οποία υποδηλώνεται η σχετική θέση ανθρώπων και πραγμάτων. Τα σύγχρονα αγγλικά, λόγω χάρη, χρησιμοποιούν μόνο δύο επιρρήματα, τα *here* ‘εδώ’ και *there* ‘εκεί’, για τη βασική διάκριση, αλλά σε παλιότερα κείμενα και σε κάποιες διαλέκτους, μπορεί να βρεθεί μια πολύ μεγαλύτερη σειρά δεικτικών εκφράσεων. Παρόλο που το ‘yonder’ (πιο μακριά από τον ομιλητή) χρησιμοποιείται ακόμα, λέξεις όπως ‘hither’ (προς αυτό το μέρος) και ‘thence’ (από εκείνο το μέρος) τώρα πια ακούγονται αρχαϊκές. Αυτά τα δύο τελευταία επιρρήματα συμπεριλαμβάνουν τη σημασία της κίνησης προς ή μακριά από τον ομιλητή. Μερικά ρήματα κίνησης, όπως τα ‘έρχομαι’ και ‘φεύγω’, διατηρούν ένα δει-

κτικό νόημα όταν χρησιμοποιούνται για να επισημάνουν κίνηση προς τον ομιλητή ('Ελα στο κρεβάτι!') ή μακριά από τον ομιλητή ('Πήγαινε στο κρεβάτι σου!').

Μία εκδοχή της έννοιας της κίνησης προς τον ομιλητή (δηλαδή η ορατότητα) φαίνεται να είναι το πρώτο δεικτικό νόημα που μαθαίνουν τα παιδιά και χαρακτηρίζει το πώς χρησιμοποιούν λέξεις όπως 'αυτό' και 'εδώ' (=που είναι ορατό). Αυτές οι λέξεις διαφοροποιούνται από τις 'εκείνο' και 'εκεί' που συνδέονται με πράγματα που είναι έξω από το οπτικό πεδίο του παιδιού (=που δεν είναι πια ορατά).

Εξετάζοντας, ωστόσο, τη χωρική δείξη είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι η απόσταση από τον ομιλητή μπορεί να καθοριστεί τόσο νοητικά όσο και σωματικά. Οι ομιλητές που βρίσκονται προσωρινά μακριά από το μέρος που είναι το σπίτι τους συχνά θα εξακολουθούν να χρησιμοποιούν το 'εδώ' για να εννοήσουν το (από φυσική άποψη μακρινό) μέρος που είναι το σπίτι τους, σα να βρίσκονταν ακόμα εκεί. Φαίνεται επίσης πως οι ομιλητές μπορούν να μεταφερθούν (να προβάλουν τον εαυτό τους) σε άλλα μέρη προτού να βρεθούν πραγματικά σε αυτά, όπως όταν λένε 'Θα έρθω αργότερα' (=κίνηση προς τον τόπο του ακροατή). Αυτό περιγράφεται μερικές φορές ως **δεικτική προβολή** (deictic projection) και χρησιμοποιούμε περισσότερο τις δυνατότητές της καθώς η τεχνολογία μάς επιτρέπει να 'χειριζόμαστε' τον τόπο. Αν το 'εδώ' σημαίνει τον τόπο εκφοράς από τον ομιλητή (και το 'τώρα' σημαίνει το χρόνο εκφοράς από τον ομιλητή), τότε μία εκφορά όπως αυτή του παραδείγματος [5] θα έπρεπε να είναι μια ανοησία.

[5] Αυτή τη στιγμή δεν είμαι εδώ.

Ωστόσο, μπορώ να πω το παράδειγμα [5] στο μηχάνημα εγγραφής ενός αυτόματου τηλεφωνητή, για να δηλώσω ότι το 'αυτή τη στιγμή' θα ισχύει για οποιαδήποτε ώρα προσπαθήσει κάποιος να μου τηλεφωνήσει, και όχι για τότε που στην πραγματικότητα ηχογραφή το μήνυμα. Πράγματι, η ηχογράφηση του [5] είναι ένα είδος θεατρικής παράστασης για ένα μελλοντικό κοινό στην οποία εγώ προβάλλω την παρουσία μου στον απαιτούμενο τόπο. Μια παρόμοια δεικτική προβολή με θεατρικά μέσα, πραγματοποιείται όταν χρησιμοποιώ ευθύ λόγο για να αναπαραστήσω το πρόσωπο, τον τόπο και τα αισθήματα κάποιου άλλου ανθρώπου ή πράγματος. Για παράδειγμα, θα μπορούσα να σας πω για μια επίσκεψη σε ένα μαγαζί που πουλάει κατοικίδια ζώα, όπως στο παράδειγμα [6].

[6] Κοίταξα αυτό το μικρό κουτάβι μέσα στο κλουβί με ένα τόσο λυπημένο ύφος στο πρόσωπό του. Ήταν σαν να έλεγε 'Ω, είμαι τόσο δυστυχισμένο εδώ· θα με ελευθερώσεις;'

Το ‘εδώ’ του κλουβιού δεν είναι η πραγματική φυσική θέση του προσώπου που εκφέρει αυτά τα λόγια (του ομιλητή), αλλά η θέση εκείνου του προσώπου που υποδύεται το ρόλο του κουταβιού.

Ίσως η πραγματολογική βάση της χωρικής δείξης να είναι στην πραγματικότητα η **ψυχολογική απόσταση** (psychological distance). Τα κοντινά από φυσική άποψη αντικείμενα θα τείνουν να θεωρούνται από τον ομιλητή ως κοντινά και από ψυχολογική άποψη. Επίσης, κάτι που είναι από φυσική άποψη μακρινό θα θεωρείται σε γενικές γραμμές ως μακρινό και από ψυχολογική άποψη (για παράδειγμα, ‘εκείνος ο άντρας εκεί πέρα’). Ωστόσο, ένας ομιλητής μπορεί επίσης να θέλει να επισημάνει κάτι που είναι από φυσική άποψη κοντινό (για παράδειγμα, ένα άρωμα που μυρίζει ο ομιλητής) ως μακρινό από ψυχολογική άποψη: ‘I don’t like *that*’ (‘Δε μου αρέσει αυτό’). Σύμφωνα με αυτήν την ανάλυση, μία λέξη όπως το ‘that’ (‘αυτό/εκείνο’) δεν έχει ένα σταθερό (δηλαδή σημασιολογικό) νόημα: αντί για αυτό, επενδύεται με νόημα στα συμφραζόμενα ενός ομιλητή.

Παρόμοιες ψυχολογικές διεργασίες φαίνεται να γίνονται στις διακρίσεις μας μεταξύ των δηλωτικών εγγύτητας και δηλωτικών απόστασης εκφράσεων που χρησιμοποιούνται για να επισημάνουν τη χρονική δείξη.

Χρονική δείξη

Έχουμε ήδη σημειώσει τη χρήση του δηλωτικού εγγύτητας τύπου ‘τώρα’ ως τύπου που υποδεικνύει και το χρόνο που συμπίπτει με την εκφορά του ομιλητή και με το χρόνο κατά τον οποίο ακούγεται η φωνή του ομιλητή (το ‘τώρα’ του ακροατή). Σε αντίθεση με το ‘τώρα’, η δηλωτική απόστασης έκφραση ‘τότε’ ισχύει και για το παρελθόν [7α] και για το μέλλον [7β] σε σχέση με το παρόν του ομιλητή.

[7] α. 22^η Νοεμβρίου του 1963; Ήμουν στη Σκοτία τότε.

β. Δείπνο το Σάββατο στις 8:30; Εντάξει, θα σε δω τότε.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι χρησιμοποιούμε επίσης λεπτομερή συστήματα μη δεικτικής χρονικής αναφοράς όπως τον ημερολογιακό χρόνο (ημερομηνίες, όπως στο παράδειγμα [7α]) και τον ωρολογιακό χρόνο (ώρες, όπως στο παράδειγμα [7β]). Ωστόσο, αυτοί οι τύποι χρονικής αναφοράς μαθαίνονται πολύ αργότερα από τις δεικτικές εκφράσεις όπως ‘χθες’, ‘αύριο’, ‘σήμερα’, ‘απόψε’, ‘την επόμενη εβδομάδα’, ‘την προηγούμενη εβδομάδα’, ‘αυτήν την εβδομάδα’. Όλες αυτές οι εκφράσεις εξαρτώνται για την ερμηνεία τους από τη γνώση του σχετικού χρόνου εκφοράς. Αν

δεν ξέρουμε το χρόνο ‘εκφοράς’, δηλαδή το χρόνο που γράφτηκε βιαστικά ένα σημείωμα πάνω στην πόρτα ενός γραφείου, όπως στο παράδειγμα [8], δε θα ξέρουμε αν πρέπει να περιμένουμε λίγο ή πολύ.

[8] Επιστρέφω σε μια ώρα.

Ομοίως, αν επιστρέψουμε την επόμενη μέρα σε ένα μπαρ που έχει το σημείωμα του παραδείγματος [9], τότε θα έχουμε και πάλι έρθει (δεικτικά) μια μέρα νωρίτερα για το δωρεάν ποτό.

[9] Δωρεάν μπύρα αύριο.

Η ψυχολογική βάση της χρονικής δείξης μοιάζει να είναι παρόμοια με αυτή της χωρικής δείξης. Αντιμετωπίζουμε τα χρονικά γεγονότα ως αντικείμενα που κινούνται προς εμάς (μέσα στο οπτικό μας πεδίο) ή μακριά από εμάς (έξω από το οπτικό μας πεδίο). Μια μεταφορά που χρησιμοποιείται είναι ότι τα γεγονότα έρχονται προς τον ομιλητή από το μέλλον (για παράδειγμα, ‘η ερχόμενη εβδομάδα’, ‘το έτος που πλησιάζει’) και απομακρύνονται από τον ομιλητή προς το παρελθόν (για παράδειγμα, ‘τον περασμένο καιρό’, ‘την προηγούμενη εβδομάδα’). Επίσης, το ότι θεωρούμε το κοντινό ή άμεσο μέλλον ως κοντινό στο χρόνο εκφοράς φαίνεται από το ότι χρησιμοποιούμε το δηλωτικό εγγύτητας δεικτικό ‘αυτό’ και το οριστικό άρθρο, όπως στο ‘αυτό (το ερχόμενο) Σαββατοκύριακο’ ή στο ‘αυτή (την ερχόμενη) Πέμπτη’.

Ένας βασικός (αλλά συχνά παραγνωρισμένος) τύπος χρονικής δείξης είναι η επιλογή του χρόνου του ρήματος. Ενώ άλλες γλώσσες χρησιμοποιούν πολλούς διαφορετικούς ρηματικούς τύπους για να εκφράσουν διαφορετικούς χρόνους, τα αγγλικά έχουν μόνο δύο βασικούς τύπους, το παρόν όπως στο παράδειγμα [10α] και το παρελθόν όπως στο παράδειγμα [10β].

[10] α. I live here now / Ζω εδώ τώρα.

β. I lived there then / Ζούσα εκεί τότε.

Ο ενεστώτας (present tense) είναι ο δηλωτικός εγγύτητας τύπος και ο αόριστος (past tense) είναι ο δηλωτικός απόστασης τύπος. Κάτι που έχει συμβεί στο παρελθόν, όπως στο παράδειγμα [11α], θεωρείται τυπικά ως μακρινό από την τρέχουσα κατάσταση του ομιλητή. Ίσως λιγότερο προφανώς, κάτι που θεωρείται ως υπερβολικά απίθανο (ή αδύνατο) λόγω της τρέχουσας κατάστασης του ομιλητή επισημαίνεται επίσης μέσω του δηλωτικού απόστασης (αοριστικού) τύπου, όπως στο παράδειγμα [11β].

- [11] α. I could swim (when I was a child)
Μπορούσα να κολυμπώ (όταν ήμουν παιδί).
β. I could be in Hawaii (if I had a lot of money)
Θα μπορούσα να είμαι στη Χαβάη (αν είχα πολλά λεφτά).

Στα αγγλικά ο past tense χρησιμοποιείται πάντα σε εκείνες τις υποθετικές προτάσεις που περιγράφουν γεγονότα τα οποία παρουσιάζονται από τον ομιλητή ως μη κοντινά στην παρούσα πραγματικότητα όπως στο παράδειγμα [12].

- [12] α. If I had a yacht / Αν είχα ένα σκάφος,...
β. If I was rich / Αν ήμουν πλούσιος,...

Καμία από τις ιδέες που εκφράζονται στο παράδειγμα [12] δε στοχεύει στο να θεωρηθεί ότι έχει συμβεί στο παρελθόν. Παρουσιάζονται ως δεικτικά μακρινές από την τρέχουσα κατάσταση του ομιλητή. Πράγματι, παρουσιάζονται ως τόσο μακρινές που ουσιαστικά μεταδίδουν το αντίθετο νόημα (συμπεραίνουμε ότι ο ομιλητής δεν έχει σκάφος και δεν είναι πλούσιος).

Για να καταλάβουμε πολλές υποθετικές δομές (συμπεριλαμβανομένων εκείνων του τύπου 'Αν ήξερα τότε...'), πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι στη χρονική δείξη ο απομακρυσμένος ή δηλωτικός απόστασης τύπος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δηλώσει όχι μόνο την απόσταση από τον τρέχοντα χρόνο, αλλά επίσης την απόσταση από την τρέχουσα πραγματικότητα ή τα τρέχοντα γεγονότα.

Δείξη και γραμματική

Τις βασικές διακρίσεις που παρουσιάσαμε μέχρι τώρα για την προσωπική, χωρική και χρονική δείξη μπορούμε να τις δούμε όλες σε λειτουργία σε μία από τις πιο κοινές δομικές διακρίσεις που γίνονται στη γραμματική - εκείνη μεταξύ ευθέος και πλάγιου λόγου. Όπως ήδη περιγράφηκε, οι δεικτικές εκφράσεις για το πρόσωπο ('εσύ'), το μέρος ('εδώ') και το χρόνο ('αυτό το απόγευμα') μπορούν όλες να ερμηνευθούν μέσα στο ίδιο πλαίσιο με τον ομιλητή που εκφωνεί το παράδειγμα [13α].

- [13] α. Σχεδιάζεις να είσαι εδώ αυτό το απόγευμα;
β. Τη ρώτησα αν σχεδίαζε να είναι εκεί εκείνο το απόγευμα.

Όταν το πλαίσιο αλλάζει, όπως στο παράδειγμα [13β], σε ένα πλαίσιο στο οποίο εγώ αναφέρω τα προηγούμενα λόγια, τότε τα προηγούμενα λό-

για είναι από δεικτική άποψη χαρακτηρισμένα σε σχέση με την περίσταση της ερώτησης. Σημειώστε ότι οι δηλωτικοί εγγύτητας τύποι που εμφανίζονται στο παράδειγμα [13α] έχουν μετατραπεί στους αντίστοιχους δηλωτικούς απόστασης τύπους στο παράδειγμα [13β]. Αυτή η πολύ κανονική διαφορά στον πλάγιο λόγο επισημαίνει τη διάκριση ανάμεσα στο ‘κοντά στον ομιλητή’ νόημα που έχει ο ευθύς λόγος και στο ‘μακριά από τον ομιλητή’ νόημα που έχει ο πλάγιος λόγος. Οι δηλωτικοί εγγύτητας δεικτικοί τύποι μιας πρότασης σε ευθύ λόγο μεταδίδουν, συχνά με δραματικό τρόπο, την αίσθηση ότι είμαστε στο ίδιο περιβάλλον όπου γίνεται η εκφορά. Οι δηλωτικοί απόστασης δεικτικοί τύποι μιας πρότασης σε πλάγιο λόγο κάνουν το αρχικό λεκτικό γεγονός να φαίνεται πιο απομακρυσμένο.

Δε θα έπρεπε να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι οι δεικτικές εκφράσεις βρέθηκαν όλες στο καλάθι των αχρήστων της πραγματολογίας. Η ερμηνεία τους εξαρτάται από το πλαίσιο (τα συμφραζόμενα), την πρόθεση του ομιλητή και εκφράζουν σχετική απόσταση. Δεδομένου του μικρού μεγέθους τους και της υπερβολικά ευρείας γκάμας πιθανών χρήσεων, οι δεικτικές εκφράσεις πάντα μεταδίδουν πολύ περισσότερα από όσα λέγονται.

3

Αναφορά και συμπερασμός

Από την αρχή μέχρι το τέλος της προηγούμενης συζήτησης για τη δείξη, υπήρχε η προϋπόθεση ότι η χρήση των λέξεων για αναφορά σε ανθρώπους και πράγματα είναι ένα σχετικά απλό ζήτημα. Είναι πράγματι αρκετά εύκολο στους ανθρώπους να αναφέρονται, αλλά είναι αρκετά δύσκολο να εξηγήσουν πώς το κάνουν. Ξέρουμε ότι οι λέξεις από μόνες τους δεν αναφέρονται σε τίποτα. Οι άνθρωποι αναφέρονται. Θα μπορούσαμε καλύτερα να σκεφτόμαστε την **αναφορά** (reference) σα μία πράξη στην οποία ένας ομιλητής ή συγγραφέας χρησιμοποιεί γλωσσικούς τύπους για να καταστήσει έναν ακροατή ή αναγνώστη ικανό να αναγνωρίσει κάτι.

Αυτοί οι γλωσσικοί τύποι είναι **αναφορικές εκφράσεις** (referring expressions), οι οποίες μπορούν να είναι κύρια ονόματα (για παράδειγμα, ‘Σαίξπηρ’, ‘Cathy Revuelto’, ‘Χαβάη’), ονοματικές φράσεις, που είναι οριστικές (για παράδειγμα, ‘ο συγγραφέας’, ‘ο τραγουδιστής’, ‘το νησί’) ή αόριστες (για παράδειγμα, ‘ένας άντρας’, ‘μια γυναίκα’, ‘ένα όμορφο μέρος’), και αντωνυμίες (για παράδειγμα, ‘αυτός’, ‘αυτήν’, ‘αυτό’, ‘αυτούς/αυτές/αυτά’). Η επιλογή ενός τύπου αναφορικής έκφρασης παρά ενός άλλου φαίνεται να βασίζεται, ως ένα μεγάλο βαθμό, στο τι προϋποθέτει ο ομιλητής πως ήδη γνωρίζει ο ακροατής. Σε κοινά οπτικά πλαίσια, εκείνες οι αντωνυμίες που λειτουργούν ως δεικτικές εκφράσεις (για παράδειγμα, ‘Πάρε αυτό’. ‘Κοίτα αυτόν!’) μπορεί να είναι αρκετές για επιτυχημένη αναφορά, αλλά, όπου η αναγνώριση φαίνεται πιο δύσκολη, μπορεί να χρησιμοποιηθούν πιο περίπλοκες ονοματικές φράσεις (για παράδειγμα, ‘Θυμάσαι το γέρο ξένο τύπο με το αστείο καπέλο;’).

Η αναφορά, λοιπόν, είναι ξεκάθαρα συνδεδεμένη με τους στόχους του ομιλητή (για παράδειγμα, να προσδιορίσει κάτι) και τις πεποιθήσεις του ομιλητή (δηλαδή μπορούμε να περιμένουμε από τον ακροατή να ξέρει εκείνο το συγκεκριμένο ‘κάτι’;) στη χρήση της γλώσσας. Για να λάβει χώρα η επιτυχημένη αναφορά, πρέπει επίσης να αναγνωρίσουμε το ρόλο του **συμπερασμού** (inference). Επειδή δεν υπάρχει ευθεία σχέση ανάμεσα στις οντότητες και τις λέξεις, το έργο του ακροατή είναι να συμπεραίνει σωστά την ταυτότητα ποιας οντότητας σκοπεύει να προσδιορίσει ο ομιλητής όταν χρησιμοποιεί μια συγκεκριμένη αναφορική έκφραση. Δεν είναι ασυνήθιστο για τους ανθρώπους να θέλουν να αναφερθούν σε κά-

ποια οντότητα ή κάποιο πρόσωπο χωρίς να ξέρουν ακριβώς ποιο ‘όνομα’ θα ήταν η καλύτερη λέξη για να χρησιμοποιήσουν. Μπορούμε ακόμη και να χρησιμοποιήσουμε ασαφείς εκφράσεις (για παράδειγμα, ‘το μπλε πράγμα’, ‘εκείνο το σιχαμερό πράμα’, ‘αυτό το πώς το λένε’), που βασίζονται στην ικανότητα του ακροατή να συμπεράνει ποιο αντικείμενο αναφοράς έχουμε στο μυαλό μας. Οι ομιλητές μέχρι που επινοούν ονόματα. Ήταν ένας άντρας που παρέδιδε πακέτα στο γραφείο μας του οποίου το πραγματικό ‘όνομα’ δεν ήξερα, αλλά μπορούσα να συμπεράνω την ταυτότητά του όταν η γραμματέας μου αναφερόταν σε αυτόν όπως στο παράδειγμα [1].

[1] Ο κύριος Κολόνιας άργησε σήμερα.

Το παράδειγμα στο [1] χρησιμεύει στο να διευκρινίσει ότι η αναφορά δε βασίζεται σε μια αντικειμενικά σωστή (έναντι μιας λανθασμένης) ονοματοθεσία, αλλά σε κάποια ‘τοπικά’ επιτυχημένη (έναντι κάποιας ανεπιτυχούς) επιλογή έκφρασης.

Θα μπορούσαμε επίσης να σημειώσουμε από το παράδειγμα [1] ότι η επιτυχημένη αναφορά ενέχει αναγκαστικά την έννοια της συνεργασίας, αφού και ο ομιλητής και ο ακροατής έχουν ένα ρόλο στο να σκέφτονται τι έχει ο άλλος στο μυαλό του.

Αναφορικές και αποδοτικές χρήσεις

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι δεν έχουν όλες οι αναφορικές εκφράσεις αναγνωρίσιμα φυσικά αντικείμενα αναφοράς. Οι αόριστες ονομαστικές φράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προσδιορίσουν την ταυτότητα μιας φυσικά παρούσας οντότητας όπως στο παράδειγμα [2α], αλλά μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για να περιγράψουν οντότητες που υποθέτουμε ότι υπάρχουν, αλλά είναι άγνωστες, όπως στο παράδειγμα [2β], ή οντότητες που, απ’ όσο γνωρίζουμε δεν υπάρχουν (παράδειγμα [2γ]).

[2] α. Είναι ένας άντρας εκεί και σε περιμένει.

β. Θέλει να παντρευτεί μια γυναίκα με πολλά λεφτά.

γ. Θα θέλαμε να βρούμε έναν μπασκετμπολίστα με ύψος τρία μέτρα.

Αυτή η έκφραση στο παράδειγμα [2β], ‘μια γυναίκα με πολλά λεφτά’, μπορεί να καθορίσει μια οντότητα που είναι γνωστή στον ομιλητή μόνο από την άποψη των ιδιοτήτων που την περιγράφουν. Η λέξη ‘μια’ θα

μπορούσε να αντικατασταθεί σε αυτήν την περίπτωση με τη λέξη ‘οποιαδήποτε’. Αυτό μερικές φορές ονομάζεται **αποδοτική χρήση** (attributive use), που σημαίνει ‘οποιοσδήποτε/οτιδήποτε ταιριάζει στην περιγραφή’. Είναι διαφορετικό από μια **αναφορική χρήση** (referential use) στην οποία στην πραγματικότητα έχω ένα πρόσωπο στο μυαλό μου και, αντί να χρησιμοποιήσω το όνομά του ή κάποια άλλη περιγραφή, επιλέγω την έκφραση του παραδείγματος [2β], ίσως επειδή νομίζω πως θα σας ενδιέφερε περισσότερο να ακούσετε ότι αυτή η γυναίκα έχει πολλά λεφτά παρά ότι έχει ένα όνομα.

Μια παρόμοια διάκριση μπορεί να βρεθεί στις οριστικές ονομαστικές φράσεις. Κατά τη διάρκεια ενός ρεπορτάζ για έναν μυστηριώδη θάνατο, ο δημοσιογράφος μπορεί να πει το παράδειγμα [3] χωρίς να ξέρει στα σίγουρα αν υπάρχει ένα πρόσωπο που θα μπορούσε να είναι το αντικείμενο αναφοράς της οριστικής έκφρασης ‘ο δολοφόνος’. Αυτό θα ήταν μια αποδοτική χρήση (με άλλα λόγια, ‘οποιοσδήποτε έκανε το φόνο’), βασισμένη στην υπόθεση του ομιλητή ότι πρέπει να υπάρχει ένα αντικείμενο αναφοράς.

[3] Δεν υπήρχε ίχνος του δολοφόνου.

Ωστόσο, αν ένα συγκεκριμένο άτομο είχε αναγνωριστεί ως αυτός που έκανε το φόνο και τον είχαν καταδιώξει μέσα σε ένα κτήριο, αλλά διέφυγε, τότε η εκφορά της πρότασης στο παράδειγμα [3] θα ήταν μια αναφορική χρήση, βασισμένη στη γνώση του ομιλητή ότι υπάρχει ένα αντικείμενο αναφοράς.

Το νόημα αυτής της διάκρισης είναι ότι οι εκφράσεις αυτές από μόνες τους δε μπορούν να θεωρηθούν ότι αναφέρονται κάπου (όπως συχνά υποθέτουν οι σημασιολογικές θεωρήσεις), αλλά ότι ‘επενδύονται’ ή ‘δεν επενδύονται’ με αναφορική λειτουργία μέσα σε ένα πλαίσιο από έναν ομιλητή ή συγγραφέα. Οι ομιλητές συχνά μας προσκαλούν να υποθέσουμε, μέσω αποδοτικών χρήσεων, πως μπορούμε να αναγνωρίσουμε για ποιο πράγμα μιλάνε, ακόμη κι όταν η οντότητα ή το άτομο που περιγράφεται μπορεί να μην υπάρχει, όπως στο παράδειγμα [2γ]. Μερικά άλλα διάσημα μέλη της ομάδας των μη υπαρκτών, φανταστικών οντοτήτων είναι η Καλή Νεράιδα και ο Άγιος Βασίλης.

Ονόματα και αντικείμενα αναφοράς

Η εκδοχή της αναφοράς που παρουσιάζεται εδώ είναι μια εκδοχή στην οποία υπάρχει συνεργασία μιας βασικής ‘πρόθεσης για αναγνώριση’ και μιας ‘αναγνώρισης της πρόθεσης’. Αυτή η διαδικασία δε χρειάζεται να

λειτουργεί μόνο μεταξύ ενός ομιλητή και ενός ακροατή· φαίνεται να λειτουργεί, με όρους σύμβασης, ανάμεσα σε όλα τα μέλη μιας κοινότητας που μοιράζονται μια κοινή γλώσσα και κουλτούρα. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια σύμβαση πως συγκεκριμένες αναφορικές εκφράσεις θα χρησιμοποιούνται για να προσδιορίσουν την ταυτότητα συγκεκριμένων οντοτήτων πάνω σε μια κανονική βάση. Είναι η καθημερινή εμπειρία της επιτυχούς λειτουργίας αυτής της σύμβασης που μπορεί να μας οδηγήσει στο να υποθέσουμε ότι οι αναφορικές εκφράσεις μπορούν να καθορίσουν μόνο συγκεκριμένες οντότητες. Αυτή η υπόθεση μπορεί να μας οδηγήσει να σκεφτόμαστε ότι ένα ουσιαστικό ή κύριο όνομα όπως ‘Αριστοφάνης’ μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για να προσδιορίσει την ταυτότητα ενός συγκεκριμένου προσώπου και μία έκφραση που περιέχει ένα κοινό ουσιαστικό, όπως ‘το σάντουιτς με τυρί’, μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για να προσδιορίσει την ταυτότητα ενός συγκεκριμένου πράγματος. Αυτή η πεποίθηση είναι λανθασμένη. Μια γνήσια πραγματολογική θέαση της αναφοράς μας επιτρέπει να δούμε πώς ένα πρόσωπο μπορεί να αναγνωριστεί μέσω της έκφρασης ‘το σάντουιτς με τυρί’ και ένα πράγμα μπορεί να αναγνωριστεί μέσω του ονόματος ‘Αριστοφάνης’. Για παράδειγμα, δε θα ήταν παράξενο για ένα μαθητή να κάνει σε έναν άλλον την ερώτηση του παραδείγματος [4α] και να λάβει την απάντηση του παραδείγματος [4β].

- [4] α. Μπορώ να δανειστώ τον Αριστοφάνη σου;
β. Ναι, είναι εκεί πάνω στο τραπέζι.

Με δεδομένο το πλαίσιο που μόλις δημιουργήθηκε, το σκοπούμενο αντικείμενο αναφοράς και το συναγόμενο αντικείμενο αναφοράς δε θα ήταν ένα πρόσωπο αλλά μάλλον ένα βιβλίο.

Σε ένα εστιατόριο, ένας σερβιτόρος φέρνει μια παραγγελία για φαγητό για λογαριασμό ενός άλλου σερβιτόρου και τον ρωτά το παράδειγμα [5α] και ακούει το παράδειγμα [5β] σε απάντηση.

- [5] α. Πού κάθεται το σάντουιτς με τυρί;
β. Είναι εκεί πέρα δίπλα στο παράθυρο.

Με δεδομένο το πλαίσιο, το αντικείμενο αναφοράς του οποίου η ταυτότητα προσδιορίζεται δεν είναι ένα πράγμα, αλλά ένα πρόσωπο.

Τα παραδείγματα [4] και [5] μπορούν να μας επιτρέψουν να δούμε πιο καθαρά πώς λειτουργεί στην πραγματικότητα η αναφορά. Το παράδειγμα [4] με τον Αριστοφάνη προτείνει ότι υπάρχει μια συμβατική (και ενδεχομένως πολιτισμικά καθορισμένη) σειρά από οντότητες που μπορούν να αναγνωριστούν με τη χρήση του ονόματος ενός συγγραφέα. Ας

τις ονομάσουμε ‘πράγματα που παρήγαγε ο συγγραφέας’. Αυτό θα μας επέτρεπε να βγάλουμε νόημα από τις προτάσεις στο παράδειγμα [6].

- [6] α. Ο Αριστοφάνης καταλαμβάνει ολόκληρο το κάτω ράφι.
- β. Θα δούμε Αριστοφάνη στην Επίδαυρο.
- γ. Σιχαινόμουν τον Αριστοφάνη στο σχολείο.

Προφανώς, αυτή η σύμβαση δεν ισχύει μόνο για τους συγγραφείς, αλλά επίσης για τους ζωγράφους (παράδειγμα [7α]), τους συνθέτες (παράδειγμα [7β]), τους μουσικούς (παράδειγμα [7γ]) και για πολλούς άλλους παραγωγούς αντικειμένων.

- [7] α. Ο Πικάσο είναι στο απέναντι τοίχο.
- β. Ο καινούριος Μότσαρτ είναι πιο ακριβός από το Μπαχ.
- γ. Έχασα τους Rolling Stones μου.

Εμφανίζεται να υπάρχει μια **πραγματολογική σχέση** (pragmatic connection) ανάμεσα στα κύρια ονόματα και τα αντικείμενα που θα συσχετιστούν συμβατικά, μέσα σε μια κοινωνιοπολιτισμικά καθορισμένη κοινότητα, με εκείνα τα ονόματα. Η χρήση ενός κατάλληλου ονόματος με αναφορικό τρόπο για να προσδιορίσουμε την ταυτότητα κάθε τέτοιου αντικειμένου προσκαλεί τον ακροατή να βγάλει το αναμενόμενο συμπέρασμα (για παράδειγμα, από το όνομα του συγγραφέα το βιβλίο του συγγραφέα) κι έτσι να δείξει ότι κι ο ίδιος είναι μέλος της ίδιας κοινότητας όπως ο ομιλητής. Σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι αρκετά προφανές ότι μεταδίδονται περισσότερα από όσα λέγονται.

Η φύση της ερμηνείας της αναφοράς που μόλις περιγράφηκε είναι επίσης αυτό που επιτρέπει στους αναγνώστες να καταλάβουν τους τίτλους των εφημερίδων που χρησιμοποιούν ονόματα χωρών, όπως μας δείχνει το παράδειγμα [8α] όπου το αντικείμενο αναφοράς πρέπει να γίνει κατανοητό ως ομάδα ποδοσφαίρου, όχι ως κυβέρνηση, και το παράδειγμα [8β] όπου πρέπει να γίνει κατανοητό ως κυβέρνηση, όχι ως ομάδα ποδοσφαίρου.

- [8] α. Η Βραζιλία κερδίζει το Παγκόσμιο Κύπελλο.
- β. Η Ιαπωνία κερδίζει τον πρώτο γύρο των συνομιλιών για το εμπόριο.

Ο ρόλος του συγκεκριμένου

Σε πολλά από τα προηγούμενα παραδείγματα, η ικανότητα μας να αναγνωρίσουμε το σκοπούμενο αντικείμενο αναφοράς εξαρτιόταν στην

πραγματικότητα από περισσότερους παράγοντες από το να καταλάβουμε την αναφορική έκφραση. Υποβοηθιόταν (η ικανότητα αυτή) από το γλωσσικό υλικό, ή **συγκείμενο** (co-text), που συνοδεύει τις αναφορικές εκφράσεις. Όταν το παράδειγμα [8α] εμφανίστηκε ως τίτλος, η ‘Βραζιλία’ ήταν μια αναφορική έκφραση και το ‘κερδίζει τι Παγκόσμιο Κύπελλο’ ήταν μέρος του συγκειμένου (το υπόλοιπο της εφημερίδας ήταν περισσότερο συγκείμενο). Το συγκείμενο είναι ξεκάθαρο ότι περιορίζει το πεδίο των δυνατών ερμηνειών που θα μπορούσαμε να έχουμε για μία λέξη όπως ‘Βραζιλία’. Είναι συνεπώς παραπλανητικό να νομίζουμε ότι η αναφορά κατανοείται μόνο με όρους της ικανότητας μας να αναγνωρίζουμε αντικείμενα αναφοράς μέσω της αναφορικής έκφρασης. Η αναφορική έκφραση στην πραγματικότητα παρέχει ένα **πεδίο αναφορών** (range of reference), δηλαδή έναν αριθμό δυνατών αντικειμένων αναφοράς. Επιστρέφοντας σε ένα προηγούμενο παράδειγμα, μπορούμε να δείξουμε ότι, ενώ η φράση ‘το σάντουιτς με τυρί’ μένει η ίδια, τα διαφορετικά συγκείμενα των παραδειγμάτων [9α] και [9β] οδηγούν σε ένα διαφορετικό τύπο ερμηνείας σε κάθε περίπτωση (δηλαδή ‘φαγητό’ στο παράδειγμα [9α] και πρόσωπο στο παράδειγμα [9β]).

- [9] α. Το σάντουιτς με τυρί είναι φτιαγμένο με άσπρο ψωμί.
β. Το σάντουιτς με τυρί έφυγε χωρίς να πληρώσει.

Φυσικά, το συγκείμενο είναι μόνο ένα γλωσσικό μέρος του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται μια αναφορική έκφραση. Το φυσικό περιβάλλον, ή **πλαίσιο** (context), αναγνωρίζεται ίσως πιο εύκολα ως έχον μια ισχυρή επίδραση στο πώς ερμηνεύονται οι αναφορικές εκφράσεις. Το φυσικό πλαίσιο ενός εστιατορίου, και ίσως ακόμη και οι λεκτικές συμβάσεις εκείνων που δουλεύουν εκεί, μπορούν να είναι κρίσιμα για την ερμηνεία του παραδείγματος [9β]. Ομοίως, είναι χρήσιμο να ξέρουμε ότι ένα νοσοκομείο είναι το πλαίσιο για το παράδειγμα [10α], το γραφείο ενός οδοντιάτρου για το [10β] και η ρεσεψιόν ενός ξενοδοχείου για το [10γ].

- [10] α. Η καρδιακή προσβολή δεν πρέπει να μετακινηθεί.
β. Το δέκα-και-μισή σας μόλις ακύρωσε.
γ. Κανα-δυο δωμάτια παραπονέθηκαν για τη θέρμανση.

Τα παραδείγματα στο [10] παρέχουν κάποια υποστήριξη για μια ανάλυση της αναφοράς που εξαρτάται από το τοπικό πλαίσιο και την ‘τοπική’ γνώση των συμμετεχόντων. Μπορεί να εξαρτάται με κρίσιμο τρόπο από την οικειότητα με τις κοινωνιοπολιτισμικές συμβάσεις ως τη βάση για το συμπέρασμα (για παράδειγμα, αν ένα πρόσωπο είναι άρρω-

στο στο νοσοκομείο, τότε αυτός ή αυτή μπορεί να αναγνωριστεί από τις νοσοκόμες μέσω του ονόματος της αρρώστιας που έχει). Αυτές οι συμβάσεις μπορεί να διαφέρουν σημαντικά από τη μία κοινωνική ομάδα στην άλλη και μπορεί να επισημαίνονται διαφορετικά από τη μία γλώσσα στην άλλη. Η αναφορά, λοιπόν, δεν είναι απλώς μια σχέση ανάμεσα στη σημασία μιας γλώσσας και σε ένα αντικείμενο ή πρόσωπο στον κόσμο. Είναι μια κοινωνική πράξη, στην οποία ο ομιλητής υποθέτει ότι η λέξη ή η φράση που επιλέχθηκε για να προσδιορίσει την ταυτότητα ενός αντικειμένου ή προσώπου θα ερμηνευθεί όπως σκόπευε ο ομιλητής.

Ενδοκειμενική Αναφορά

Η προηγούμενη συζήτηση αφορούσε απλές πράξεις αναφοράς. Στο μεγαλύτερο μέρος του προφορικού και γραπτού λόγου μας, ωστόσο, πρέπει να ενημερωνόμαστε για ποιόν ή τι κάνουμε λόγο σε περισσότερο από μια πρόταση κάθε φορά. Μετά την αρχική εισαγωγή κάποιας οντότητας, οι ομιλητές θα χρησιμοποιήσουν ποικίλες εκφράσεις για να διατηρήσουν την αναφορά όπως στο παράδειγμα [11].

- [11] Στην ταινία ένας άντρας και μια γυναίκα προσπαθούσαν να πλύνουν μια γάτα. Ο άντρας κρατούσε τη γάτα καθώς η γυναίκα έριχνε νερό πάνω της. Εκείνος της είπε κάτι και άρχισαν να γελούν.

Η αρχική αναφορά, ή η εισαγωγική αναφορά, είναι συχνά αόριστη (‘ένας άντρας’, ‘μια γυναίκα’, ‘μια γάτα’). Στο παράδειγμα [11] οι οριστικές ονομαστικές φράσεις (‘ο άντρας’, ‘η γυναίκα’, ‘η γάτα’) και οι αντωνυμίες (‘αυτό’, ‘αυτός’, ‘αυτήν’, ‘αυτοί’) είναι παραδείγματα μεταγενέστερης αναφοράς σε αντικείμενα αναφοράς που έχουν ήδη εισαχθεί, η οποία είναι γενικά γνωστή ως ενδοκειμενική αναφορά, ή αναφορά. Με τεχνικούς όρους, η δεύτερη ή μεταγενέστερη έκφραση είναι το **αναφορικό στοιχείο** (anaphor) και η αρχική έκφραση είναι ο **προηγούμενος όρος στον οποίο αναφέρεται το αναφορικό στοιχείο** (antecedent).

Είναι δελεαστικό να θεωρήσουμε την ενδοκειμενική αναφορά ως μια διαδικασία κατά την οποία εξακολουθούμε να αναγνωρίζουμε την ίδια οντότητα που δήλωσε πριν ο προηγούμενος όρος στον οποίο αναφέρεται το αναφορικό στοιχείο (που έπεται). Σε πολλές περιπτώσεις, αυτή η παραδοχή δεν κάνει μεγάλη διαφορά στην ερμηνεία, αλλά σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου περιγράφεται κάποια αλλαγή ή αποτέλεσμα, η ενδοκειμενική αναφορά πρέπει να ερμηνεύεται διαφορετικά. Στο παράδειγμα [12] από μια συνταγή, η αρχική αναφορική έκφραση ‘έξι πατάτες’ προσ-

διορίζει κάτι διαφορετικό από την αναφορική αντωνυμία ‘αυτών’, η οποία πρέπει να ερμηνευτεί ως ‘οι έξι ξεφλουδισμένες και κομμένες σε φέτες πατάτες’.

[12] Ξεφλουδίστε και κόψτε σε φέτες έξι πατάτες. Τοποθετήστε τις σε κρύο αλατισμένο νερό.

Υπάρχει επίσης αντιστροφή στη σειρά του προηγούμενου όρου στον οποίο αναφέρεται το αναφορικό στοιχείο και του αναφορικού στοιχείου, που μερικές φορές συναντάται στην αρχή των ιστοριών όπως στο παράδειγμα [13].

[13] Έστριψα στη γωνία και σχεδόν το πάτησα. Υπήρχε ένα πελώριο φίδι στη μέση του μονοπατιού.

Σημειώστε ότι η αντωνυμία ‘αυτό’ (‘το’) χρησιμοποιείται πρώτη και είναι δύσκολο να ερμηνευτεί μέχρι η πλήρης ονομαστική φράση να παρουσιαστεί στην επόμενη γραμμή. Αυτό το υπόδειγμα είναι γνωστό στην τεχνική ορολογία ως **καταφορά** (cataphor) και είναι λιγότερο συνηθισμένο από την αναφορά.

Υπάρχει μια ποικιλία εκφράσεων οι οποίες χρησιμοποιούνται για την ενδοκειμενική αναφορά. Οι πιο συνηθισμένες μορφές είναι οι αντωνυμίες όπως το ‘αυτό’ στο παράδειγμα [14α], αλλά οι οριστικές ονομαστικές φράσεις επίσης χρησιμοποιούνται, όπως ‘οι φέτες’ στο παράδειγμα [14β].

- [14] α. Ξεφλουδίστε ένα κρεμμύδι και κόψτε το σε φέτες.
β. Ρίξτε τις φέτες σε καυτό λάδι
γ. Μαγειρέψτε για τρία λεπτά.

Όταν η ερμηνεία ζητά από εμάς να προσδιορίσουμε μια οντότητα, όπως στο παράδειγμα [14γ] ‘Μαγειρέψτε (;) για τρία λεπτά’, και δεν υπάρχει καμία γλωσσολογική έκφραση, αυτό ονομάζεται **μηδενική αναφορά** ή **έλλειψη** (zero anaphora or ellipsis). Η χρήση της μηδενικής αναφοράς ως ένα μέσο διατήρησης της αναφοράς, δημιουργεί καθαρά μια προσδοκία πως ο ακροατής θα είναι σε θέση να συμπεράνει ποιον ή τι ο ομιλητής έχει σκοπό να προσδιορίσει. Είναι επίσης μια ακόμα φανερή περίπτωση του να μεταβιβάζονται περισσότερα από όσα λέγονται.

Ο ακροατής αναμένεται επίσης να κάνει πιο συγκεκριμένους τύπους συμπερασμού όταν οι αναφορικές εκφράσεις δε μοιάζουν να είναι γλωσσολογικά συνδεδεμένες με τους όρους στους οποίους αναφέρονται.

Αυτό το σημείο αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 1 με το παράδειγμα του ‘ποδηλάτου’ και επεξηγείται περαιτέρω στο παράδειγμα [15].

[15] α. Μόλις νοίκιασα ένα σπίτι. Η κουζίνα του είναι πραγματικά μεγάλη.

β. Είχαμε Τσάνταλη μαζί με το δείπνο. Το κρασί ήταν το καλύτερο μέρος.

γ. Το λεωφορείο ήρθε στην ώρα του, όμως αυτός δε σταμάτησε.

Το να βγάλουμε νόημα από το παράδειγμα [15α] απαιτεί ένα συμπέρασμα (δηλαδή αν το X είναι ένα σπίτι, τότε το X έχει κουζίνα) για να δημιουργήσει την αναφορική σύνδεση. Τέτοιου είδους συμπερασμοί εξαρτώνται από την υποθετική γνώση, η οποία, όπως στο παράδειγμα [15β], μπορεί να είναι πολύ πιο συγκεκριμένη (το Τσάνταλη είναι ένα είδος κρασιού). Επιπρόσθετα, οι συμπερασμοί μπορεί να θεωρηθούν τόσο αυτόματοι για μερικούς ομιλητές (για παράδειγμα, ένα λεωφορείο έχει έναν οδηγό), ώστε μπορεί να επιλέξουν κατευθείαν μια αντωνυμία για την ενδοκειμενική αναφορά, όπως στο παράδειγμα [15γ]. Σε αυτό το παράδειγμα σημειώστε ότι ο προηγούμενος στον οποίο αναφέρεται το αναφορικό στοιχείο (‘το λεωφορείο’) και το αναφορικό στοιχείο (‘αυτός’) δε βρίσκονταν σε γραμματική συμφωνία (κανονικά ένα λεωφορείο θα ήταν ‘αυτό’). Όπως ήδη τονίστηκε, η επιτυχημένη αναφορά δεν εξαρτάται από μερικά αυστηρά κυριολεκτικά, ή γραμματικά ‘ορθά’, αλλά από τη σχέση μεταξύ των ιδιοτήτων του αντικειμένου αναφοράς και της αναφορικής έκφρασης που επιλέχθηκε. Η λέξη ‘σάντουιτς’ μπορεί να προσδιορίσει ένα πρόσωπο και η αντωνυμία ‘αυτός’ μπορεί να είναι ένα αναφορικό στοιχείο για κάποιο πράγμα. Το κλειδί για να βγάλουμε νόημα από το συμπέρασμα είναι εκείνη η πραγματολογική διαδικασία μέσω της οποίας οι ομιλητές επιλέγουν γλωσσικές εκφράσεις με σκοπό να προσδιορίσουν συγκεκριμένες οντότητες και με την παραδοχή ότι οι ακροατές θα συνεργαστούν και θα ερμηνεύσουν εκείνες τις εκφράσεις όπως ο ομιλητής σκόπευε.

Η κοινωνική διάσταση της αναφοράς μπορεί επίσης να συνδέεται με το αποτέλεσμα της συνεργασίας. Η άμεση αναγνώριση ενός σκοπούμενου αντικειμένου αναφοράς, ακόμα και όταν χρησιμοποιείται μια ελάχιστη αναφορική έκφραση (για παράδειγμα, μια αντωνυμία), παρουσιάζει κάτι διανεμημένο, κάτι κοινό, και άρα κοινωνική εγγύτητα. Επιτυχημένη αναφορά σημαίνει ότι μια πρόθεση αναγνωρίστηκε, μέσω του συμπερασμού, υποδεικνύοντας ένα είδος διανεμημένης γνώσης και άρα κοινωνική σύνδεση. Η παραδοχή της διανεμημένης γνώσης, σχετίζεται επίσης ουσιαστικά με τη σπουδή της προϋπόθεσης.

4

Προϋπόθεση και συνεπαγωγή

Στην προηγούμενη συζήτηση σχετικά με την αναφορά, προσφύγαμε στην ιδέα πως οι ομιλητές αποδέχονται ότι συγκεκριμένες πληροφορίες είναι ήδη γνωστές στους ακροατές. Επειδή αντιμετωπίζονται ως γνωστές, τέτοιου είδους πληροφορίες γενικά δε θα δηλωθούν και συνεπώς θα αποτελέσουν μέρος του τι μεταδίδεται αλλά δε λέγεται. Οι τεχνικοί όροι προϋπόθεση και συμπερασμός χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν δύο διαφορετικές όψεις αυτού του είδους της πληροφορίας.

Αξίζει να σημειωθεί εξ αρχής ότι η προϋπόθεση και ο συμπερασμός θεωρούνταν ότι ήταν πολύ περισσότερο κεντρικοί όροι στην πραγματολογία στο παρελθόν από ό,τι τώρα. Στις πιο σύγχρονες προσεγγίσεις, υπάρχει λιγότερο ενδιαφέρον για τη μορφή της τεχνικής συζήτησης που συνδέεται με τη λογική ανάλυση αυτών των φαινομένων. Χωρίς κάποια εισαγωγή σε αυτήν τη μορφή της αναλυτικής συζήτησης, ωστόσο, γίνεται πολύ δύσκολα αντιληπτό πώς εξελίχθηκε η τρέχουσα σχέση μεταξύ σηματολογίας και πραγματολογίας. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών που ακολουθούν σε αυτό το κεφάλαιο σχεδιάστηκε για να επεξηγήσει τη διαδικασία της σκέψης μέσα από έναν αριθμό προβλημάτων στην ανάλυση μερικών όψεων του άρρητου νοήματος. Ας ξεκινήσουμε διευκρινίζοντας τους όρους μας.

Μια **προϋπόθεση** (presupposition) είναι κάτι το οποίο ο ομιλητής αποδέχεται εκ των προτέρων ότι ισχύει για να δημιουργήσει έκφραση. Οι ομιλητές, όχι οι προτάσεις, έχουν προϋποθέσεις. Μια **συνεπαγωγή** (entailment) είναι κάτι που λογικά απορρέει από ό,τι υποστηρίζεται στην έκφραση. Οι προτάσεις, όχι οι ομιλητές, έχουν συνεπαγωγές.

Μπορούμε να προσδιορίσουμε κάποιες από τις εν δυνάμει υποτιθέμενες πληροφορίες οι οποίες θα συνδέονταν με την έκφραση του παραδείγματος [1].

[1] Ο αδερφός της Μαίρης αγόρασε τρία άλογα.

Στην παραγωγή της έκφρασης στο παράδειγμα [1], φυσιολογικά θα περίμενε κανείς ο ομιλητής να έχει τις προϋποθέσεις ότι ένα άτομο που ονομάζεται Μαίρη υπάρχει και ότι έχει έναν αδελφό. Ο ομιλητής μπορεί επίσης πιο συγκεκριμένα να προϋποθέσει ότι η Μαίρη έχει μόνο έναν αδερφό και ότι αυτός έχει πολλά λεφτά. Όλες αυτές οι προϋποθέσεις είναι του

ομιλητή και όλες αυτές μπορεί να είναι λανθασμένες στην πραγματικότητα. Η πρόταση στο παράδειγμα [1] θα αντιμετωπιστεί σα να έχει τις συνεπαγωγές ότι ο αδερφός της Μαίρης αγόρασε κάτι, αγόρασε τρία ζώα, αγόρασε δύο άλογα, αγόρασε ένα άλογο και πολλά άλλα παρόμοια λογικά συμπεράσματα. Αυτές οι συνεπαγωγές απορρέουν από την πρόταση ανεξάρτητα από το αν οι πεποιθήσεις του ομιλητή είναι σωστές ή λανθασμένες στην πραγματικότητα. Μεταβιβάζονται, χωρίς όμως να λέγονται. Εξαιτίας της λογικής της φύσης, ωστόσο, η συνεπαγωγή σε γενικές γραμμές δε συζητιέται τόσο πολύ στη σύγχρονη πραγματολογία όσο η έννοια της προϋπόθεσης με κέντρο τον ομιλητή.

Προϋπόθεση

Σε πολλές συζητήσεις για την έννοια, η προϋπόθεση αντιμετωπίζεται ως μια σχέση μεταξύ δύο δηλώσεων. Αν πούμε ότι η πρόταση στο παράδειγμα [2α] περιέχει τη δήλωση p και η πρόταση στο παράδειγμα [2β] περιέχει τη δήλωση q , τότε χρησιμοποιώντας το σύμβολο $>>$ για να εννοήσουμε το ‘προϋποθέτει’, μπορούμε να παρουσιάσουμε τη σχέση όπως στο παράδειγμα [2γ].

- [2] α. Το σκυλί της Μαίρης είναι χαριτωμένο. $(=p)$
 β. Η Μαίρη έχει ένα σκυλί. $(=q)$
 γ. $p >> q$

Είναι ενδιαφέρον ότι, όταν παράγουμε το αντίθετο από την πρόταση στο παράδειγμα [2α], αρνούμενοι αυτό $(= \text{OXI } p)$, όπως στο παράδειγμα [3α], βρίσκουμε ότι η σχέση της προϋπόθεσης δεν αλλάζει. Δηλαδή, η ίδια δήλωση q , που επαναλαμβάνεται ως [3β], συνεχίζει να προϋποτίθεται από το $\text{OXI } p$, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [3γ].

- [3] α. Το σκυλί της Μαίρης δεν είναι χαριτωμένο $(= \text{OXI } p)$
 β. Η Μαίρη έχει ένα σκυλί $(=q)$
 γ. $\text{OXI } p >> q$

Αυτή η ιδιότητα της προϋπόθεσης γενικά περιγράφεται ως **σταθερότητα υπό άρνηση** (constancy under negation). Βασικά, σημαίνει ότι η προϋπόθεση μιας δήλωσης θα παραμείνει ακλόνητη (δηλαδή παραμένει αληθινή), ακόμα και όταν αρνηθούμε αυτήν τη δήλωση. Ως ένα περαιτέρω παράδειγμα, σκεφτείτε μια κατάσταση στην οποία διαφωνείτε με κάποιον που έχει ήδη κάνει τη δήλωση στο παράδειγμα [4α].

- [4] α. Όλοι ξέρουν ότι ο Γιάννης είναι ομοφυλόφιλος. (=p)
 β. Δεν ξέρουν όλοι ότι ο Γιάννης είναι ομοφυλόφιλος
 (= OXI p)
 γ. Ο Γιάννης είναι ομοφυλόφιλος (=q)
 δ. $p \gg q$ & OXI $p \gg q$

Σημειώστε ότι, παρόλο που και οι δύο ομιλητές διαφωνούν σχετικά με την εγκυρότητα του p (δηλαδή τη δήλωση στο παράδειγμα [4α]), και οι δύο αποδέχονται την αλήθεια του q (δηλαδή του παραδείγματος [4γ]) όταν κάνουν τις δηλώσεις τους. Η δήλωση q , όπως φαίνεται στο παράδειγμα [4δ], προϋποτίθεται και από τις δύο, δηλαδή και από την p και από την OXI p , παραμένοντας σταθερή υπό άρνηση.

Είδη Προϋπόθεσης

Στην ανάλυση του πώς εκφράζονται τυπικά οι παραδοχές των ομιλητών, η προϋπόθεση έχει συνδεθεί με τη χρήση ενός μεγάλου αριθμού λέξεων, φράσεων και δομών. Εδώ θα θεωρήσουμε αυτές τις γλωσσολογικές μορφές ως δείκτες των **δυνητικών προϋποθέσεων** (potential presuppositions), οι οποίες μπορούν να γίνουν πραγματικές προϋποθέσεις μόνο στα συμφοραζόμενα ομιλητών.

Όπως ήδη διευκρινίστηκε στα παραδείγματα [1] ως [3], η κτητική σύνταξη σχετίζεται με μια προϋπόθεση ύπαρξης. Η **υπαρκτική προϋπόθεση** (existential presupposition) θεωρείται ότι δεν παρουσιάζεται μόνο στις κτητικές δομές (για παράδειγμα, ‘το αυτοκίνητο σου’ $\gg$ ‘έχεις ένα αυτοκίνητο’), αλλά γενικότερα σε κάθε οριστική ονοματική φράση. Χρησιμοποιώντας οποιαδήποτε από τις εκφράσεις στο παράδειγμα [5], ο ομιλητής υποτίθεται ότι γνωρίζει την ύπαρξη των αναφερομένων οντοτήτων.

- [5] Ο Βασιλιάς της Σουηδίας, η γάτα, το κορίτσι της διπλανής πόρτας,

Θα επανεξετάσουμε τη βάση της υπαρκτικής προϋπόθεσης αργότερα, πρώτα όμως πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχει μια διαφορετική μορφή προϋπόθεσης που παρουσιάζεται στο παράδειγμα [4]. Στο παράδειγμα [4], το ρήμα ‘γνωρίζω’ απαντάται σε μια δομή όπου ‘Όλοι γνωρίζουν ότι q ’, με το q να λαμβάνεται ως η προϋπόθεση. Η πληροφορία που προϋποτίθεται και ακολουθεί ένα ρήμα όπως το ‘γνωρίζω’ μπορεί να αντιμετωπιστεί ως γεγονός και περιγράφεται ως **γεγονοτική προϋπόθεση** (factive presupposition). Ένας αριθμός άλλων ρημάτων, όπως ‘συνειδη-

τοποιώ' στο παράδειγμα [6α] και 'μετανιώνω' στο παράδειγμα [6β], καθώς επίσης και φράσεις που περιέχουν το ρήμα 'είμαι' με το 'ενημέρος' στο [6γ], 'παράξενο' στο [6δ] και 'χαρούμενος' στο [6ε] έχουν πραγματικές προϋποθέσεις.

- [6] α. Δε συνειδητοποίησε ότι ήταν άρρωστος. (>> Ήταν άρρωστος).
β. Μετανιώσαμε που του το αποκαλύψαμε. (>> Του το αποκαλύψαμε)
γ. Δεν ήξερα ότι παντρεύτηκε. (>> Παντρεύτηκε)
δ. Δεν είναι παράξενο που έφυγε νωρίς. (>> Έφυγε νωρίς)
ε. Χαίρομαι που τελείωσε. (>> Τελείωσε)

Υπάρχει επίσης ένας αριθμός άλλων τύπων οι οποίοι μπορούν κάλλιστα να αντιμετωπιστούν ως η πηγή των λεξικών προϋποθέσεων. Σε γενικές γραμμές, στη **λεξική προϋπόθεση** (lexical presupposition), η χρήση ενός τύπου με το συναγόμενο από αυτόν νόημα συμβατικά ερμηνεύεται με την προϋπόθεση ότι κάποιο άλλο (μη συναγόμενο) νόημα γίνεται αντιληπτό. Κάθε φορά που λέτε ότι κάποιος 'κατάφερε' να κάνει κάτι, το συναγόμενο νόημα είναι ότι το άτομο πέτυχε κατά κάποιο τρόπο. Όταν λέτε ότι κάποιος 'δεν τα κατάφερε', το συναγόμενο νόημα είναι ότι δεν πέτυχε. Και στις δύο περιπτώσεις, ωστόσο, υπάρχει μια προϋπόθεση (μη συναγόμενη) ότι το άτομο 'προσπάθησε' να κάνει κάτι. Έτσι, το 'κατάφερε' ερμηνεύεται συμβατικά σα να δηλώνει ότι 'πέτυχε' και σα να προϋποθέτει ότι 'προσπάθησε'. Αλλα παραδείγματα, που συμπεριλαμβάνουν τις λεξιλογικές μονάδες 'σταματώ', 'αρχίζω' και 'ξανά', παρουσιάζονται με τις προϋποθέσεις τους στο παράδειγμα [7].

- [7] α. Σταμάτησε το κάπνισμα. (>> Συνήθιζε να καπνίζει)
β. Άρχισαν να παραπονιούνται. (>> Δεν παραπονιόντουσαν πριν)
γ. Είσαι αργοπορημένος ξανά. (>> Ήσουν αργοπορημένος και πριν)

Στην περίπτωση της λεξικής προϋπόθεσης, η χρήση από τον ομιλητή μιας συγκεκριμένης έκφρασης θεωρείται ότι προϋποθέτει κάποια άλλη (άρρητη) ιδέα, ενώ, στην περίπτωση μιας γεγονοτικής προϋπόθεσης, η χρήση μιας συγκεκριμένης έκφρασης θεωρείται ότι προϋποθέτει την αλήθεια της πληροφορίας που δηλώνεται μετά από αυτήν.

Εκτός από τις προϋποθέσεις που σχετίζονται με τη χρήση συγκεκριμένων λέξεων και φράσεων, υπάρχουν επίσης **δομικές προϋποθέσεις** (structural presuppositions). Σε αυτήν την περίπτωση, θεωρούμε ότι συ-

γκεκριμένες δομές προτάσεων συμβατικά και κανονικά προϋποθέτουν πως αυτό το μέρος της δομής έχει ήδη γίνει αποδεκτό ότι είναι αλήθεια. Μπορούμε να πούμε ότι οι ομιλητές μπορούν να χρησιμοποιήσουν τέτοιες δομές για να μεταχειριστούν την πληροφορία ως προϋποτιθέμενη (δηλαδή αποδεκτή για αληθινή) και άρα ως δεκτή ως αληθινή από τους ακροατές. Για παράδειγμα, η δομή των ερωτήσεων που εισάγονται με ‘πότε’ και ‘πού’, όπως φαίνεται στα παραδείγματα [8α] και [8β], ερμηνεύεται συμβατικά με την προϋπόθεση ότι η πληροφορία μετά τον τύπο ‘πότε’ ή ‘πού’ είναι ήδη γνωστό ότι ισχύει.

- [8] α. Πότε έφυγε; (>> Έφυγε)
β. Πού αγόρασες το ποδήλατο; (>> Αγόρασες το ποδήλατο)

Ο τύπος της προϋπόθεσης που διευκρινίζεται στο παράδειγμα [8] μπορεί να οδηγήσει τους ακροατές να πιστέψουν ότι η πληροφορία που παρουσιάζεται είναι απαραίτητως αληθινή, παρά ότι είναι απλώς η προϋπόθεση του ατόμου που κάνει την ερώτηση. Για παράδειγμα, ας πούμε ότι στεκόσασταν σε μια διασταύρωση ένα απόγευμα. Δεν προσέξατε αν ο φωτεινός σηματοδότης είχε αλλάξει σε κόκκινο προτού ένα αυτοκίνητο περάσει τη διασταύρωση. Αμέσως μετά, το αυτοκίνητο εμπλέχτηκε σε μια σύγκρουση. Ήσασταν ο αυτόπτης μάρτυρας της σύγκρουσης και αργότερα σας έγινε η ερώτηση στο παράδειγμα [9].

- [9] Πόσο γρήγορα πήγαινε το αυτοκίνητο όταν πέρασε το κόκκινο φανάρι;

Αν απαντήσετε στην ερώτηση όπως τέθηκε (Απαντήστε μόνο την ερώτηση!) και εκτιμήσετε την ταχύτητα του αυτοκινήτου, τότε θα φανείτε να αποδέχεστε την αλήθεια της προϋπόθεσης (δηλαδή, >> το αυτοκίνητο πέρασε με κόκκινο φανάρι). Τέτοιου είδους δομικά βασισμένες προϋποθέσεις μπορούν να αποτελέσουν διακριτικούς τρόπους του να κάνουμε τις πληροφορίες που πιστεύει ο ομιλητής να παρουσιάζονται πως είναι αυτό που θα έπρεπε να πιστεύει ο ακροατής.

Μέχρι τώρα, έχουμε εξετάσει μόνο τα συμφραζόμενα στα οποία οι προϋποθέσεις υποτίθεται ότι είναι αληθινές. Υπάρχουν, ωστόσο, παραδείγματα μη-γεγονοτικών προϋποθέσεων που σχετίζονται με έναν αριθμό ρημάτων. Μια **μη-γεγονοτική προϋπόθεση** (non-factive presupposition) είναι μια προϋπόθεση που γίνεται παραδεκτό πως δεν είναι αληθινή. Ρήματα όπως ‘ονειρεύομαι’, ‘φαντάζομαι’, ‘προσποιούμαι’, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [10], χρησιμοποιούνται με την προϋπόθεση πως ό,τι ακολουθεί δεν είναι αληθινό.

- [10] α. Ονειρεύτηκα ότι ήμουν πλούσιος.
 (>> Δεν ήμουν πλούσιος)
 β. Φανταστήκαμε ότι ήμασταν στη Χαβάη.
 (>> Δεν ήμασταν στην Χαβάη)
 γ. Προσποιείται ότι είναι άρρωστος.
 (>> Δεν είναι άρρωστος)

Έχουμε ήδη σημειώσει στο τέλος της συζήτησης για τη δείξη, μια δομή που ερμηνεύεται με μια μη-γεγονοτική προϋπόθεση (‘Αν είχα ένα σκάφος,...’). Πράγματι, αυτό το είδος δομής δημιουργεί μια **μη-πραγματική προϋπόθεση** (counter-factual presupposition), που σημαίνει πως ό,τι προϋποτίθεται όχι μόνο δεν είναι αληθινό, αλλά είναι το αντίθετο από ό,τι είναι αληθινό, ή ‘αντίθετο της πραγματικότητας’. Μια υποθετική δομή της μορφής που φαίνεται στο παράδειγμα [11], που γενικά ονομάζεται μη πραγματικός υποθετικός λόγος, προϋποθέτει ότι η πληροφορία στην υποθετική πρόταση δεν είναι αληθινή τη στιγμή της εκφοράς.

- [11] Αν ήσουν φίλος μου, θα με είχες βοηθήσει.
 (>> Δεν είσαι φίλος μου)

Η ύπαρξη μη-πραγματικών προϋποθέσεων είναι μέρος ενός ενδιαφέροντος ζητήματος για την ανάλυση εκφράσεων με σύνθετες δομές, το οποίο (ζήτημα) είναι γενικά γνωστό ως ‘το πρόβλημα της προβολής’, που θα διερευνηθεί στην επόμενη ενότητα.

Οι δείκτες των δυνητικών προϋποθέσεων που συζητήθηκαν μέχρι τώρα βρίσκονται περιληπτικά στον πίνακα 4.1.

Είδος	Παράδειγμα	Προϋπόθεση
Υπαρκτική	ο Χ	>> ο Χ υπάρχει
Γεγονοτική	μετανιώνω που έφυγα	>> έφυγα
μη-γεγονοτική	προσποιόταν ότι ήταν χαρούμενος	>> δεν ήταν χαρούμενος
λεξική	κατάφερε να αποδράσει	>> προσπάθησε να αποδράσει
δομική	πότε πέθανε;	>> πέθανε
μη-πραγματική	αν δεν ήμουν άρρωστος,	>> είμαι άρρωστος

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1 Δυνητικές προϋποθέσεις

Το πρόβλημα της Προβολής

Υπάρχει μια βασική προσδοκία ότι η προϋπόθεση μιας απλής πρότασης θα συνεχίσει να είναι αληθής όταν αυτή η απλή πρόταση γίνεται μέρος μιας πιο σύνθετης πρότασης. Αυτή είναι μια εκδοχή της γενικής ιδέας ότι το νόημα ολόκληρης της πρότασης είναι ένας συνδυασμός των νοημάτων των επιμέρους μερών της. Ωστόσο, το νόημα κάποιων προϋποθέσεων (ως ‘μέρη’) δε διατηρείται ώστε να γίνει το νόημα κάποιων σύνθετων προτάσεων (ως ‘ολοτήτων’). Αυτό είναι γνωστό ως το **πρόβλημα της προβολής** (projection problem). Στο παράδειγμα [12], θα δούμε τι συμβαίνει στην προϋπόθεση q (‘η Κέλλυ ήταν άρρωστη’), που είναι παραδεκτό ότι είναι αληθινή στην απλή δομή του παραδείγματος [12γ], αλλά που δεν ‘προβάλλεται’ μέσα στη σύνθετη δομή του παραδείγματος [12η]. Για να ακολουθήσουμε αυτήν τη μορφή ανάλυσης, πρέπει να σκεφτούμε μια κατάσταση στην οποία ένα άτομο μπορεί να πει: ‘Φαντάστηκα πως η Κέλλυ ήταν άρρωστη και κανείς δε συνειδητοποίησε ότι ήταν άρρωστη’.

- [12] α. Κανείς δε συνειδητοποίησε πως η Κέλλυ ήταν άρρωστη.
($=p$)
β. Η Κέλλυ ήταν άρρωστη. ($=q$)
γ. $p \gg q$ (Σε αυτό το σημείο, ο ομιλητής εκφέροντας το [12α] προϋποθέτει το [12β].)
δ. Φαντάστηκα πως η Κέλλυ ήταν άρρωστη. ($=r$)
ε. Η Κέλλυ δεν ήταν άρρωστη. ($= \text{OXI } q$)
στ. $r \gg \text{OXI } q$ (Σε αυτό το σημείο, ο ομιλητής εκφέροντας το [12δ] προϋποθέτει το [12ε], το αντίθετο του [12β].)
ζ. Φαντάστηκα ότι η Κέλλυ ήταν άρρωστη και κανείς δε συνειδητοποίησε ότι ήταν άρρωστη. ($=r \& p$)
η. $r \& \gg \text{OXI } q$ (Σε αυτό το σημείο, μετά το συνδυασμό $r \& p$, η προϋπόθεση q δε μπορεί περαιτέρω να θεωρείται αληθινή.)

Σε ένα παράδειγμα όπως το [12], η τεχνική ανάλυση μπορεί να είναι κατανητή, αλλά μπορεί να είναι δύσκολο να σκεφτεί κανείς το πλαίσιο μέσα στο οποίο κάποιος θα μιλούσε με αυτόν τον τρόπο. Ίσως το παράδειγμα [13] θα λειτουργήσει καλύτερα μέσα σε συμφραζόμενα. Σε ένα επεισόδιο μιας τηλεοπτικής σαπουνόπερας, δύο χαρακτήρες έχουν το διάλογο του παραδείγματος [13].

- [13] Άννα : Είναι τόσο λυπηρό. Ο Γιώργος μετανιώνει που άφησε τη Μαίρη έγκυο.
Κώστας: Μα δεν την άφησε έγκυο. Το ξέρουμε τώρα.

Αν συνδυάσουμε δύο από τις εκφράσεις του παραδείγματος [13], έχουμε τη συνέπεια, ‘Ο Γιώργος μετανιώνει που άφησε τη Μαίρη έγκυο, όμως δεν την άφησε έγκυο’. Προσδιορίζοντας τις διαφορετικές προτάσεις που εμπλέκονται, όπως στο παράδειγμα [14], μπορούμε να δούμε ότι η προϋπόθεση στο παράδειγμα [14β] δε διατηρείται ως προϋπόθεση των συνδυαζόμενων εκφράσεων στο παράδειγμα [14ε].

- [14] α. Ο Γιώργος μετανιώνει που άφησε τη Μαίρη έγκυο. ($=p$)
 β. Ο Γιώργος άφησε τη Μαίρη έγκυο. ($=q$)
 γ. $p \gg q$
 δ. Δεν την άφησε έγκυο. ($=r$)
 ε. Ο Γιώργος μετανιώνει που άφησε τη Μαίρη έγκυο, όμως δεν την άφησε έγκυο. ($=p \& r$)
 στ. $p \& r \gg \text{OXI } q$

Ένας τρόπος για να θεωρήσουμε ολόκληρη την πρόταση που παρουσιάζεται στο παράδειγμα [14ε] είναι ως εκφορά ενός ανθρώπου που διηγείται τι συνέβη στη σαπουνόπερα εκείνη την ημέρα. Αυτό το άτομο δε θα αποδεχτεί ότι η προϋπόθεση q (δηλαδή ότι ο Γιώργος άφησε τη Μαίρη έγκυο) είναι αληθινή όταν λέει το παράδειγμα [14ε].

Μια απλή εξήγηση για το γεγονός ότι οι προϋποθέσεις δεν ‘προβάλλονται’ είναι ότι καταστρέφονται από τις συνεπαγωγές. Θυμηθείτε ότι μια συνεπαγωγή είναι κάτι που απορρέει αναγκαστικά από αυτό που δηλώνεται. Στο παράδειγμα [13], η εκφορά του Κώστα ότι ‘δεν την άφησε έγκυο’ στην ουσία συνεπάγεται ότι ‘ο Γιώργος δεν άφησε τη Μαίρη έγκυο’, ως μια λογική συνέπεια. Έτσι, όταν το άτομο που παρακολούθησε τη σαπουνόπερα σου πει ότι ‘ο Γιώργος μετανιώνει που άφησε τη Μαίρη έγκυο, όμως δεν την άφησε έγκυο’, έχεις μια προϋπόθεση q και μια συνεπαγωγή $\text{OXI } q$. Η συνεπαγωγή (μια απαραίτητη συνέπεια όσων λέγονται) είναι απλά πιο ισχυρή από την προϋπόθεση (μια προηγούμενη παραδοχή).

Η ισχύς της συνεπαγωγής μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για να ακυρώσει τις υπαρκτικές προϋποθέσεις. Φυσιολογικά θεωρούμε ως δεδομένο ότι όταν ένα άτομο χρησιμοποιεί μια οριστική περιγραφή του τύπου ‘ο X ’ (για παράδειγμα, ο βασιλιάς της Αγγλίας), αυτός ή αυτή προϋποθέτει την ύπαρξη της οντότητας που περιγράφεται, όπως στην εκφορά του παραδείγματος [15α]. Επίσης, σε κάθε έκφραση της μορφής ‘ο X δεν υπάρχει’, όπως στο παράδειγμα [15β], υπάρχει μια συνεπαγωγή ότι δεν υπάρχει κανένας X . Όμως, ο ομιλητής του παραδείγματος [15β] συνεχίζει ακόμα να έχει την προϋπόθεση της ύπαρξης της οντότητας που περιγράφεται;

- [15] α. Ο βασιλιάς της Αγγλίας μας επισκέφτηκε.
β. Ο βασιλιάς της Αγγλίας δεν υπάρχει!

Αντί να σκεφτούμε πως ένας ομιλητής που λέει το παράδειγμα [15β] ταυτόχρονα πιστεύει ότι υπάρχει ένας βασιλιάς της Αγγλίας (=προϋπόθεση) και ότι δεν υπάρχει βασιλιάς της Αγγλίας (=συνεπαγωγή), αναγνωρίζουμε ότι η συνεπαγωγή είναι πιο ισχυρή από την προϋπόθεση. Εγκαταλείπουμε την υπαρκτική προϋπόθεση.

Όπως ήδη τονίστηκε, μπορεί να είναι καλύτερο να θεωρήσουμε όλες τις μορφές των προϋποθέσεων που διευκρινίζονται στον πίνακα 4.1 ως ‘δυνητικές προϋποθέσεις’ που γίνονται πραγματικές προϋποθέσεις μόνο όταν σχεδιάζεται από τους ομιλητές να αναγνωρίζονται ως τέτοιες μέσα στις εκφράσεις. Οι ομιλητές μπορούν πραγματικά να δηλώσουν ότι η δυνητική προϋπόθεση δεν παρουσιάζεται ως μια ισχυρή παραδοχή. Οι κτητικές δομές όπως ‘το αυτοκίνητό του’ έχουν μια δυνητική προϋπόθεση (δηλαδή, αυτός έχει ένα αυτοκίνητο), η οποία μπορεί να παρουσιάζεται (πειραματικά) μέσω εκφράσεων όπως ‘ή κάτι τέτοιο’, όπως στο παράδειγμα [16].

- [16] α. Τι κάνει αυτός ο τύπος στο χώρο στάθμευσης;
β. Ψάχνει για το αυτοκίνητο του ή κάτι τέτοιο.

Στο παράδειγμα [16β], ο ομιλητής δεν αποδέχεται αναγκαστικά την προϋπόθεση (αυτός έχει ένα αυτοκίνητο) ως ένα παραδεκτό γεγονός. Αξίζει να θυμόμαστε ότι ποτέ δεν είναι η λέξη, ή η φράση, που έχει μια προϋπόθεση. Μόνο οι ομιλητές μπορούν να έχουν προϋποθέσεις.

Διατεταγμένες Συνεπαγωγές

Σε γενικές γραμμές, η συνεπαγωγή δεν είναι μια πραγματολογική έννοια (που δηλαδή έχει να κάνει με το νόημα του ομιλητή), αλλά αντίθετα θεωρείται μια καθαρά λογική έννοια που συμβολίζεται με $\parallel$ -. Μερικά παραδείγματα συνεπαγωγής για την πρόταση του παραδείγματος [17] παρουσιάζονται στο παράδειγμα [18].

- [17] Ο Γιάννης κυνήγησε τρεις σκίους. (=*p*)
- [18] α. Κάτι κυνηγούσε τρεις σκίους. (=*q*)
β. Ο Γιάννης έκανε κάτι σε τρεις σκίους. (=*r*)
γ. Ο Γιάννης κυνήγησε τρία ζώα. (=*s*)
δ. Κάτι συνέβη. (=*t*)

Στην παρουσίαση της σχέσης της συνεπαγωγής μεταξύ του παραδείγματος [17] και [18α] ως $p \parallel - q$, έχουμε απλά συμβολίσει μια λογική συνέπεια. Ας πούμε ότι, στην εκφορά της πρότασης στο παράδειγμα [17], ο ομιλητής αποδέχεται αναγκαστικά την αλήθεια ενός πολύ μεγάλου αριθμού **αφανών συνεπαγωγών** (background entailments) (μόνο μερικές από τις οποίες παρουσιάζονται στα παραδείγματα [18α-δ]). Σε οποιαδήποτε περίπτωση εκφοράς του παραδείγματος [17], ωστόσο, ο ομιλητής θα δείξει πώς θα διαταχθούν αυτές οι συνεπαγωγές. Δηλαδή, ο ομιλητής θα μεταδώσει, κυρίως με την ένταση (της φωνής), ποια συνεπαγωγή υποτίθεται ότι βρίσκεται στο προσκήνιο, ή είναι πιο σημαντική για την ερμηνεία του σκοπούμενου νοήματος, από οποιαδήποτε άλλη. Για παράδειγμα, εκφέροντας το παράδειγμα [19α], ο ομιλητής δείχνει ότι η **προφανής συνεπαγωγή** (foreground entailment), και άρα η κύρια παραδοχή του, είναι ότι ο Γιάννης κυνήγησε ένα συγκεκριμένο αριθμό σκίουρων.

- [19] α. Ο Γιάννης κυνήγησε ΤΡΕΙΣ σκίουρους.
β. Ο ΓΙΑΝΝΗΣ κυνήγησε τρεις σκίουρους.

Στο παράδειγμα [19β], το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στο Γιάννη και η κύρια παραδοχή είναι ότι κάτι κυνήγησε τρεις σκίουρους. Μια λειτουργία της έντασης (της φωνής) είναι, σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, καθαρά συνδεδεμένη με το να υπογραμμίσει την κύρια παραδοχή του ομιλητή κατά την παραγωγή μιας έκφρασης. Ως τέτοια, επιτρέπει στον ομιλητή να υπογραμμίσει για λογαριασμό του ακροατή πού εστιάζει το μήνυμα και τι γίνεται παραδεκτό.

Μια παρόμοια λειτουργία εκτίθεται από μια δομή που στα αγγλικά ονομάζεται ‘η σύνταξη του αυτός’, όπως τη βλέπουμε στο παράδειγμα [20].

- [20] α. Ήταν Ο ΓΙΑΝΝΗΣ αυτός που κυνήγησε τους σκίουρους.
β. Δεν ήμουν ΕΓΩ αυτός που έκλεψε τα χρήματα σου.

Και στα δύο παραδείγματα στο [20], ο ομιλητής μπορεί να μεταδώσει ότι αυτός ή αυτή πιστεύει πως ακροατής μπορεί ήδη να σκέφτεται (δηλαδή την προφανή συνεπαγωγή). Στο παράδειγμα [20β] αυτή η προφανής συνεπαγωγή (κάποιος έκλεψε τα χρήματα σου) καθίσταται η κοινή γνώση, με σκοπό να διαψευστεί η προσωπική ευθύνη. Η έκφραση στο παράδειγμα [20β] μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποδώσει την προφανή συνεπαγωγή στον ακροατή (στους ακροατές) χωρίς στην πραγματικότητα να τη δηλώνει (για παράδειγμα, ως μια ενδεχόμενη κατηγορία). Είναι ένα ακόμα παράδειγμα του να μεταδίδονται περισσότερα από όσα λέγονται.

5

Συνεργασία και υπονόηση

Στο μεγαλύτερο μέρος της προηγούμενης συζήτησης, παραδεχτήκαμε πως οι ακροατές και οι ομιλητές που εμπλέκονται σε μια συζήτηση γενικά συνεργάζονται ο ένας με τον άλλον. Για παράδειγμα, για να είναι επιτυχής η αναφορά, προτάθηκε πως η συνεργασία ήταν ένας απαραίτητος παράγοντας. Κατά την αποδοχή των προϋποθέσεων των ομιλητών, οι ακροατές φυσιολογικά πρέπει να παραδεχτούν πως ένας ομιλητής που λέει ‘το αυτοκίνητό μου’, πραγματικά έχει το αυτοκίνητο που αναφέρει και δεν προσπαθεί να παραπλανήσει τον ακροατή. Αυτή η έννοια της συνεργασίας είναι απλά μια έννοια σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι που συμμετέχουν σε μια συζήτηση συνήθως δε θεωρούνται ότι προσπαθούν να μπερδέψουν, να εξαπατήσουν ή να αποκρύψουν σχετικές πληροφορίες ο ένας από τον άλλον. Στις περισσότερες περιστάσεις, αυτό το είδος της συνεργασίας είναι μόνο το σημείο εκκίνησης για να βγάλουμε νόημα από όσα λέγονται.

Στο μέσο του μεσημεριανού φαγητού μια γυναίκα ρωτάει την άλλη αν της αρέσει το χάμπουργκερ που τρώει και δέχεται την απάντηση του παραδείγματος [1].

[1] Ένα χάμπουργκερ είναι ένα χάμπουργκερ.

Από μια καθαρά λογική άποψη, η απάντηση του παραδείγματος [1], μοιάζει να μην έχει καμιά επικοινωνιακή αξία, από τη στιγμή που εκφράζει κάτι εντελώς προφανές. Το παράδειγμα [1] και άλλες φαινομενικά άστοχες εκφράσεις όπως ‘η δουλειά είναι δουλειά’, ή ‘τα αγόρια θα παραμείνουν αγόρια’, ονομάζονται **ταυτολογίες** (tautologies). Όταν χρησιμοποιούνται σε μια συζήτηση, ο ομιλητής σκοπεύει ξεκάθαρα στο να μεταδώσει περισσότερα από όσα λέει.

Όταν ο ακροατής ακούει την έκφραση του παραδείγματος [1], πρώτα πρέπει να θεωρήσει ως δεδομένο πως ο ομιλητής είναι συνεργάσιμος και σκοπεύει να μεταδώσει κάτι. Αυτό το κάτι πρέπει να είναι κάτι περισσότερο από ό,τι απλά σημαίνουν οι λέξεις. Είναι ένα επιπρόσθετο μεταβιβαζόμενο νόημα που ονομάζεται **υπονόηση** (implicature). Αναφέροντας το παράδειγμα [1], ο ομιλητής περιμένει ότι ο ακροατής θα είναι

σε θέση να εντοπίσει τη σκοπούμενη υπονόηση σε αυτά τα συμφραζόμενα με βάση αυτά που είναι ήδη γνωστά.

Όταν του δόθηκε η ευκαιρία να αξιολογήσει το χάμπουργκερ, ο ομιλητής του παραδείγματος [1] απάντησε χωρίς καμιά αξιολόγηση, έτσι ένα υπονόημα είναι ότι δεν έχει καμιά γνώμη, ούτε καλή, ούτε κακή να εκφράσει. Βασιζόμενοι σε άλλες όψεις των συμφραζομένων, επιπρόσθετα υπονοήματα (για παράδειγμα, ο ομιλητής νομίζει ότι όλα τα χάμπουργκερ είναι ίδια) μπορεί να εξαχθούν.

Τα υπονοήματα είναι πρωταρχικά παραδείγματα του να μεταδίδονται περισσότερα από όσα λέγονται, όμως για να ερμηνευτούν, πρέπει πρώτα να υποτεθεί ότι λειτουργεί κάποια βασική αρχή συνεργασίας.

Αρχή της συνεργασίας

Εξετάστε το παρακάτω σενάριο. Μια γυναίκα κάθεται σε ένα παγκάκι στο πάρκο και ένα μεγάλο σκυλί είναι ξαπλωμένο στο έδαφος μπροστά από το παγκάκι. Ένας άντρας έρχεται και κάθεται στο παγκάκι δίπλα της.

[2] Άντρας : Ο σκύλος σας δαγκώνει;

Γυναίκα: Όχι.

(Ο άντρας απλώνει το χέρι του να χαϊδέψει το σκυλί. Το σκυλί δαγκώνει το χέρι του).

Άντρας: Άουτς! Ε! Μου είπες ότι το σκυλί σου δε δαγκώνει.

Γυναίκα: Δε δαγκώνει. Αλλά αυτό δεν είναι το σκυλί μου.

Ένα από τα προβλήματα σε αυτό το σενάριο έχει να κάνει με την επικοινωνία. Συγκεκριμένα, μοιάζει να είναι ένα πρόβλημα που προκλήθηκε από την παραδοχή του άντρα ότι μεταβιβάστηκαν περισσότερα από όσα λέχθηκαν. Δεν υπάρχει πρόβλημα με την προϋπόθεση εφόσον η παραδοχή που υπάρχει στο: ‘το σκυλί σου’ (δηλαδή η γυναίκα έχει ένα σκυλί) ισχύει και για τους δύο ομιλητές. Το πρόβλημα είναι ότι η παραδοχή του άντρα πως η ερώτηση του ‘Το σκυλί σας δαγκώνει;’ και η απάντηση της γυναίκας ‘Όχι’, αναφέρονται και οι δύο στο σκυλί που βρίσκεται μπροστά τους. Από την άποψη του άντρα, η απάντηση της γυναίκας παρέχει λιγότερες πληροφορίες από ότι θα περίμενε. Με άλλα λόγια, αυτός θα περίμενε η γυναίκα να του δώσει την πληροφορία στην τελευταία σειρά. Φυσικά, αν είχε αναφέρει αυτήν την πληροφορία νωρίτερα, η ιστορία δε θα ήταν τόσο αστεία. Για να είναι το γεγονός αστείο, η γυναίκα πρέπει να δώσει λιγότερες πληροφορίες από ό,τι θα μπορούσε κανείς να περιμένει.

Η άποψη ότι υπάρχει μια προσδοκώμενη ποσότητα πληροφοριών που παρέχονται μέσα στη συζήτηση είναι μια μόνο όψη της πιο γενικής

ιδέας ότι οι άνθρωποι που εμπλέκονται σε μια συζήτηση θα συνεργαστούν ο ένας με τον άλλον. (Φυσικά, η γυναίκα στο παράδειγμα [2] μπορεί στην πραγματικότητα να δηλώνει ότι δεν επιθυμεί να πάρει μέρος σε καμιά συνομιλία (βασισμένη στην αρχή της συνεργασίας) με έναν άγνωστο). Στις περισσότερες περιστάσεις, η παραδοχή της συνεργασίας είναι τόσο ισχυρή, ώστε μπορεί να οριστεί ως **αρχή της συνεργασίας** (cooperative principle) της συζήτησης και χωρίζεται σε τέσσερις υπό-αρχές που ονομάζονται **αιτήματα** (maxims), όπως φαίνεται στον Πίνακα 5.1.

Αρχή της συνεργασίας: Η συμβολή σας στη συνομιλία πρέπει να είναι κάθε φορά όπως επιβάλλεται από τον αποδεκτό σκοπό ή την κατεύθυνση της συνομιλιακής συναλλαγής, στην οποία εσείς συμμετέχετε.

Τα αιτήματα

Ποσότητας

1. Κάνετε τη συμβολή σας όσο πληροφοριακή απαιτείται (σύμφωνα με τους εκάστοτε σκοπούς της συνομιλίας).
2. Μην κάνετε τη συμβολή σας πιο πληροφοριακή από ό,τι χρειάζεται.

Ποιότητας Προσπαθήστε να κάνετε τη συμβολή σας αληθινή.

1. Μην αναφέρετε ό,τι πιστεύετε πως δεν είναι αλήθεια.
2. Μην αναφέρετε αυτά για τα οποία δεν έχετε επαρκή στοιχεία.

Συνάφειας Να είστε σχετικοί.

Τρόπου Να είστε σαφείς.

1. Αποφύγετε την ασάφεια της έκφρασης.
 2. Αποφύγετε τις διφορούμενες έννοιες .
 3. Να είστε συνοπτικοί (αποφύγετε την περιττή διεξοδικότητα).
 4. Να είστε μεθοδικοί.
-

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1 *Η αρχή της συνεργασίας* (σύμφωνα με τον Grice 1975)

Είναι σημαντικό να αναγνωρίζει κανείς αυτά τα αιτήματα ως αδήλωτες παραδοχές που έχουμε στις συζητήσεις. Θεωρούμε ως δεδομένο ότι οι άνθρωποι κανονικά πρόκειται να δώσουν την κατάλληλη ποσότητα πληροφοριών (αντίθετα με τη γυναίκα στο παράδειγμα [2]): θεωρούμε ως δεδομένο ότι λένε την αλήθεια, ότι είναι συναφείς και ότι προσπαθούν να

είναι όσο πιο σαφείς μπορούν. Επειδή στις καθημερινές συνομιλίες οι αρχές αυτές θεωρούνται δεδομένες, οι ομιλητές σπάνια τις αναφέρουν. Ωστόσο, υπάρχουν συγκεκριμένα είδη εκφράσεων, τα οποία οι ομιλητές χρησιμοποιούν για να επισημάνουν ότι υπάρχει περίπτωση να μη συμμορφωθούν στις αρχές. Αυτά τα είδη των εκφράσεων ονομάζονται συνομιλιακοί οριοθέτες.

Συνομιλιακοί Οριοθέτες

Η σημασία του αιτήματος της **ποιότητας** (quality) για τη συνεργατική αλληλεπίδραση μπορεί κάλλιστα να μετρηθεί από τον αριθμό των εκφράσεων που χρησιμοποιούμε για να δείξουμε πως ό,τι λέμε μπορεί να μην είναι τελείως ακριβές. Οι αρχικές φράσεις στα παραδείγματα [3α-γ] και η τελευταία φράση στο παράδειγμα [3δ] είναι σημειώσεις για τον ακροατή που αφορούν την ακρίβεια της κύριας δήλωσης.

- [3] α. Από όσο ξέρω είναι παντρεμένοι.
β. Μπορεί να κάνω λάθος, αλλά νομίζω ότι είδα μια βέρα στο δάχτυλό της.
γ. Δεν είμαι σίγουρος αν αυτό είναι σωστό, αλλά άκουσα ότι ήταν μια μυστική τελετή στη Χαβάη.
δ. Υποθέτω ότι δε μπορούσε να ζήσει χωρίς αυτήν.

Τα συνομιλιακό πλαίσιο για τα παραδείγματα του [3] μπορεί να είναι μια πρόσφατη φήμη για ένα γνωστό στους ομιλητές ζευγάρι. Προσεκτικές σημειώσεις, ή **συνομιλιακοί οριοθέτες** (hedges), αυτού του τύπου μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για να δείξουν ότι ο ομιλητής έχει επίγνωση του αιτήματος της **ποσότητας** (quantity), όπως στις αρχικές φράσεις στα παραδείγματα [4α-γ], που παράγονται στην πορεία της αφήγησης ενός ομιλητή για τις πρόσφατες διακοπές του.

- [4] α. Όπως μάλλον ξέρετε, φοβάμαι τα έντομα.
β. Έτσι, για να μη μακρηγορώ, αρπάξαμε τα πράγματά μας και φύγαμε.
γ. Δε θα σας κουράσω με όλες τις λεπτομέρειες, ήταν όμως ένα συναρπαστικό ταξίδι.

Οι δείκτες που συνδέονται με την προσδοκία της σχετικότητας (από το αίτημα της **συνάφειας** (relation)) μπορούν να βρεθούν στη μέση του λόγου των ομιλητών όταν αυτοί λένε εκφράσεις όπως ‘Α, παρεμπιπτόντως’ και συνεχίζουν αναφέροντας κατά τη διάρκεια μιας συνομιλίας κάποιες

πληροφορίες που μπορεί να είναι ασύνδετες. Οι ομιλητές επίσης μοιάζουν να χρησιμοποιούν εκφράσεις όπως ‘τέλος πάντων’ ή ‘καλά, τέλος πάντων’, για να δείξουν πως μπορεί να παρασύρθηκαν σε μια συζήτηση για κάποιο πιθανώς μη-σχετικό θέμα και επιθυμούν να σταματήσουν. Κάποιες εκφράσεις οι οποίες μπορεί να λειτουργήσουν ως συνομιλιακοί οριοθέτες με την προσδοκία της σχετικότητας φαίνονται στις αρχικές φράσεις των παραδειγμάτων [5α-γ] από ένα επαγγελματικό συμβούλιο.

- [5] α. Δεν ξέρω αν αυτό είναι σημαντικό, όμως μερικά από τα αρχεία λείπουν.
β. Μπορεί να ακουστεί σα μια ηλίθια ερώτηση, όμως ποιανού είναι αυτά τα γράμματα;
γ. Χωρίς να θέλω να αλλάξω το θέμα, αυτό σχετίζεται με τον προϋπολογισμό;

Η επίγνωση των προσδοκιών του **τρόπου** (manner) μπορεί επίσης να οδηγήσει τους ομιλητές στο να παράγουν συνομιλιακούς οριοθέτες του τύπου που φαίνεται στα παραδείγματα [6α-γ], που ακούγονται κατά τη διάρκεια μιας αφήγησης για μια σύγκρουση.

- [6] α. Αυτό μπορεί να ακούγεται κάπως μπερδεμένο, όμως θυμάμαι πως βρισκόμουν σε ένα αυτοκίνητο.
β. Δεν είμαι σίγουρος αν αυτό βγάζει νόημα, όμως το αυτοκίνητο δεν είχε φώτα.
γ. Δεν ξέρω αν αυτό είναι σαφές, αλλά νομίζω ότι το άλλο αυτοκίνητο ανατράπηκε.

Όλα αυτά τα παραδείγματα των συνομιλιακών οριοθετών αποτελούν ισχυρές ενδείξεις ότι οι ομιλητές όχι μόνο γνωρίζουν τα αιτήματα, αλλά ότι επιθυμούν να δείξουν πως προσπαθούν να τα τηρήσουν. Ίσως τέτοιοι τύποι μεταδίδουν επίσης την ανησυχία των ομιλητών πως οι ακροατές τους κρίνουν για το αν είναι συνεργάσιμοι συνομιλητές.

Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιες περιστάσεις όπου οι ομιλητές μπορεί να μην ακολουθούν τις προσδοκίες της αρχής της συνεργασίας. Στις αίθουσες δικαστηρίων και στις σχολικές τάξεις, οι μάρτυρες και οι μαθητές συχνά καλούνται να πούνε σε ανθρώπους πράγματα που εκείνοι ήδη γνωρίζουν (και ως εκ τούτου παραβιάζουν το αίτημα της ποσότητας). Ένα τέτοιο είδος εξειδικευμένου, καθιερωμένου λόγου είναι προφανώς διαφορετικό από την καθημερινή συζήτηση.

Ωστόσο, ακόμη και στη συζήτηση, ένας ομιλητής μπορεί να επιλέξει να μην ανταποκριθεί στις προσδοκίες των αιτημάτων με το να χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως ‘Ουδέν σχόλιον’ ή ‘Δε μπορώ να μιλήσω’ ως

απάντηση σε μια ερώτηση. Μια ενδιαφέρουσα όψη τέτοιων εκφράσεων είναι ότι, παρόλο που τυπικά δεν είναι ‘τόσο πληροφοριακές όσο απαιτείται’ στα συμφραζόμενα, φυσιολογικά ερμηνεύονται σα να μεταδίδουν περισσότερα από όσα λέγονται (δηλαδή ο ομιλητής γνωρίζει την απάντηση). Αυτή η τυπική αντίδραση (δηλαδή πρέπει να συμβαίνει κάτι ‘ξεχωριστό’ εδώ) των ακροατών σε κάθε φαινομενική παραβίαση των αιτημάτων αποτελεί ουσιαστικά το κλειδί στην έννοια της συνομιλιακής υπονόησης.

Συνομιλιακή υπονόηση

Η βασική παραδοχή στη συζήτηση είναι πως, εκτός και αν δείξουνε κάτι διαφορετικό, οι συμμετέχοντες συμμορφώνονται στην αρχή της συνεργασίας και στα αιτήματα. Στο παράδειγμα [7], ο Διονύσης μπορεί να φαίνεται να παραβιάζει τις απαιτήσεις του αιτήματος της ποσότητας.

[7] Έφη: Ελπίζω να έφερεις το ψωμί και το τυρί.
Διονύσης: Αχ, έφερα το ψωμί.

Αφού ακούσει την απάντηση του Διονύση στο παράδειγμα [7], η Έφη πρέπει να υποθέσει πως ο Διονύσης συνεργάζεται και δεν έχει ολοκληρωτική άγνοια του αιτήματος της ποσότητας. Όμως, δεν ανέφερε το τυρί. Αν είχε φέρει το τυρί, θα το έλεγε, επειδή θα ανταποκρινόταν στο αίτημα της ποσότητας. Ο Διονύσης μάλλον σκοπεύει στο να συμπεράνει η Έφη πως αυτό που δεν ανέφερε δεν το είχε φέρει. Σε αυτήν την περίπτωση, ο Διονύσης μετέδωσε περισσότερα από όσα είπε μέσω μιας **συνομιλιακής υπονόησης** (conversational implicature).

Μπορούμε να απεικονίσουμε τη δομή του τι λέχθηκε με ψ (=ψωμί) και τ (= τυρί) όπως στο παράδειγμα [8]. Χρησιμοποιώντας το σύμβολο $+>$ για ένα υπονόημα, μπορούμε επίσης να απεικονίσουμε τα επιπρόσθετα μεταφερόμενα νοήματα.

[8] Έφη: $\psi \& \tau$;
Διονύσης: ψ ($+>$ OXI τ)

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι οι ομιλητές είναι αυτοί που μεταδίδουν νοήματα μέσω των υπονοήσεων και ότι οι ακροατές είναι αυτοί που αναγνωρίζουν αυτά τα μεταβιβαζόμενα νοήματα μέσω του συμπερασμού. Οι συμπερασμοί που επιλέγονται είναι εκείνοι που θα διατηρήσουν την παραδοχή της συνεργασίας.

Γενικευμένες Συνομιλιακές Υπονοήσεις

Στην περίπτωση του παραδείγματος [7], ιδιαίτερα όπως παρουσιάζεται στο παράδειγμα [8], δεν απαιτείται καμία ιδιαίτερη γνώση του πλαισίου εκφοράς, για να κάνουμε τους απαραίτητους συμπερασμούς. Η ίδια διαδικασία υπολογισμού της υπονόησης θα λάβει χώρα αν η Δάφνη ρωτήσει τη Μαίρη αν προσκάλεσε τις φίλες της Βίκυ ($=\beta$) και Γεωργία ($=\gamma$) σε ένα πάρτυ, όπως στο παράδειγμα [9α], και πάρει την απάντηση του παραδείγματος [9β]. Το πλαίσιο εκφοράς είναι διαφορετικό από του παραδείγματος [7], αλλά η γενική διαδικασία προσδιορισμού του υπονοήματος είναι η ίδια όπως στο παράδειγμα [8].

- [9] α. Δάφνη: Προσκάλεσες τη Βίκυ και τη Γεωργία; (β & γ)
β. Μαίρη: Προσκάλεσα την Βίκυ. (β $\rightarrow$ ΟΧΙ γ)

Όταν δεν απαιτείται καμία ιδιαίτερη γνώση των συμφραζομένων για να υπολογιστεί το επιπρόσθετο μεταβιβαζόμενο νόημα, όπως στα παραδείγματα [7] ως [9], αυτό ονομάζεται **γενικευμένο συνομιλιακό υπονόημα** (generalized conversational implicature). Ένα σύνηθες παράδειγμα συμπεριλαμβάνει κάθε φράση με ένα αόριστο άρθρο του τύπου ‘ένας/μία/ένα X’, όπως ‘ένας κήπος’ και ‘ένα παιδί’ όπως στο παράδειγμα [10]. Αυτές οι φράσεις τυπικά ερμηνεύονται σύμφωνα με το γενικευμένο συνομιλιακό υπονόημα ότι: ένα X $\rightarrow$ όχι το X του ομιλητή.

- [10] Καθόμουν σε έναν κήπο μια μέρα. Ένα παιδί κοίταζε πάνω από το φράχτη.

Τα υπονοήματα στο παράδειγμα [10], ότι ο κήπος και το παιδί που αναφέρονται δεν είναι του ομιλητή, υπολογίζονται με βάση την αρχή ότι αν ο ομιλητής είχε την ικανότητα να είναι πιο συγκεκριμένος (δηλαδή πιο πληροφοριακός, σύμφωνα με το αίτημα της ποσότητας), τότε αυτός ή αυτή θα είχε πει ‘ο κήπος μου’ και ‘το παιδί μου’.

Ένας αριθμός άλλων γενικευμένων συνομιλιακών υπονοημάτων συνήθως μεταδίδονται με βάση μια κλίμακα αξιών και συνεπώς είναι γνωστά ως διαβαθμίσιμες υπονοήσεις.

Διαβαθμίσιμες υπονοήσεις

Πάντα μεταδίδουμε συγκεκριμένες πληροφορίες διαλέγοντας μια λέξη που εκφράζει μια αξία από μια κλίμακα αξιών. Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα προφανές όταν πρόκειται για όρους που εκφράζουν ποσότητα,

όπως φαίνεται στις κλίμακες του παραδείγματος [11], όπου οι όροι παρατίθενται από την υψηλότερη στη χαμηλότερη αξία.

[11] < όλα, περισσότερα, πολλά, μερικά, λίγα >
< πάντα, συχνά, μερικές φορές >

Όταν παράγει μια εκφορά, ο ομιλητής διαλέγει από την κλίμακα τη λέξη που είναι πιο πληροφοριακή και αληθινή (ποσότητα και ποιότητα), για την εκάστοτε περίπτωση, όπως στο παράδειγμα [12].

[12] Σπουδάζω γλωσσολογία και έχω ολοκληρώσει μερικά από τα υποχρεωτικά μαθήματα.

Διαλέγοντας το ‘μερικά’ στο παράδειγμα [12], ο ομιλητής δημιουργεί ένα υπονόημα (+> όχι όλα). Αυτό είναι ένα διαβαθμίσιμο υπονόημα της έκφρασης του παραδείγματος [12]. Η βασική ιδέα της **διαβαθμίσιμης υπονόησης** (scalar implicature) είναι ότι, όταν χρησιμοποιείται οποιοσδήποτε τύπος μιας κλίμακας, συνεπάγεται το αρνητικό όλων των υπόλοιπων τύπων που βρίσκονται σε υψηλότερη θέση στην κλίμακα. Η πρώτη κλίμακα στο παράδειγμα [11] περιείχε ‘όλα’, ‘περισσότερα’ και ‘πολλά’ σε υψηλότερη θέση από το ‘μερικά’. Με δεδομένο τον ορισμό της διαβαθμίσιμης υπονόησης, θα έπρεπε να ισχύει ότι, λέγοντας ‘μερικά από τα υποχρεωτικά μαθήματα’, ο ομιλητής δημιουργεί επίσης κι άλλα υπονοήματα (για παράδειγμα, +> όχι περισσότερα, +> όχι πολλά).

Στην περίπτωση που ο ομιλητής προχωρήσει στην περιγραφή εκείνων των μαθημάτων γλωσσολογίας όπως στο παράδειγμα [13], τότε μπορούμε να αναγνωρίσουμε μερικά ακόμα διαβαθμίσιμα υπονοήματα.

[13] Μερικές φορές είναι πραγματικά ενδιαφέροντα.

Χρησιμοποιώντας το ‘μερικές φορές’, ο ομιλητής μεταβιβάζει, μέσω υπονόησης, το αρνητικό των τύπων που βρίσκονται υψηλότερα στην κλίμακα της συχνότητας (+> όχι πάντα, +> όχι συχνά).

Πολλές διαβαθμίσιμες υπονοήσεις παράγονται από τη χρήση εκφράσεων τις οποίες πιθανόν να μη θεωρούμε αμέσως ως μέρος κάποιας κλίμακας. Για παράδειγμα, η έκφραση στο [14α] θα ερμηνευθεί ότι υπονοεί ‘+> όχι σίγουρα’ ως υψηλότερη αξία στην κλίμακα της ‘πιθανότητας’ και στο [14β] ‘+> όχι πρέπει’ στην κλίμακα του ‘εξαναγκασμού’ και ‘+> όχι παγωμένο’ στην κλίμακα του ‘ψύχους’.

[14] α. Είναι πιθανόν να τους καθυστέρησαν.

β. Θα έπρεπε να φυλάσσεται σε δροσερό μέρος.

Ένα παρατηρήσιμο χαρακτηριστικό των διαβαθμίσιμων υπονοήσεων είναι ότι οι ομιλητές τυπικά ακυρώνουν ένα από τα διαβαθμίσιμα υπονοήματα όταν διορθώνουν τον εαυτό τους πάνω σε κάποια λεπτομέρεια, όπως στο παράδειγμα [15].

[15] Μερικά από αυτά τα κοσμήματα τα πήρα από το Χονγκ-Κονγκ - εεεε, βασικά νομίζω ότι τα περισσότερα από εκεί τα πήρα.

Στο παράδειγμα [15] ο ομιλητής αρχικά υπονοεί ‘+> όχι τα περισσότερα’, αλλά στη συνέχεια διορθώνει τον εαυτό του και ουσιαστικά ισχυρίζεται ‘τα περισσότερα’. Παρόλα αυτά, κι ο τελικός εκείνος ισχυρισμός είναι πιθανόν να ερμηνευθεί με ένα διαβαθμίσιμο υπονόημα (+> όχι όλα).

Συγκεκριμένες συνομιλιακές υπονοήσεις

Στα προηγούμενα παραδείγματα οι υπονοήσεις έχουν υπολογιστεί χωρίς ιδιαίτερη γνώση των συγκεκριμένων πλαισίων. Συνήθως, όμως, οι συζητήσεις μας διεξάγονται σε πολύ συγκεκριμένα πλαίσια, όπου συνάγονται ‘τοπικά’ αναγνωρισμένα συμπεράσματα. Τέτοια συμπεράσματα είναι αναγκαία για να αναζητήσει κανείς τα μεταβιβαζόμενα υπονοήματα που προκύπτουν από **συγκεκριμένες συνομιλιακές υπονοήσεις** (particularized conversational implicatures). Σαν απόδειξη δείτε το παράδειγμα [16], όπου η απάντηση του Θωμά επιφανειακά δε φαίνεται να ανταποκρίνεται στην αρχή της συνάφειας. (Μια σχετική απάντηση θα ήταν απλά ‘Ναι’ ή ‘Όχι’.)

[16] Αντώνης: Θα έρθεις στο τρελό πάρτυ απόψε;
Θωμάς: Είναι οι γονείς μου εδώ.

Για να είναι συναφής η απάντηση του Θωμά, ο Αντώνης πρέπει να αντλήσει την αυτονόητη γνώση που ένας φοιτητής θεωρεί ότι πρέπει να έχει ο συνομιλητής του. Ο Θωμάς θα περάσει εκείνο το βράδυ με τους γονείς του και το χρόνο με τους γονείς τον περνάει κανείς ήσυχα (επομένως +> ο Θωμάς δεν θα πάει στο πάρτυ).

Τυπικά οι συγκεκριμένες συνομιλιακές υπονοήσεις, επειδή είναι οι πιο συχνές, λέγονται απλά υπονοήσεις. Ένα ακόμα παράδειγμα όπου ο ομιλητής μοιάζει να μην συμμορφώνεται με (δηλαδή να αψηφά) το αίτημα του τρόπου παρουσιάζεται στο παράδειγμα [17].

[17] Άννα: Πού πάς με το σκυλί;
Μάρκος (ψιθυριστά): Στον κτηνίατρο.

Σύμφωνα με τα συμφραζόμενα των ομιλητών, ο σκύλος θεωρείται ότι αναγνωρίζει τη λέξη ‘κτηνίατρος’ και ότι μισεί τις επισκέψεις σε αυτόν, οπότε ο Μάρκος χρησιμοποιεί μια συνωμοτική, σιγανή έκδοση του μηνύματός του υπονοώντας ότι δε θέλει να καταλάβει ο σκύλος την απάντηση στην ερώτηση που μόλις τέθηκε.

Στο παράδειγμα [18], η Ρίτα μόλις μπήκε στο γραφείο της Μαρίας και παρατήρησε όλα τα χαρτιά πάνω στο γραφείο της. Η απάντησή της μοιάζει να απηφά το αίτημα της συνάφειας.

[18] Ρίτα: Μα καλά, τρελάθηκε το αφεντικό σου;
Μαρία: Πάμε για έναν καφέ.

Για να διατηρηθεί η παραδοχή της συνεργασίας, η Ρίτα θα πρέπει να συμπεράνει κάποιον ‘τοπικό’ λόγο (για παράδειγμα, το αφεντικό μπορεί να βρίσκεται κοντά) που εξηγεί γιατί η Μαρία κάνει μια επιφανειακά άσχετη παρατήρηση. Το υπονόημα εδώ είναι ουσιαστικά ότι η Μαρία δε μπορεί να απαντήσει την ερώτηση σε αυτό το περιβάλλον.

Εκτός από αυτά τα κοινά παραδείγματα υπονοήσεων, υπάρχουν κι άλλα πιο διασκεδαστικά παραδείγματα όπως αυτό του [19] και του [20], όπου οι απαντήσεις αρχικά μοιάζουν να παραβιάζουν το αίτημα της συνάφειας.

[19] Γιάννης: Σου αρέσει το παγωτό;
Τάσος: Ο Πάπας είναι καθολικός ή όχι;

[20] Γιάννης: Τρώνε σουβλάκι οι χορτοφάγοι;
Τάσος: Τι λες, η Αθήνα είναι η πρωτεύουσα της Τσεχίας;

Στο παράδειγμα [19] η απόκριση του Τάσου δε δίνει σαν απάντηση ένα ‘ναι’ ή ένα ‘όχι’. Ο Γιάννης πρέπει να καταλάβει ότι ο Τάσος τηρεί την αρχή της συνεργασίας, οπότε σκέφτεται την αυτονόητη ερώτηση του Τάσου για τον ‘Πάπα’ και ξεκάθαρα η απάντηση είναι ‘Ναι’. Επομένως, η απάντηση είναι γνωστή, αλλά η φύση της απόκρισης του Τάσου υπονοεί επίσης ότι η απάντηση στην ερώτηση ήταν ‘Ναι, προφανώς!’. Ένα επιπλέον νόημα που μεταβιβάζεται σε μια τέτοια περίπτωση είναι ότι δε χρειαζόταν να τεθεί η ερώτηση εφόσον η απάντηση ήταν προφανής. Το παράδειγμα [20] δίνει ίδιου τύπου συμπέρασμα με την απάντηση ‘Όχι, φυσικά!’ ως μέρος της υπονόησης.

Ιδιότητες των συνομιλιακών υπονοήσεων

Όλες οι υπονοήσεις που έχουμε αναλύσει ως τώρα αποτελούν μέρος συζητήσεων με τα συμπεράσματα να συνάγονται από ανθρώπους οι οποίοι ακούν τις εκφράσεις και προσπαθούν να διατηρήσουν την υπόθεση ότι η συνομιλία τους βασίζεται στη συνεργασία. Επειδή ακριβώς αυτές οι υπονοήσεις αποτελούν μέρος νοημάτων που μεταδίδουμε αλλά δε λέμε, οι ομιλητές μπορούν πάντα να αρνηθούν ότι σκόπευαν να μεταδώσουν τέτοια υπονοήματα. Μπορούμε να αρνηθούμε τις συνομιλιακές υπονοήσεις. Μπορεί κανείς να τις αρνηθεί κατηγορηματικά (ή να τις ενισχύσει) με διαφορετικούς τρόπους. Ας πάρουμε ένα απλό παράδειγμα: υπάρχει μια συνηθισμένη υπονόηση που σχετίζεται με τη δήλωση ενός αριθμού, ότι ο ομιλητής εννοεί *μόνο* αυτόν τον αριθμό, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [21].

[21] Έχετε κερδίσει πέντε ευρώ! (+> ΜΟΝΟ πέντε)

Εν τούτοις, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [22], είναι αρκετά εύκολο για έναν ομιλητή να αναστείλει την υπονόηση (+> μόνο) χρησιμοποιώντας τη λέξη 'τουλάχιστον' όπως στο παράδειγμα [22α], ή να αναιρέσει την υπονόηση παραθέτοντας περαιτέρω πληροφορίες, συχνά με τη συνοδεία της έκφρασης 'για την ακρίβεια' όπως στο [22β], ή να ενισχύσει την υπονόηση με επιπλέον πληροφορίες, όπως στο [22γ].

[22] α. Έχετε κερδίσει τουλάχιστον πέντε ευρώ!

β. Έχετε κερδίσει πέντε ευρώ, για την ακρίβεια κερδίσατε δέκα!

γ. Έχετε κερδίσει πέντε ευρώ, δηλαδή ένα ευρώ συν τέσσερα!

Έχουμε ήδη παρατηρήσει σε πολλά από τα προηγούμενα παραδείγματα ότι οι υπονοήσεις μπορούν να υπολογιστούν από τους ακροατές μέσω του συμπερασμού. Σύμφωνα με τις ιδιότητες που τις ορίζουν, οι συνομιλιακές υπονοήσεις υπολογίζονται, μπορούν να ανασταλούν, να αναιρεθούν και να ενισχυθούν. Καμία από αυτές τις ιδιότητες δεν εφαρμόζεται στις συμβατικές υπονοήσεις.

Συμβατικές υπονοήσεις

Σε αντίθεση με όλες τις συνομιλιακές υπονοήσεις που αναλύσαμε ως τώρα, οι **συμβατικές υπονοήσεις** (conventional implicatures) δε βασίζονται στην αρχή της συνεργασίας ή στα αιτήματα. Δε χρειάζεται να συμβαί-

νουν στα πλαίσια μιας συνομιλίας και δεν εξαρτώνται από τα ειδικά συμφραζόμενα για την ερμηνεία τους. Όπως και οι λεξικές προϋποθέσεις, οι συμβατικές υπονοήσεις σχετίζονται με συγκεκριμένες λέξεις που όταν χρησιμοποιούνται μεταβιβάζουν επιπλέον νοήματα. Το συνδετικό ‘αλλά’ είναι μια από αυτές τις λέξεις. Η ερμηνεία οποιασδήποτε έκφρασης του τύπου p αλλά q θα βασίζεται στη σύζευξη $p \& q$ συν μια υπονόηση ‘αντίθεσης’ μεταξύ της πληροφορίας στο p και της πληροφορίας στο q . Στο παράδειγμα [23], το γεγονός ότι ‘η Μαρία πρότεινε το μαύρο μπλουζάκι’ ($=p$) αντιπαράτίθεται μέσω της συμβατικής υπονόησης του ‘αλλά’ με την επιλογή μου να διαλέξω το άσπρο ($=q$).

[23] α. Η Μαρία μου πρότεινε το μαύρο μπλουζάκι, αλλά εγώ διά -
λεξα το άσπρο.

β. $p \& q$

($+> p$ αντιτίθεται στο q)

Άλλες λέξεις όπως ‘ακόμα’ και ‘κίολας’ περιέχουν επίσης συμβατικές υπονοήσεις. Όταν το ‘ακόμα’ συμπεριλαμβάνεται σε οποιαδήποτε πρόταση περιγράφει ένα γεγονός, ενυπάρχει η υπονόηση του ‘αντίθετα από το αναμενόμενο’. Επομένως, στο παράδειγμα [24] περιγράφονται δυο γεγονότα (δηλαδή ο ερχομός του Γιάννη και η βοήθεια που προσέφερε) με τη συμβατική υπονόηση του ‘ακόμα’ να προσθέτει την ‘αντίθετα από το αναμενόμενο’ ερμηνεία αυτών των γεγονότων.

[24] α. Ακόμα κι ο Γιάννης ήρθε στο πάρτυ.

β. Μας βοήθησε κίολας να μαζέψουμε μετά.

Η συμβατική υπονόηση του ‘ακόμα’ είναι ότι η παρούσα κατάσταση αναμένεται αργότερα να εξελιχθεί διαφορετικά, ή ίσως και αντίθετα. Λέγοντας τη δήλωση του παραδείγματος [25α], ο ομιλητής υπονοεί ότι πιστεύει πως αργότερα θα είναι αληθινή η δήλωση ‘ο Σταύρος είναι εδώ’ ($=p$), όπως φαίνεται στο παράδειγμα [25β].

[25] α. Ο Σταύρος δεν είναι ακόμα εδώ. ($= \text{OXI } p$)

β. Είναι αληθινό το $\text{OXI } p$. ($+> p$ αναμένεται να είναι αληθινό αργότερα)

Μπορεί να είναι δυνατόν να αντιμετωπίσουμε τις διαφορετικές σημασίες του ‘και’ (όπως αναλύονται στο Κεφάλαιο 1) ως περιπτώσεις συμβατικών υπονοήσεων σε διαφορετικές δομές. Όταν δυο δηλώσεις που περιέχουν στατικές πληροφορίες συνδέονται με το ‘και’, όπως στο παράδειγμα [26α], το υπονόημα είναι απλά ‘επιπρόσθετα’ ή ‘επιπλέον’. Όταν οι δυο δηλώσεις περιέχουν δυναμικές, σχετικές με δράση πληροφορίες,

όπως στο παράδειγμα [26β], το υπονόημα του ‘και’ είναι ‘και τότε’ δηλώνοντας ακολουθία.

[26] α. Χτες η Μαρία ήταν χαρούμενη και πρόθυμη να δουλέψει.

($p \& q$, $+> p$ και q)

β. Ντύθηκε και έφυγε.

($p \& q$, $+> p$ μετά το q)

Λόγω των διαφορετικών υπονοήσεων, τα δυο μέρη του παραδείγματος [26α] μπορούν να αντιστραφούν με μικρή διαφορά στο νόημα, ενώ υπάρχει μεγάλη αλλαγή στο νόημα αν αντιστραφούν τα δυο μέρη του [26β].

Για πολλούς γλωσσολόγους, η έννοια της ‘υπονόησης’ είναι μία από τις κεντρικές έννοιες στην πραγματολογία. Μια υπονόηση είναι σίγουρα ένα σημαντικό παράδειγμα περίπτωσης όπου μεταδίδουμε περισσότερα από όσα λέμε. Για τους ίδιους αυτούς γλωσσολόγους μια ακόμα κεντρική έννοια στην πραγματολογία είναι η παρατήρηση ότι οι εκφράσεις εκτελούν ενέργειες, που είναι γενικά γνωστές ως ‘λεκτικές πράξεις’.

6

Λεκτικές πράξεις και λεκτικά συμβάντα

Στην προσπάθεια τους να εκφραστούν, οι άνθρωποι δεν παράγουν απλώς εκφράσεις που περιέχουν γραμματικές δομές και λέξεις, αλλά επιτελούν και πράξεις με αυτές τις εκφράσεις. Αν στο χώρο εργασίας σας ο εργοδότης έχει την απαραίτητη εξουσία, τότε λέγοντας την έκφραση του παραδείγματος [1] κάνει κάτι περισσότερο από μια απλή δήλωση.

[1] Απολύεσαι.

Η έκφραση του παραδείγματος [1] μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να επιτελέσει την πράξη τερματισμού της εργασίας σας. Πάντως, οι πράξεις που εκτελούνται με λόγια δεν είναι αναγκαστικά τόσο δραματικές ή δυσάρεστες όπως στο παράδειγμα [1]. Η πράξη ενδέχεται να είναι αρκετά ευχάριστη, όπως η φιλοφρόνηση στο παράδειγμα [2α], η αναγνώριση του ‘ευχαριστώ’ στο [2β], ή η έκφραση έκπληξης στο [2γ].

[2] α. Είσαι τόσο νόστιμος (-η).

β. Παρακαλώ.

γ. Είσαι τρελός (-η)!

Οι ενέργειες που εκτελούνται μέσω του λόγου γενικά ονομάζονται **λεκτικές πράξεις** (speech acts) και συχνά τους δίνονται πιο συγκεκριμένοι χαρακτηρισμοί όπως συγγνώμη, παράπονο, φιλοφρόνηση, πρόσκληση, υπόσχεση ή απαίτηση.

Αυτοί οι περιγραφικοί όροι για διαφορετικά είδη λεκτικών πράξεων, αφορούν την επικοινωνιακή πρόθεση που έχει ο ομιλητής όταν παράγει μια εκφορά. Ο ομιλητής κανονικά περιμένει ότι η επικοινωνιακή του πρόθεση θα αναγνωριστεί από τον ακροατή. Συνήθως οι περιστάσεις που πλαισιώνουν την εκφορά βοηθούν τόσο τον ομιλητή όσο και τον ακροατή. Οι περιστάσεις αυτές, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και άλλες εκφορές, ονομάζονται το **λεκτικό συμβάν** (speech event). Πολλές φορές η φύση του λεκτικού συμβάντος είναι αυτή που καθορίζει την ερμηνεία μιας έκφρασης ως επιτέλεση μιας συγκεκριμένης λεκτικής πράξης. Μια νύχτα του χειμώνα, ο ομιλητής παίρνει ένα φλιτζάνι τσάι, νομίζοντας ότι μόλις φτιάχτηκε, πίνει μια γουλιά και λέει τη φράση του παραδείγματος [3]. Είναι πιθανό να εκληφθεί ως παράπονο.

[3] Αυτό το τσάι είναι πολύ κρύο.

Μεταβάλλοντας τις περιστάσεις σε μια πολύ ζεστή, καλοκαιρινή ημέρα με τον ομιλητή να δέχεται από τον ακροατή ένα ποτήρι παγωμένο τσάι, να πίνει μια γουλιά και να λέει την έκφραση του παραδείγματος [3], η ίδια αυτή φράση είναι πιθανό να ερμηνευτεί ως έπαινος. Αν η ίδια έκφραση μπορεί να ερμηνευτεί ως δύο διαφορετικές λεκτικές πράξεις, τότε προφανώς δεν είναι δυνατή η μονοσήμαντη αντιστοιχία μίας εκφοράς προς μία πράξη. Αυτό σημαίνει επίσης ότι η ερμηνεία μιας λεκτικής πράξης περιλαμβάνει πολύ περισσότερα από όσα μπορούμε να διαγνώσουμε από μόνη την εκφώνηση.

Λεκτικές πράξεις

Σε κάθε περίπτωση η πράξη που εκτελείται όταν παράγουμε μια εκφορά θα αποτελείται από τρία συνδεόμενα ενεργήματα. Πρώτα έχουμε ένα **λεκτικό ενεργήμα** (locutionary act), που είναι το βασικό ενεργήμα της εκφώνησης, δηλαδή η δημιουργία μιας γλωσσικής έκφρασης με νόημα. Αν κάποιος αντιμετωπίζει πρόβλημα στο να μορφοποιεί τους ήχους και τις λέξεις ώστε να σχηματίσει μια έκφραση που να έχει νόημα σε κάποια γλώσσα (για παράδειγμα επειδή είναι αλλοδαπός ή βραδύγλωσσος), τότε μάλλον θα αποτύχει να δημιουργήσει ένα λεκτικό ενεργήμα. Λέγοντας *‘μόλις έχασα κφέ’* στα ελληνικά φυσιολογικά δεν θα θεωρηθεί ως λεκτικό ενεργήμα, εν αντιθέσει με το παράδειγμα [4].

[4] Μόλις έφτιαξα καφέ.

Συνήθως δεν παράγουμε απλώς καλώς σχηματισμένες εκφράσεις χωρίς σκοπό. Σχηματίζουμε μια έκφραση, έχοντας κάποια λειτουργία κατά νου. Αυτή είναι η δεύτερη διάσταση, το **ελλεκτικό ενεργήμα** (illocutionary act). Το ελλεκτικό ενεργήμα εκτελείται μέσω της επικοινωνιακής ισχύος μιας έκφρασης. Μπορούμε να πούμε το παράδειγμα [4] για να αποφανθούμε κάτι, να κάνουμε μια προσφορά, να δώσουμε μια εξήγηση, ή για κάποιον άλλο επικοινωνιακό στόχο. Αυτή η επικοινωνιακή ισχύς είναι ευρύτερα γνωστή ως **ελλεκτική δύναμη** (illocutionary force) της έκφρασης.

Φυσικά, δε δημιουργούμε απλώς μια λειτουργική έκφραση χωρίς να επιδιώκουμε κάποιο αποτέλεσμα. Αυτή είναι η τρίτη διάσταση, το **διαλεκτικό ενεργήμα** (perlocutionary act). Ανάλογα με την περίπτωση, θα πείτε το παράδειγμα [4] υποθέτοντας ότι ο ακροατής θα αναγνωρίσει

το αποτέλεσμα που επιδιώκατε (για παράδειγμα, να εξηγήσετε από πού προέρχεται η ωραία μυρωδιά, ή να τον κάνετε να πιει κι αυτός καφέ). Αυτό είναι γενικά γνωστό ως **απολεκτική/διαλεκτική επίδραση** (perlocutionary effect).

Από τις τρεις αυτές διαστάσεις, η πιο συζητημένη είναι η ελλεκτική δύναμη. Πράγματι, ο όρος ‘λεκτική πράξη’ συχνά ερμηνεύεται με τη στενή έννοια μόνο ως η ελλεκτική δύναμη μιας εκφοράς. Η ελλεκτική δύναμη μιας εκφοράς δεν είναι παρά το είδος της πράξης που καταλογίζουμε στην εκφορά αυτή (το ‘ως τι μετράει’ η εκφορά). Το ίδιο λεκτικό ενέργημα, για παράδειγμα το [5α], μπορεί να θεωρηθεί ως μια πρόβλεψη όπως στο [5β], μια υπόσχεση όπως στο [5γ], ή μια προειδοποίηση όπως στο [5δ]. Αυτές οι διαφορετικές αναλύσεις των [5β-δ] της εκφοράς [5α] αντιπροσωπεύουν διαφορετικές ελλεκτικές δυνάμεις.

- [5] α. Θα σε δω αργότερα. (=A)
- β. [Προβλέπω ότι] A.
- γ. [Σου υπόσχομαι ότι] A
- δ. [Σε προειδοποιώ ότι] A.

Ένα πρόβλημα με τα παραδείγματα στο [5] είναι ότι η ίδια έκφραση μπορεί να έχει αρκετά διαφορετικές ελλεκτικές δυνάμεις (για παράδειγμα, υπόσχεση αντί για προειδοποίηση). Με ποιον τρόπο μπορούν οι ομιλητές να είναι βέβαιοι ότι οι ακροατές τους θα αναγνωρίσουν την επιδιωκόμενη ελλεκτική δύναμη; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό πρέπει να λάβουμε υπόψη δύο παράγοντες: τους Μηχανισμούς **Προσδιορισμού/Εντοπισμού** Ελλεκτικής δύναμης (Illocutionary Force Indicating Devices) και τις συνθήκες επιτυχίας (felicity conditions).

Οι **Μ.Ε.Ε.Δ./Μ.Π.Ε.Δ.**

Ο πιο προφανής μηχανισμός για την ανίχνευση της ελλεκτικής δύναμης (ο **Μηχανισμός Εντοπισμού/Προσδιορισμού Ελλεκτικής Δύναμης**, ή **Μ.Ε.Ε.Δ./Μ.Π.Ε.Δ.**) είναι μια έκφραση του τύπου [6], στην οποία εμφανίζεται ένα κενό για ένα ρήμα που ονομάζει ρητά το ελλεκτικό ενέργημα που επιτελείται. Ένα τέτοιο ρήμα μπορεί να ονομαστεί **επιτελεστικό ρήμα** (EP) (performative verb, Vp).

[6] Σε (EP) ότι...

Στα προηγούμενα παραδείγματα [5γ,δ], τα ρήματα ‘υπόσχομαι’ και ‘προειδοποιώ’ θα ήταν τα επιτελεστικά ρήματα και, αν εκφράζονταν ρητά,

τότε θα ήταν ξεκάθαροι **Μ.Ε.Ε.Δ./Μ.Π.Ε.Δ.** Οι ομιλητές δεν ‘επιτελούν’ πάντα τις λεκτικές τους πράξεις με τόση σαφήνεια, καμιά φορά όμως περιγράφουν τη λεκτική πράξη που εκτελείται. Φανταστείτε την τηλεφωνική συνομιλία του παραδείγματος [7], μεταξύ της φίλης της Άννας κι ενός άντρα που προσπαθεί να επικοινωνήσει με την Άννα.

[7] Εκείνος: Μπορώ να μιλήσω στην Άννα;
Εκείνη: Δεν είναι εδώ.
Εκείνος: Ρωτάω - μπορώ να της μιλήσω;
Εκείνη: Κι εγώ σου απαντάω - ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ!

Στο σενάριο αυτό ο κάθε ομιλητής έχει περιγράψει ρητά και με έμφαση την ελλεκτική δύναμη (‘ρωτάω’ και ‘απαντάω’) της δικής του έκφρασης.

Συνήθως όμως δεν υπάρχει επιτελεστικό ρήμα. Άλλοι **Μ.Ε.Ε.Δ./Μ.Π.Ε.Δ.** που μπορούν να αναγνωριστούν είναι η σειρά των λέξεων, η ένταση και ο τόνος της φωνής, όπως φαίνεται στις διαφορετικές εκδοχές του ίδιου βασικού στοιχείου (Φ) στο παράδειγμα [8].

[8] α. Φεύγεις!	[Σου λέω ότι Φ]
β. Φεύγεις;	[Ζητώ επιβεβαίωση για το αν Φ]
γ. Θα φύγεις;	[Σε ρωτάω αν Φ]

Και άλλοι μηχανισμοί βέβαια, όπως ο χαμηλός και σταθερός τόνος της φωνής για την προειδοποίηση ή την απειλή, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τον εντοπισμό της ελλεκτικής δύναμης: πάντως, η έκφραση πρέπει επίσης να παραχθεί υπό συγκεκριμένες συμβατικές συνθήκες για να έχει την επιθυμητή ελλεκτική δύναμη.

Συνθήκες επιτυχίας

Υπάρχουν κάποιες αναμενόμενες ή κατάλληλες περιστάσεις, τεχνικά γνωστές ως **συνθήκες επιτυχίας** (felicity conditions), για να αναγνωριστεί με τον επιδιωκόμενο τρόπο η επιτέλεση μιας λεκτικής πράξης. Για κάποιες ξεκάθαρες περιπτώσεις, όπως στο παράδειγμα [9], η εκτέλεση θα είναι ανεπιτυχής (ακατάλληλη) αν ο ομιλητής δεν είναι το συγκεκριμένο άτομο στο κατάλληλο περιβάλλον (στη συγκεκριμένη περίπτωση ένας δικαστής σε μια αίθουσα δικαστηρίου).

[9] Καταδικάζεσαι σε έξι μήνες φυλάκιση.

Προϋποθέσεις για τις λεκτικές πράξεις αναγνωρίζουμε επίσης σε καθημερινές περιστάσεις με συνηθισμένους ανθρώπους. Υπάρχουν **γενικές συνθήκες** (general conditions) για τους συμμετέχοντες, για παράδειγμα να μπορούν να καταλάβουν τη γλώσσα που χρησιμοποιείται και να μην υποδύονται ένα ρόλο, όπως στο θέατρο, ούτε να μιλούν σκοπίμως ακαταλαβίστικα. Στη συνέχεια υπάρχουν οι **συνθήκες περιεχομένου** (content conditions). Για παράδειγμα, τόσο στην περίπτωση μιας υπόσχεσης όσο και στην περίπτωση μιας προειδοποίησης, το περιεχόμενο πρέπει να αφορά κάποιο μελλοντικό συμβάν. Μια επιπρόσθετη συνθήκη περιεχομένου για την υπόσχεση - αλλά όχι για την προειδοποίηση - επιβάλλει το μελλοντικό συμβάν να είναι πράξη του ομιλητή.

Οι **προπαρασκευαστικές συνθήκες** (preparatory conditions) της υπόσχεσης διαφέρουν επίσης σημαντικά από αυτές της προειδοποίησης. Όταν υπόσχομαι να κάνω κάτι, υπάρχουν δύο προπαρασκευαστικές συνθήκες: πρώτον, το συμβάν δεν θα γίνει από μόνο του και δεύτερον το συμβάν θα έχει επωφελή επίδραση. Όταν προειδοποιώ κάποιον για κάτι, ισχύουν οι ακόλουθες προπαρασκευαστικές συνθήκες: δεν είναι σαφές αν ο ακροατής ξέρει ότι το συμβάν θα πραγματοποιηθεί, ο ομιλητής σίγουρα πιστεύει ότι το συμβάν θα πραγματοποιηθεί, και το συμβάν δεν θα έχει επωφελή επίδραση. Σχετική με τις παραπάνω συνθήκες είναι η **συνθήκη ειλικρίνειας** (sincerity condition), σύμφωνα με την οποία, εφόσον πρόκειται για υπόσχεση, ο ομιλητής ειλικρινά σκοπεύει να εκτελέσει τη μελλοντική πράξη για την οποία δεσμεύεται, ενώ, εφόσον πρόκειται για προειδοποίηση, ο ομιλητής ειλικρινά πιστεύει ότι το μελλοντικό συμβάν πρόκειται να συμβεί και δε θα έχει επωφελή επίδραση.

Τέλος, υπάρχει και η **ουσιώδης συνθήκη** (essential condition), που καλύπτει το γεγονός ότι, εκφέροντας μια υπόσχεση, σκοπεύω να δημιουργήσω την υποχρέωση να εκτελέσω την πράξη όπως ακριβώς υποσχέθηκα. Με άλλα λόγια, η έκφραση μεταβάλλει την κατάσταση μου από κατάσταση μη-υποχρέωσης σε κατάσταση υποχρέωσης. Παρομοίως, για μια προειδοποίηση, η ουσιώδης συνθήκη της εκφοράς μου μεταβάλλει την κατάστασή μου από το να μην έχω πληροφορήσει κάποιον για ένα δυσμενές μελλοντικό συμβάν στο να τον έχω πληροφορήσει. Επομένως, η ουσιώδης συνθήκη συνδυάζεται με το περιβάλλον και τα συμφραζόμενα, με τις προθέσεις του ομιλητή και με τους ισχύοντες περιορισμούς στο περιεχόμενο της έκφρασης, προκειμένου μια συγκεκριμένη λεκτική πράξη να μπορεί να εκτελεστεί κατάλληλα (επιτυχώς).

Η επιτελεστική υπόθεση

Ένας τρόπος να σκεφτόμαστε τις λεκτικές πράξεις που εκτελούνται μέσω των εκφράσεων είναι θεωρώντας ότι υποκείμενη σε κάθε έκφραση (E) υπάρχει μια πρόταση, παρόμοια με αυτήν του παραδείγματος [6] που παρουσιάσαμε προηγουμένως, η οποία περιέχει ένα επιτελεστικό ρήμα (EP) που κάνει ρητή την ελλεκτική δύναμή της. Αυτό είναι γνωστό ως **επιτελεστική υπόθεση** (performative hypothesis) και ο βασικός τρόπος παρουσίασης της υποκείμενης πρότασης φαίνεται στο παράδειγμα [10].

[10] Εγώ EP (σε) εσένα (ότι) E.

Στην πρόταση αυτή, το υποκείμενο πρέπει να βρίσκεται στο πρώτο πρόσωπο ενικού ('εγώ'). Ακόμα, υπάρχει ένα επιτελεστικό ρήμα (EP) στον ενεστώτα και ένα έμμεσο αντικείμενο σε δεύτερο πρόσωπο ενικού ('(σε) εσένα'). Αυτή η υποκείμενη πρόταση πάντα θα καθιστά ρητά, όπως στα παραδείγματα [11β] και [11γ], όσα στις εκφράσεις [11α] και [11β] είναι άρρητα (μη-εκφρασμένα).

- [11] α. Συγύρισε το δωμάτιό σου!
β. Εγώ προστάζω εσένα να συγυρίσεις το δωμάτιό σου.

- [12] α. Η Ελίνα κι εγώ κάναμε αυτή τη δουλειά.
β. Εγώ λέω σε εσένα ότι η Ελίνα κι εγώ κάναμε αυτή τη δουλειά.

Παραδείγματα όπως τα [11β] και [12β], χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές ως **ρητά επιτελεστικά** (explicit performatives). Παραδείγματα όπως τα [11α] και [12α] είναι **άρρητα (μη-εκφρασμένα) επιτελεστικά** (implicit performatives), που καμιά φορά ονομάζονται **κύρια επιτελεστικά** (primary performatives).

Το πλεονέκτημα αυτού του τύπου ανάλυσης είναι ότι διασαφηνίζει ακριβώς ποια στοιχεία εμπλέκονται στην παραγωγή και την ερμηνεία των εκφράσεων. Άλλο πλεονέκτημα είναι ότι δείχνει πως κάποια επιρρήματα όπως το 'ειλικρινά', ή επιρρηματικές προτάσεις όπως 'επειδή μάλλον έχω αργήσει', όπως φαίνονται στο παράδειγμα [13], φυσιολογικά συνδέονται με το ρητό επιτελεστικό παρά με την άρρητη (μη-εκφρασμένη) εκδοχή.

- [13] α. Ειλικρινά, είναι ένας αχρείος!
β. Τι ώρα είναι, επειδή μάλλον έχω αργήσει;

Στο παράδειγμα [13α] αυτό που γίνεται ‘ειλικρινά’ είναι αυτό που δηλώνει το ρητό επιτελεστικό ρήμα και στο παράδειγμα [13β] αυτό που δικαιολογείται με την πρόταση ‘επειδή μάλλον έχω αργήσει’ είναι η ερώτηση (πάλι ένα ρητό επιτελεστικό ρήμα).

Υπάρχουν κάποια τεχνικά μειονεκτήματα όσον αφορά στην επιτελεστική υπόθεση. Για παράδειγμα, η ρητή επιτελεστική εκδοχή μιας προσταγής (παράδειγμα [11β]) έχει πολύ ισχυρότερη επίδραση όταν εκφέρεται σε σχέση με την άρρητη (μη-εκφρασμένη) εκδοχή της (παράδειγμα [11α]). Επομένως, οι δυο εκδοχές δεν είναι ισοδύναμες. Επιπλέον είναι δύσκολο να γνωρίζουμε ακριβώς ποιο μπορεί να είναι το επιτελεστικό ρήμα (ή ρήματα) για κάποιες εκφράσεις. Παρόλο που ο ομιλητής και ο ακροατής μπορούν να αναγνωρίσουν την έκφραση στο παράδειγμα [14α] ως προσβολή, θα ήταν πολύ περίεργο να ακουστεί το παράδειγμα [14β] ως η ρητή εκδοχή.

[14] α. Είσαι εντελώς ηλίθιος.

β. ; Εγώ βρίζω εσένα ότι είσαι εντελώς ηλίθιος.

Το πρακτικό πρόβλημα με κάθε ανάλυση που βασίζεται στην αναγνώριση των ρητών επιτελεστικών είναι ότι, θεωρητικά, απλά δε γνωρίζουμε πόσα επιτελεστικά ρήματα υπάρχουν σε κάθε γλώσσα. Αντί να προσπαθούμε να καταγράψουμε όλα τα πιθανά ρητά επιτελεστικά και ύστερα να τα διαχωρίσουμε μεταξύ τους, συνήθως χρησιμοποιούμε κάποιες πιο γενικές ταξινομήσεις των ειδών των λεκτικών πράξεων.

Ταξινόμηση των λεκτικών πράξεων

Ένα γενικό σύστημα ταξινόμησης καταγράφει πέντε είδη γενικών λειτουργιών που εκτελούνται με τις λεκτικές πράξεις: κηρυκτικές, αποφαντικές, εκφραστικές, κατευθυντικές και δεσμευτικές.

Κηρυκτικές (declarations) είναι εκείνες οι λεκτικές πράξεις που αλλάζουν τον κόσμο όταν τις εκφέρει κάποιος. Όπως δείχνουν τα παραδείγματα στο [15], ο ομιλητής πρέπει να έχει έναν ειδικό, καθιερωμένο ρόλο, σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο για να εκτελέσει κατάλληλα μια κήρυξη.

[15] α. Δήμαρχος: Σας ονομάζω ανδρόγυνο.

β. Διαιτητής: Αποβάλλεσαι!

γ. Δικαστής: Ο κατηγορούμενος κρίνεται ένοχος.

Χρησιμοποιώντας μία κήρυξη, ο ομιλητής αλλάζει τον κόσμο μέσω λέξεων.

Αποφαντικές (representatives) είναι εκείνες οι λεκτικές πράξεις που δηλώνουν τι πιστεύει ο ομιλητής ότι ισχύει ή δεν ισχύει. Δηλώσεις γεγονότων, ισχυρισμοί, συμπεράσματα και περιγραφές, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [16], είναι όλα παραδείγματα όπου ο ομιλητής παρουσιάζει τον κόσμο όπως αυτός πιστεύει ότι είναι.

- [16] α. Η γη είναι επίπεδη.
β. Ο Τσόμσκι δεν έγραψε σχετικά με μπιζέλια.
γ. Ήταν μια ζεστή, ηλιόλουστη ημέρα.

Χρησιμοποιώντας μια αποφαντική πρόταση, ο ομιλητής κάνει τις λέξεις να ταιριάζουν στον κόσμο (της δοξασίας του).

Εκφραστικές (expressives) είναι εκείνες οι λεκτικές πράξεις που δηλώνουν τα συναισθήματα του ομιλητή. Εκφράζουν ψυχολογικές καταστάσεις και μπορούν να είναι δηλώσεις ευχαρίστησης, πόνου, αρέσκειας, απaréσκειας, χαράς, ή λύπης. Όπως φαίνεται στο παράδειγμα [17], μπορούν να προκληθούν από κάτι που κάνει ο ομιλητής ή ο ακροατής, αλλά αναφέρονται στην εμπειρία του ομιλητή.

- [17] α. Ζητώ ειλικρινά συγγνώμη!
β. Συγχαρητήρια!
γ. Ω, ναι, τέλεια, μμμ, ααααα!

Χρησιμοποιώντας μια εκφραστική πρόταση, ο ομιλητής κάνει τις λέξεις να ταιριάζουν στον κόσμο (των συναισθημάτων του).

Κατευθυντικές (directives) είναι εκείνες οι λεκτικές πράξεις που χρησιμοποιούν οι ομιλητές για να πείσουν κάποιον άλλον να κάνει κάτι. Εκφράζουν την επιθυμία του ομιλητή. Κατευθυντικές είναι οι διαταγές, οι προσταγές, οι απαιτήσεις, οι υποδείξεις και, όπως βλέπουμε στο παράδειγμα [18], μπορούν να είναι θετικές ή αρνητικές.

- [18] α. Δώσε μου ένα φλιτζάνι καφέ. Φτιάξ' τον μαύρο.
β. Μπορείς να μου δανείσεις ένα στυλό, παρακαλώ;
γ. Μην το αγγίζεις αυτό.

Χρησιμοποιώντας μια κατευθυντική πρόταση, ο ομιλητής προσπαθεί να κάνει τον κόσμο να ταιριάζει με τις λέξεις (μέσω του ακροατή).

Δεσμευτικές (commissives) είναι εκείνες οι λεκτικές πράξεις που χρησιμοποιούν οι ομιλητές για να δεσμευτούν οι ίδιοι να κάνουν κάποια μελλοντική ενέργεια. Εκφράζουν την πρόθεση του ομιλητή. Δεσμευτικές

είναι οι υποσχέσεις, οι απειλές, οι αρνήσεις, οι όρκοι και, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [19], μπορούν να εκτελεστούν μόνο από τον ομιλητή ή από τον ομιλητή ως μέλος μιας ομάδας.

[19] α. Επιστρέφω.

β. Θα το πετύχω την επόμενη φορά.

γ. Δε θα το κάνουμε αυτό.

Χρησιμοποιώντας μια δεσμευτική πρόταση, ο ομιλητής αναλαμβάνει να κάνει τον κόσμο να ταιριάζει στις λέξεις (μέσω του ομιλητή).

Αυτές οι πέντε γενικές λειτουργίες με τα βασικά χαρακτηριστικά τους συγκεντρώνονται στον Πίνακα 6.1.

Άμεσες και έμμεσες λεκτικές πράξεις

Ένας διαφορετικός τρόπος να ταξινομηθούν τα είδη των λεκτικών πράξεων μπορεί να βασίζεται στη δομή. Μια αρκετά απλή δομική διάκριση ανάμεσα στα τρία διαφορετικά είδη λεκτικών πράξεων παρέχεται από τα τρία βασικά είδη προτάσεων. Όπως φαίνεται στο παράδειγμα [20], υπάρχει μια εύκολα αναγνωρίσιμη σχέση ανάμεσα στις τρεις δομικές μορφές (αποφαντική, ερωτηματική, προστακτική) και στις τρεις γενικές επικοινωνιακές λειτουργίες (δήλωση, ερώτηση, διαταγή/απαίτηση).

[20] α. Φοράς ζώνη.

(αποφαντική)

β. Φοράς ζώνη;

(ερωτηματική)

γ. Φόρα ζώνη.

(προστακτική)

Είδος λεκτικής πράξης	Σχέση λόγου-κόσμου	O = ομιλητής X = κατάσταση
Κηρυκτικές	λέξεις αλλάζουν τον κόσμο	O προκαλεί X
Αποφαντικές	κάνουν τις λέξεις να ταιριάζουν στον κόσμο	O πιστεύει X
Εκφραστικές	κάνουν τις λέξεις να ταιριάζουν στον κόσμο	O νιώθει X
Κατευθυντικές	κάνουν τον κόσμο να ταιριάζει στις λέξεις	O θέλει X
Δεσμευτικές	κάνει τον κόσμο να ταιριάζει στις λέξεις	O σκοπεύει X

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1 *Οι πέντε γενικές λειτουργίες λεκτικών πράξεων (σύμφωνα με τον Searle 1979)*

Όποτε υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ δομής και λειτουργίας, έχουμε μια **άμεση λεκτική πράξη** (direct speech act). Όποτε υπάρχει έμμεση σχέση μεταξύ δομής και λειτουργίας, έχουμε **έμμεση λεκτική πράξη** (indirect speech act). Συνεπώς, όταν χρησιμοποιούμε μια κηρυκτική πρόταση για να κάνουμε μια δήλωση, έχουμε άμεση λεκτική πράξη, ενώ όταν χρησιμοποιούμε μια κυρηκτική πρόταση για να ζητήσουμε κάτι, έχουμε έμμεση λεκτική πράξη. Όπως βλέπουμε στο παράδειγμα [21], η έκφραση στο [21α] είναι κηρυκτική. Όταν χρησιμοποιείται για να κάνει μια δήλωση, όπως δηλώνεται από την παράφραση στο [21β], λειτουργεί ως άμεση λεκτική πράξη. Όταν χρησιμοποιείται για να κάνει μια διαταγή/απαίτηση, όπως δηλώνεται από την παράφραση στο [21γ], λειτουργεί ως έμμεση λεκτική πράξη.

- [21] α. Έξω κάνει ψύχρα.
β. (Με την εκφορά αυτή) σου μιλώ για τον καιρό.
γ. (Με την εκφορά αυτή) σου ζητώ να κλείσεις την πόρτα.

Μπορούν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές δομές για να επιτύχουν την ίδια βασική λειτουργία, όπως στο παράδειγμα [22], όπου ο ομιλητής θέλει να μην στέκεται ο ακροατής μπροστά στην τηλεόραση. Η βασική λειτουργία όλων των εκφράσεων στο παράδειγμα [22] είναι διαταγή/απαίτηση, αλλά μόνο η προστακτική δομή του παραδείγματος [22α] αντιπροσωπεύει μια άμεση λεκτική πράξη. Η ερωτηματική δομή του [22β] δε χρησιμοποιείται μόνο ως ερώτηση, οπότε είναι μια έμμεση λεκτική πράξη. Οι κηρυκτικές δομές στα παραδείγματα [22γ] και [22δ] είναι επίσης έμμεσες απαιτήσεις.

- [22] α. Πήγαινε πιο 'κει, παιδάκι μου!
β. Πρέπει να στέκεσαι συνέχεια μπροστά στην τηλεόραση;
γ. Στέκεσαι μπροστά στην τηλεόραση.
δ. Ωραία κάθισες.

Ένα από τα συνηθέστερα είδη έμμεσων λεκτικών πράξεων, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [23], έχει ερωτηματική μορφή, αλλά δε χρησιμοποιείται για να γίνει κάποια ερώτηση (δηλαδή, δεν περιμένουμε μόνο κάποια απάντηση, περιμένουμε και δράση). Τα παραδείγματα στο [23] κανονικά γίνονται αντιληπτά ως παρακλήσεις.

- [23] α. Μου δίνεις το αλάτι;
β. Μπορείς να ανοίξεις το κρασί;

Πράγματι, υπάρχει ένα τυπικό υπόδειγμα σύμφωνα με το οποίο ερώτηση για την πιθανή ικανότητα του ακροατή (‘Μπορείς να...;’) ή τη μελλοντική πιθανότητα να κάνει κάτι (‘Θα κάνεις αυτό;’, ‘Θα μπορούσες να κάνεις αυτό;’) κανονικά μετράει ως παράκληση να κάνει όντως αυτό το κάτι.

Σε γενικές γραμμές, οι έμμεσες λεκτικές πράξεις είναι πιο ευγενικές από τις άμεσες λεκτικές πράξεις. Για να καταλάβουμε το γιατί, δεν αρκεί να εξετάζουμε μεμονωμένες εκφράσεις που επιτελούν μεμονωμένες λεκτικές πράξεις.

Λεκτικά συμβάντα

Μπορούμε να εκλάβουμε μια έμμεση παράκληση (για παράδειγμα, τις εκφράσεις στο παράδειγμα [23]) ως ερώτηση για το αν υπάρχουν οι αναγκαίες συνθήκες για μια παράκληση. Για παράδειγμα, μια προπαρασκευαστική συνθήκη είναι ότι ο ομιλητής υποθέτει πως ο ακροατής έχει τη δυνατότητα, ή ΜΠΟΡΕΙ, να εκτελέσει την ενέργεια. Αυτό το σχήμα βρίσκεται στο παράδειγμα [24].

[24] Έμμεσες απαιτήσεις

α. Συνθήκη
περιεχομένου	Μελλοντική πράξη
του ακροατή
(=ο ακροατής ΘΑ
κάνει το X)	‘ΘΑ κάνεις το X;’
β. Προπαρασκευαστική συνθήκη	Ο ακροατής είναι ικανός
να εκτελέσει την πράξη
(=ο ακροατής ΜΠΟΡΕΙ
να κάνει το X)	‘ΜΠΟΡΕΙΣ να
κάνεις το X;’
γ. Το να ρωτάμε αν ισχύει μια συνθήκη για τον ακροατή, ώστε αυτός να εκτελέσει μια παράκληση, καταλήγει σε έμμεση παράκληση.		

Υπάρχει καταφανής διαφορά ανάμεσα στο να ζητάμε από κάποιον να κάνει το X και στο να τον ρωτάμε αν ισχύουν οι προϋποθέσεις για να κάνει το X, όπως στο παράδειγμα [24γ]. Το να ρωτήσει κανείς για τις προϋποθέσεις τυπικά δεν μετράει σαν απαίτηση/παράκληση, αλλά επιτρέπει στον ακροατή να ανταποκριθεί ‘σαν να’ είχε γίνει η παράκληση. Επειδή

μια απαίτηση/παράκληση από τον ομιλητή επιβάλλει κάτι στον ακροατή, είναι προτιμότερο, στις περισσότερες κοινωνικές περιστάσεις, ο ομιλητής να αποφεύγει άμεση επιβολή μέσω άμεσης απαίτησης. Όταν ο ομιλητής ρωτάει για τις προϋποθέσεις, η απαίτηση δεν είναι άμεση.

Στην ουσία πρόκειται για την περίπτωση όπου κάποιος προσπαθεί να πείσει κάποιον να κάνει κάτι χωρίς να ρισκινδυνεύει μια άρνηση και αποφεύγοντας να τον προσβάλλει. Η περίπτωση αυτή, πάντως, δεν περιλαμβάνει μόνο μία εκφορά. Πρόκειται για μια κοινωνική περίσταση όπου οι συμμετέχοντες έχουν αναγκαστικά κάποιου είδους κοινωνική σχέση και μπορεί να έχουν συγκεκριμένους σκοπούς.

Μπορούμε να δούμε το σύνολο των εκφράσεων που παράγονται σε μια τέτοια περίσταση ως ένα **λεκτικό συμβάν** (speech event). Ένα λεκτικό συμβάν είναι μια δραστηριότητα στην οποία οι συμμετέχοντες αλληλεπιδρούν μέσω της γλώσσας με κάποιο συμβατικό τρόπο ώστε να φτάσουν σε κάποιο αποτέλεσμα. Μπορεί να περιλαμβάνει μια προφανή κεντρική λεκτική πράξη, όπως το ‘Δε μου αρέσει πολύ αυτό’, στην περίπτωση λεκτικού συμβάντος τύπου ‘παράπονο’, αλλά θα περιλαμβάνει επίσης άλλες εκφράσεις που οδηγούν σε αυτήν την κεντρική ενέργεια και επομένως αλληλεπιδρούν με αυτήν. Τις περισσότερες φορές, μια ‘παράκληση’ δε γίνεται με μια μόνο λεκτική πράξη που ξεστομίζει κανείς ξαφνικά. Το να ζητάει κανείς κάτι αποτελεί συνήθως ένα λεκτικό συμβάν, όπως φαίνεται στο παράδειγμα [25].

- [25] Εκείνος: Α! Μαρία! Χαίρομαι που σε βλέπω.
Εκείνη: Τι τρέχει;
Εκείνος: Δε δουλεύει ο υπολογιστής μου.
Εκείνη: Χάλασε;
Εκείνος: Δε νομίζω.
Εκείνη: Τι έπαθε;
Εκείνος: Δεν ξέρω. Είμαι άσχετος από υπολογιστές.
Εκείνη: Τι μάρκα είναι;
Εκείνος: Είναι Macintosh. Ξέρεις από Macintosh;
Εκείνη: Ναι.
Εκείνος: Έχεις καθόλου χρόνο;
Εκείνη: Φυσικά.
Εκείνος: Α, ωραία.

Η εκτεταμένη αλληλεπίδραση στο παράδειγμα [25] μπορεί να ονομαστεί ένα λεκτικό συμβάν ‘απαίτησης/παράκλησης’ δίχως κεντρική λεκτική πράξη απαίτησης/παράκλησης. Παρατηρήστε ότι δεν υπάρχει πραγματική απαίτηση από ‘εκείνον’ να κάνει ‘εκείνη’ κάτι. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την ερώτηση ‘Έχεις καθόλου χρόνο;’ σα μια

‘προ-απαίτηση’, που επιτρέπει στην αποδέκτρια να πει ότι είναι απασχολημένη ή ότι πρέπει να πάει κάπου αλλού. Σε αυτά τα συμφραζόμενα, η απάντηση ‘Φυσικά’ θεωρείται ως επιβεβαίωση όχι μόνο του ότι έχει διαθέσιμο χρόνο, αλλά και της προθυμίας να εκτελέσει τη μη αναφερθείσα ενέργεια. Η ανάλυση των λεκτικών συμβάντων είναι ξεκάθαρα ένας άλλος τρόπος μελέτης του πώς μεταδίδουμε περισσότερα από όσα λέμε.

Η χρησιμότητα της ανάλυσης των λεκτικών πράξεων έγκειται στη διασάφηση των πράξεων που μπορούμε να κάνουμε με τις λέξεις και στην αναγνώριση κάποιων από τις συμβατικές μορφές εκφράσεων που χρησιμοποιούμε για την εκτέλεση συγκεκριμένων ενεργειών. Εν τούτοις, δε χρειάζεται να δούμε πιο εκτεταμένες αλληλεπιδράσεις για να καταλάβουμε ότι αυτές οι ενέργειες πραγματοποιούνται και ερμηνεύονται στα πλαίσια ευρύτερων λεκτικών συμβάντων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Κείμενα

Κεφάλαιο 1

Ορισμοί και προϊστορία

Κείμενο 1

GEORGIA GREEN: *Pragmatics and Natural Language Understanding*. Lawrence Erlbaum 1989, page 3

Η ευρύτερη ερμηνεία της πραγματολογίας είναι ότι αποτελεί μελέτη της κατανόησης της σκόπιμης ανθρώπινης δράσης. Έτσι, η πραγματολογία περιλαμβάνει την ερμηνεία των πράξεων που υποθέτουμε ότι επιχειρούνται για να πραγματοποιήσουν κάποιο στόχο. Συνεπώς, οι κεντρικές έννοιες της πραγματολογίας πρέπει να περιλαμβάνουν τη δοξασία ή πεποίθηση, την πρόθεση (ή το σκοπό), το σχέδιο και την πράξη. Θεωρώντας ως δεδομένο ότι τα μέσα και/ή οι σκοποί ενέχουν επικοινωνία, η πραγματολογία περιλαμβάνει επίσης όλα τα είδη των μέσων επικοινωνίας, ακόμη και τα μη-συμβατικά, μη-λεκτικά, μη-συμβολικά μέσα, όπως, για παράδειγμα, όταν ένας ναυαγοσώστης πετάει μια μπάλα του βόλεϊ προς την κατεύθυνση ενός κολυμβητή που παλεύει μέσα στη θάλασσα. Ο ναυαγοσώστης πιστεύει ότι ο κολυμβητής θέλει βοήθεια και ότι θα καταλάβει πως τη μπάλα του την έριξε με σκοπό να τον βοηθήσει και ότι θα ξέρει πως να εκμεταλλευτεί την ιδιότητα της μπάλας να είναι ελαφρύτερη από το νερό. Στο παράδειγμα αυτό ο ναυαγοσώστης ενεργεί με βάση τουλάχιστον μία πρόθεση και τρεις πεποιθήσεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται δύο πεποιθήσεις για τις πεποιθήσεις του κολυμβητή και μία πεποίθηση για τις επιθυμίες του.

- Από αυτήν την περιγραφή, φαίνεται σαν κάθε πράξη στη ζωή να είναι μέρος της πραγματολογίας. Πιστεύετε πως η πραγματολογία είναι η μελέτη όλων των πράξεων ή θα έπρεπε να περιορίζεται μόνο σε συγκεκριμένες πράξεις; Τι είδους περιορισμούς θα προτείνετε;
- Η τελική πρόταση από αυτό το σύντομο απόσπασμα αναφέρει τις ‘πεποιθήσεις για...πεποιθήσεις’. Πώς μπορούμε να γνωρίζουμε τις πεποιθήσεις κάποιου όταν αναλύουμε τις ενέργειές του και τα λόγια του;
- Αν ο κολυμβητής του παραδείγματος δεν ήθελε βοήθεια, πώς θα επηρέαζε αυτό την ανάλυση;

Κείμενο 2

‘Pragmatics: meaning and context.’ File 70 in Language Files: *Materials for an Introduction to Linguistics*. (6th edn.). Ohio State University Press 1991, page 223

Για να κατανοήσουμε πλήρως το νόημα μιας πρότασης, πρέπει επίσης να καταλάβουμε το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκφωνήθηκε. Σκεφτείτε τη λέξη *μπάλα*. Σε μία πρόταση όπως, *Αυτός κλώτσησε τη μπάλα μέσα στα δίχτυα*, μπορούμε να φανταστούμε μία στρογγυλή ασπρόμαυρη μπάλα του ποδοσφαίρου με διάμετρο περίπου είκοσι εκατοστά. Σε μία πρόταση όπως, *Έτρεξε με τη μπάλα κατά μήκος του γηπέδου, σούταρε και έβαλε καλάθι*, θα φέρναμε στο νου μας μία μπάλα του μπάσκετ. Αν μας δοθεί μια ακόμη πρόταση όπως, *Αυτή έβαλε τη μπάλα μέσα στην τρύπα από ένα μέτρο μακριά*, θα φανταζόμασταν μια άλλη μπάλα, μια μπάλα του γκολφ. Σε αυτά τα παραδείγματα, η λέξη *μπάλα* κατανοείται με διαφορετικούς τρόπους που εξαρτώνται από το τι τύπος ενέργειας επιτελείται κάθε φορά με τη μπάλα. Οποιαδήποτε σημασία γίνεται αντιληπτή ως ταιριαστή με τη λέξη *μπάλα* σε όλα αυτά τα συμφραζόμενα θα αποτελεί μέρος του νοηματικού πυρήνα της λέξης. Αν σκεφτούμε αρκετά είδη μπάλας, θα καταλήξουμε σε έναν αδιαφοροποίητο νοηματικό πυρήνα της λέξης *μπάλα* που θα επιτρέπει στους ομιλητές να αναφέρονται σε κάθε μπάλα σε οποιοδήποτε πλαίσιο. Ωστόσο, παρόλο που μπορούμε να ανακαλύψουμε τον ‘αδιαφοροποίητο πυρήνα’ μίας λέξης, συνήθως καταλαβαίνουμε πολύ περισσότερα από αυτόν. Τα ΣΥΜΦΡΑΖΟΜΕΝΑ συμπληρώνουν τις λεπτομέρειες και μας επιτρέπουν την πλήρη κατανόηση - όπως το συνηθισμένο χρώμα μιας μπάλας του ποδοσφαίρου, το μέγεθος μιας μπάλας του μπάσκετ ή το βάρος μιας μπάλας του γκολφ. Η μελέτη της συνεισφοράς των συμφραζομένων στο νόημα συχνά ονομάζεται πραγματολογία.

- Ποιος νομίζετε ότι είναι ο ‘αδιαφοροποίητος νοηματικός πυρήνας’ της λέξης ‘μπάλα’ όπως προτείνεται εδώ; Μπορείτε να σκεφτείτε καμία

χρήση της λέξης ‘μπάλα’ που δε θα είχε αυτό το ‘κεντρικό’ νόημα; Μπορούν ‘τα συμφραζόμενα (το πλαίσιο)’ να γίνουν η αιτία μια λέξη να μην έχει το κεντρικό της νόημα;

- Σε τι φαίνεται να αναφέρεται ο όρος ‘συμφραζόμενα (πλαίσιο)’ σε αυτό το κείμενο; Αν έχετε μια διαφορετική αντίληψη των ‘συμφραζομένων’, πως θα ξαναγράφατε αυτήν την παράγραφο για να διευκρινίσετε πιο ξεκάθαρα την αντίληψη σας;
- Υπό ποίαν έννοια είναι η άποψη της πραγματολογίας όπως παρουσιάζεται σε αυτό το κείμενο παρόμοια ή διαφορετική από τον τρόπο με τον οποίο αυτή ορίζεται στο Κείμενο 1;

Κεφάλαιο 2

Δείξη και απόσταση

Κείμενο 3

CHARLES FILLMORE: *Santa Cruz Lectures on Deixis*. Indiana University Linguistics Club 1975, pages 40-2

Οι πλέον προφανείς χωρικοί δεικτικοί όροι είναι τα επιρρήματα ‘εδώ’ και ‘εκεί’ και τα δεικτικά ‘αυτό’ και ‘εκείνο’, μαζί με τους πληθυντικούς τους τύπους: οι πλέον προφανείς χρονικές δεικτικές λέξεις είναι επιρρήματα όπως το ‘τώρα’ ή το ‘σήμερα’. Υπάρχουν σημαντικές διαφορές στις χρήσεις αυτών και άλλων δεικτικών λέξεων, τις οποίες θα ήθελα να ξεκαθαρίσουμε αμέσως. Θα χρειαστεί συχνά να επισημάνω αν μια λέξη ή έκφραση στην οποία αναφέρομαι μπορεί να χρησιμοποιηθεί με έναν ή περισσότερους ανάμεσα σε τρεις διαφορετικούς τρόπους, τους οποίους ονομάζω *νευματικό*, *συμβολικό* και *αναφορικό*. Με τη *νευματική* χρήση μιας δεικτικής έκφρασης εννοώ εκείνη τη χρήση την οποία μπορεί να ερμηνεύσει σωστά μόνο κάποιος που παρακολουθεί τη φυσική/σωματική πλευρά της επικοινωνιακής περίπτωσης: με τη *συμβολική* χρήση μιας δεικτικής έκφρασης εννοώ εκείνη τη χρήση η ερμηνεία της οποίας συνεπάγεται απλά τη γνώση συγκεκριμένων πλευρών της λεκτικής επικοινωνιακής περίπτωσης, είτε αυτή η γνώση προέρχεται από άμεση αντίληψη είτε όχι: και με την *αναφορική* χρήση μιας έκφρασης εννοώ εκείνη τη χρήση που μπορεί να ερμηνευτεί σωστά μόνο αν γνωρίζουμε με ποιο άλλο τμήμα της ίδιας συνομιλίας είναι *ομοιοαναφορική* (*coreferential*) η συγκεκριμένη έκφραση.

Μπορώ να διευκρινίσω τη διάκριση για την οποία μιλάω παίρνοντας ως παράδειγμα τη λέξη ‘εκεί’. Έχει και τις τρεις χρήσεις. Τη *νευμα-*

τική της χρήση τη βλέπουμε σε προτάσεις όπως, ‘Βάλτο εκεί’. Πρέπει να ξέρετε πού δείχνει ο ομιλητής για να καταλάβετε ποιο μέρος υποδεικνύει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συμβολικής χρήσης η ερώτηση κάποιου που παίρνει τηλέφωνο, ‘Είναι ο Γιάννης εκεί;’. Αυτή τη φορά καταλαβαίνουμε τη λέξη ‘εκεί’ με τη σημασία ‘στο μέρος όπου βρίσκεσαι εσύ’. Ένα παράδειγμα της αναφορικής χρήσης του ‘εκεί’ είναι μία πρόταση όπως ‘Πήγα το αυτοκίνητο μέχρι το χώρο στάθμευσης και το άφησα εκεί’. Σε αυτήν την περίπτωση η λέξη αναφέρεται σε έναν τόπο που προσδιορίστηκε νωρίτερα στο λόγο, δηλαδή στο χώρο στάθμευσης. Δείτε ένα ακόμα παράδειγμα, αυτήν τη φορά ένα που δείχνει τη διαφορά ανάμεσα στη νευματική και τη συμβολική χρήση. Αν κατά τη διάρκεια της ομιλίας μου με ακούσετε να χρησιμοποιώ μια φράση όπως ‘αυτό το δάχτυλο’, το πιθανότερο είναι ότι θα κοιτάξετε πάνω για να δείτε τι είναι αυτό που θέλω να δείτε· θα περιμένετε πως η λέξη θα συνοδεύεται από ένα νεύμα ή κάποιου είδους δείξιμο. Αν, από την άλλη, με ακούσετε να χρησιμοποιώ τη φράση ‘αυτό το πανεπιστήμιο’, δε χρειάζεται να κοιτάξετε πάνω, γιατί θα καταλάβετε ότι εννοώ ‘το πανεπιστήμιο στο οποίο βρίσκομαι τώρα’ και συμβαίνει να ξέρετε πού βρίσκομαι. Το πρώτο παράδειγμα δείχνει τη νευματική χρήση, το δεύτερο τη συμβολική χρήση.

- Μπορείτε να μεταφέρετε αυτήν τη συζήτηση στη χρονική δείξη (όπως περιγράφεται στο Κεφάλαιο 2) εξετάζοντας το ‘τότε’ (αντί για το ‘εκεί’) σε νευματικές, συμβολικές και αναφορικές χρήσεις;
- Δεδομένων των τριών κατηγοριών που περιγράφησαν εδώ, ποια κατηγορία φαίνεται να ταιριάζει στις τυπικές χρήσεις δεικτικών εκφράσεων όπως ‘χθες’ και ‘αύριο’;

Οι ενδείξεις χώρου περιλαμβάνονται στο δεικτικό σύστημα μιας γλώσσας, λόγω του γεγονότος ότι για πολλές τοπικές εκφράσεις η τοποθεσία του ενός, ή του άλλου, ή και των δύο συμμετεχόντων στη λεκτική πράξη μπορεί να χρησιμεύσει ως χωρικό σημείο αναφοράς. Μερικές φορές αυτό απλώς σημαίνει ότι, ενώ για μία έκφραση που δε χρησιμοποιείται δεικτικά απαιτείται να επισημανθεί ένα αντικείμενο αναφοράς, στη δεικτική χρήση, το αντικείμενο αναφοράς, δεδομένου ότι είναι το σώμα του ομιλητή τη στιγμή της λεκτικής πράξης, απλώς παραλείπεται. Πάρτε για παράδειγμα την έκφραση ‘στον επάνω όροφο’. Αν πω, ‘Ο Γιάννης μένει στον επάνω όροφο’, θα καταλάβετε ότι εννοώ στον επάνω όροφο σε σχέση με το μέρος στον οποίο βρίσκομαι τη στιγμή που λέω την πρόταση, εκτός κι αν ο αμέσως προηγούμενος λόγος μου παρείχε κάποιο άλλο σημείο αναφοράς. Αν πω, ‘Ο Χάρης μένει εδώ κοντά’, ισχύει το ίδιο. Θα καταλάβετε ότι ο Χάρης μένει κοντά στο μέρος όπου βρίσκομαι όταν λέω

την πρόταση, εκτός και πάλι από την περίπτωση που ένα σημείο αναφοράς προσδιορίστηκε στον αμέσως προηγούμενο λόγο.

- Είναι το σώμα του ομιλητή πάντα το σημείο αναφοράς που παραλείπεται, όπως προτείνει εδώ ο Fillmore; Εξετάστε τις χρήσεις λέξεων όπως ‘μπροστά’, ‘πίσω’, ‘πιο κάτω (στο δρόμο)’, ‘από πάνω’, ‘έξω’ και οποιεσδήποτε άλλες φαίνονται να είναι παρόμοιες με το ‘στον επάνω όροφο’ και το ‘εδώ κοντά’ που συναντήσαμε στα παραπάνω παραδείγματα.

Κείμενο 4

QUENTIN SMITH: ‘The multiple uses of indexicals’ in *Synthese* 78, 1989, pages 182-3

Η φράση ‘Είμαι τελευταίος’ χρησιμοποιείται συχνά για να δείξει ότι ο ομιλητής είναι στην τελευταία θέση. Αλλά η ίδια αυτή πρόταση χρησιμοποιείται επίσης σε έναν αριθμό περιστάσεων για να δείξει ότι κάποιος άλλος είναι στην τελευταία θέση. Παρακολουθώ μια κούρσα και το πρόσωπο πάνω στο οποίο έχω στοιχηματίσει, το No 10, πέφτει στην τελευταία θέση. ‘Είμαι τελευταίος!’ αναφωνώ με αγωνία στο φίλο μου. Ο φίλος μου ξέρει πολύ καλά τι εννοώ - ότι το πρόσωπο πάνω στο οποίο στοιχημάτισα είναι στην τελευταία θέση. Πράγματι, απαντά με τον ίδιο τρόπο, διαφωνώντας με τη δήλωσή μου. ‘Όχι δεν είσαι! Κοίτα!’ αναφωνεί, δείχνοντας το No 10, ‘Προσπερνάς το Νούμερο 3!’

- Μπορείτε να σκεφτείτε άλλα πλαίσια όπου το ‘εγώ’ (ως εννοούμενο υποκείμενο) δεν πρέπει να ερμηνεύεται κυριολεκτικά ως ‘το πρόσωπο που μιλάει’;
- Παραδείγματα σαν κι αυτά σημαίνουν πως χρειαζόμαστε έναν νέο ορισμό της σημασίας της λέξης ‘εγώ’; Αν ναι, τι θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνεται σε αυτόν τον ορισμό; Αν όχι, πώς θα εξηγούσατε αυτόν τον τύπο ‘εξαιρετικής’ χρήσης;

Κείμενο 5

GEOFFREY NUNBERG: ‘Indexicality and deixis’ in *Linguistics and Philosophy* 16, 1993, page 41

...θα μπορούσατε να δείξετε μια φωτογραφία του Βασίλη Βασιλικού για να προσδιορίσετε την ταυτότητα του τελευταίου βιβλίου του, χρησιμο-

ποιώντας το δεικτικό ‘αυτό’, χωρίς κανέναν περιορισμό σε όσα θα μπορούσατε να πείτε για αυτό:

(94) Αυτό είναι σε όλα τα βιβλιοπωλεία (στο πάνω-πάνω ράφι, έχει εξαντληθεί προσωρινά).

Αλλά, ενώ ο Βασίλης Βασιλικός θα μπορούσε εύκολα να πει για τον εαυτό του ‘Είμαι σε όλα τα βιβλιοπωλεία’, θα ήταν παράξενο να πει ‘Είμαι στο πάνω-πάνω ράφι’ ή ‘Έχω εξαντληθεί προσωρινά’, εκτός και αν υποτεθεί πως το γεγονός ότι το βιβλίο ενός συγγραφέα είναι στο πάνω-πάνω ράφι ή έχει εξαντληθεί προσωρινά μεταφέρει κάποια αξιοσημείωτα συμπεράσματα για αυτόν.

- Σύμφωνα με αυτά τα παραδείγματα, θα μπορούσατε να δείξετε έναν άδειο χώρο στο ράφι ενός βιβλιοπωλείου και να ρωτήσετε τον ιδιοκτήτη, ‘Αυτό έχει εξαντληθεί;’ Αν ναι, χρειάζεται να αναδιατυπώσουμε τον ορισμό της δείξης (δηλαδή, ‘το να δείχνουμε μέσω της γλώσσας’) προκειμένου να συμπεριλάβουμε και τις περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει τίποτα να δείξουμε;
- Γιατί νομίζετε ότι η ιδέα ‘κάποιων αξιοσημείωτων συμπερασμάτων’ αναφέρεται σε αυτό το κείμενο; Εξαρτάται η αναγνώριση της αναφοράς των δεικτικών εκφράσεων από πληροφορίες για τις σκέψεις και τα συναισθήματα κάποιου; Αν ναι, μπορείτε να σκεφτείτε άλλα παραδείγματα (που να περιλαμβάνουν άλλους δεικτικούς τύπους);
- Πώς μπορεί το παράδειγμα με το ‘εγώ’ (ως εννοούμενο υποκείμενο) σε αυτό το κείμενο να συνδυαστεί με την ανάλυση του ‘εγώ’ στο Κείμενο 4;

Κεφάλαιο 3

Αναφορά και Συμπερασμός

Κείμενο 6

KEITH DONNELLAN: ‘Reference and definite descriptions’ in *Philosophical Review* 75, 1966, pages 285-6

Θα ονομάσω τις δύο χρήσεις των οριστικών περιγραφών που έχω υπόψιν μου αποδοτική χρήση και αναφορική χρήση. Ένας ομιλητής που σε έναν ισχυρισμό του χρησιμοποιεί μια οριστική περιγραφή με αποδοτικό τρόπο δηλώνει κάτι για οποιονδήποτε ή οτιδήποτε είναι έτσι όπως προσδιορίζει

η οριστική περιγραφή. Από την άλλη μεριά, ένας ομιλητής που σε έναν ισχυρισμό του χρησιμοποιεί μια οριστική περιγραφή με αναφορικό τρόπο, χρησιμοποιεί την περιγραφή για να καταστήσει το κοινό του ικανό να εστιάσει στο πρόσωπο ή το πράγμα για το οποίο μιλάει και δηλώνει κάτι σχετικά με αυτό το πρόσωπο ή το πράγμα. Στην πρώτη περίπτωση μπορούμε να πούμε ότι η λειτουργία της οριστικής περιγραφής είναι ουσιώδης, επειδή ο ομιλητής επιθυμεί να ισχυριστεί κάτι για οτιδήποτε ή για οποιονδήποτε ταιριάζει σε αυτήν την περιγραφή· αλλά στην αναφορική της χρήση η οριστική περιγραφή αποτελεί απλά ένα εργαλείο για να κάνουμε μια συγκεκριμένη δουλειά - να συγκεντρώσουμε την προσοχή σε ένα πρόσωπο ή πράγμα - και, σε γενικές γραμμές, οποιοσδήποτε άλλος μηχανισμός, μια άλλη περιγραφή ή κάποια ονομασία, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να κάνουμε την ίδια δουλειά. Στην αποδοτική χρήση, η ιδιότητα που προσδιορίζεται από την οριστική περιγραφή είναι πολύ σημαντική, ενώ δεν είναι στην αναφορική χρήση.

Για να επεξηγήσουμε αυτήν τη διάκριση, στην περίπτωση μιας απλής πρότασης, σκεφτείτε την πρόταση, 'Ο δολοφόνος του Γεωργίου είναι παρανοϊκός'. Υποθέστε πρώτα πως βρίσκουμε τον καημένο το Γεωργίου άγρια δολοφονημένο. Από τον κτηνώδη τρόπο της δολοφονίας και από το γεγονός πως ο Γεωργίου ήταν ο πιο αξιαγάπητος άνθρωπος στον κόσμο, μπορούμε να αναφωνήσουμε πως, 'Ο δολοφόνος του Γεωργίου είναι παρανοϊκός'. Θα παραδεχτώ, για να το κάνω απλούστερο, πως με βάση μια (κάπως) συνηθισμένη λογική δεν ξέρουμε ποιος δολοφόνησε το Μοσχονά (παρόλο που αυτό τελικά δεν έχει ουσιαστική σημασία για την υπόθεση). Αυτή, θα πω, είναι μια αποδοτική χρήση της οριστικής περιγραφής.

Σε αντίθεση με μια τέτοια (όπως και παραπάνω) χρήση της πρότασης έρχεται μια κατάσταση όπου περιμένουμε και επιδιώκουμε το κοινό μας να συνειδητοποιήσει ποιον έχουμε υπόψιν μας όταν μιλάμε για το δολοφόνο του Γεωργίου και, κυρίως, να ξέρει ότι είναι αυτό το πρόσωπο για το οποίο πρόκειται να πούμε κάτι.

- Πριν την πρόταση του Donnellan, πολλοί φιλόσοφοι υποστήριζαν ότι αν μια περιγραφή δεν ταιριάζει σε τίποτα, τότε αυτή αποτυγχάνει να αναφερθεί σε κάτι. Ποια είναι η άποψη του Donnellan πάνω σε αυτό;
- Χρησιμοποιώντας τη διάκριση του Donnellan (και όποιες επιπρόσθετες διακρίσεις νομίζετε πως είναι απαραίτητες), πώς θα εξηγούσατε τη χρήση μιας οριστικής περιγραφής που δεν ταιριάζει ακριβώς στο πρόσωπο ή στο αντικείμενο (στο οποίο αναφέρεται);
- Μπορεί η διάκριση αποδοτικού-αναφορικού να συσχετιστεί με τη διάκριση του Fillmore (Κείμενο 3) μεταξύ των νευματικών, συμβολικών και αναφορικών χρήσεων των δεικτικών εκφράσεων;

Κείμενο 7

M.A.K. HALLIDAY and RUQAIYA HASAN: *Cohesion in English*. Longman 1976, page 31

Υπάρχουν συγκεκριμένες μονάδες σε κάθε γλώσσα, οι οποίες έχουν την ιδιότητα της αναφοράς, με τη συγκεκριμένη έννοια με την οποία χρησιμοποιούμε τον όρο εδώ· δηλαδή, αντί να ερμηνεύονται σημασιολογικά από μόνες τους, κάνουν αναφορά σε κάτι άλλο για την ερμηνεία τους. Αυτές οι μονάδες είναι προσωπικές, δεικτικές και συγκριτικές.

Ξεκινάμε με ένα παράδειγμα από την καθεμιά.

α. Τρία τυφλά ποντίκια, τρία τυφλά ποντίκια.

Κοίτα πως (αυτά) τρέχουν, κοίτα πως (αυτά) τρέχουν.

β. Ο γιατρός Παπάς πήγε στη Λαμία ενώ έβρεχε πολύ.

Έπεσε μέχρι τη μέση σε μια λακκούβα με νερά και ποτέ δεν ξαναπήγε εκεί.

γ. Ήταν δύο τρυποκάρυδοι πάνω σε ένα δέντρο. Ήρθε κι άλλος ένας κι έγιναν τρεις.

Στο παράδειγμα (α), το ‘αυτά’ αναφέρεται στο ‘τρία τυφλά ποντίκια’· στο παράδειγμα (β), το ‘εκεί’ αναφέρεται στο ‘Gloucester’· στο παράδειγμα (γ), το ‘κι άλλος ένας’ αναφέρεται στους ‘τρυποκάρυδους’.

Αυτές οι μονάδες είναι δεικτικές που υποδεικνύουν πως οι πληροφορίες πρέπει να αντληθούν από κάπου αλλού. Έχουν πάρα πολλά κοινά με όλα τα συνδετικά στοιχεία. Αυτό που χαρακτηρίζει αυτό το συγκεκριμένο είδος σύνδεσης, αυτό που εμείς αποκαλούμε ΑΝΑΦΟΡΑ, είναι η συγκεκριμένη φύση της πληροφορίας που καλείται για ανάκτηση. Στην περίπτωση της αναφοράς η πληροφορία που θέλουμε να ανακτηθεί, είναι το αναφορικό νόημα, η ταυτότητα του συγκεκριμένου πράγματος ή τάξης πραγμάτων για το οποίο γίνεται η αναφορά· και η σύνδεση επαφίεται στη συνέχεια της αναφοράς, μέσω της οποίας το ίδιο πράγμα εισέρχεται στο λόγο για δεύτερη φορά.

- Σε αυτήν την ανάλυση, η παραδοχή είναι ότι συγκεκριμένες λέξεις αναφέρονται σε άλλες λέξεις. Νομίζετε πως αυτή είναι μια βοηθητική ή μια παραπλανητική παραδοχή;
- Συμφωνείτε με την τελευταία δήλωση ότι ‘το ίδιο πράγμα εισέρχεται στο λόγο για δεύτερη φορά’; Τι συμβαίνει στο παράδειγμα (γ), όπου η ανάλυση προτείνει πως η φράση ‘κι άλλος ένας’ αναφέρεται στους τρυποκάρυδους;

- Αν η λέξη ‘εκεί’ στο παράδειγμα (β) είναι ένα παράδειγμα σύνδεσης, είναι η λέξη ‘εκεί’ στη δεύτερη σειρά του (γ) η ίδια; Με ποια κριτήρια αποφασίζετε;
- Η διάκριση του Donnellan στο Κείμενο 6 είναι σχετική με τα όσα αναφέρουν αυτοί οι συγγραφείς;

Κεφάλαιο 4

Προϋπόθεση και συνεπαγωγή

Κείμενο 8

ROBERT C. STALNAKER: ‘Pragmatic presupposition’ in Milton Munitz and Peter Unger (eds): *Semantics and Philosophy*. New York University Press 1974, pages 199-200

Παρόλο που φυσιολογικά δεν ταιριάζει, επειδή δεν είναι απαραίτητο, να υποστηρίξω κάτι που ο καθένας από μας αποδέχεται ότι ο άλλος ήδη πιστεύει, φυσικά όμως οι ισχυρισμοί μου θα έχουν πάντα συνέπειες οι οποίες αποτελούν μέρος της κοινής εμπειρίας. Για παράδειγμα, σε ένα πλαίσιο όπου και οι δύο γνωρίζουμε πως ο γείτονας μου είναι ένας ενήλικος άντρας, λέω ‘Ο γείτονας μου είναι εργένης’, το οποίο, ας υποθέσουμε, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι ενήλικος και άντρας. Θα μπορούσα επίσης να είχα πει ‘Ο γείτονας μου είναι ανύπαντρος’. Η ίδια πληροφορία θα είχε μεταβιβαστεί (παρόλο που οι αποχρώσεις μπορεί να μην ήταν ακριβώς οι ίδιες). Δηλαδή, *αυτό που αποκομίζουμε από την πληροφορία*, ή από το περιεχόμενο, της πρώτης διατύπωσης είναι το ίδιο όπως στη δεύτερη. Αν κάποιος αποδεχόταν την πρόταση που ισχυρίστηκα και την προσέθετε στην κοινή εμπειρία, το αποτέλεσμα θα ήταν το ίδιο όπως αν αποδεχόταν το δεύτερο ισχυρισμό και τον προσέθετε στην κοινή εμπειρία.

Αυτή η έννοια της κοινής αντίληψης αποτελεί την πρώτη προσέγγιση στη έννοια της πραγματολογικής προϋπόθεσης, την οποία επιθυμώ να χρησιμοποιήσω. Μία πρόταση *P* είναι μια πραγματολογική προϋπόθεση ενός ομιλητή σε ένα δεδομένο πλαίσιο μόνο στην περίπτωση που ο ομιλητής παραδέχεται ή πιστεύει ότι *P*, παραδέχεται ή πιστεύει ότι ο αποδέκτης του παραδέχεται ή πιστεύει ότι *P*, και παραδέχεται ή πιστεύει ότι ο αποδέκτης του αναγνωρίζει ότι αυτός κάνει αυτές τις παραδοχές, ή έχει αυτές τις πεποιθήσεις.

- Συμφωνείτε πως οι δύο εκφορές που παρατίθενται στην πρώτη παράγραφο θα προσέθεταν ακριβώς την ίδια πληροφορία στην κοινή εμπειρία;
- Σύμφωνα με τον ορισμό που παρουσιάζεται στη δεύτερη παράγραφο, θα ήταν σωστό, ή όχι, να πούμε πως μια πραγματολογική προϋπόθεση είναι οποιαδήποτε πεποίθηση του ομιλητή; (Θα ήταν χρήσιμο να κοιτάξετε ξανά το Κεφάλαιο 4, σελίδες 25-30)
- Μπορείτε να σκεφτείτε σε ποιες περιστάσεις θα ταίριαζε για κάποιον ‘να υποστηρίζει κάτι που ο καθένας από μας αποδέχεται ότι ο άλλος ήδη πιστεύει’;

Κείμενο 9

GERALD GRAZDAR: *Pragmatics. Implicature, Presupposition, and Logical Form*. Academic Press 1979, page 106.

(65) Ο Γιάννης έφυγε για να σωθεί πριν ο βραστήρας ανατιναχτεί.

(66) Ο Γιάννης έπιασε τη λαβή ασφαλείας πριν ο βραστήρας ανατιναχτεί.

Αν παραδεχτούμε ότι στο παράδειγμα (66) η κίνηση του Γιάννη να πιάσει τη λαβή ασφαλείας απέτρεψε το βραστήρα να ανατιναχτεί, τότε το παράδειγμα (66) δεν προϋποθέτει ότι ο βραστήρας ανατινάχθηκε, ενώ το (65) το προϋποθέτει. Αν αντιμετωπίσουμε το *πριν* ως ‘διφορούμενη έννοια’, τότε μένουμε πάλι χωρίς καμία αρχή για να αποφασίσουμε αν η προϋπόθεση σχετίζεται με μια συγκεκριμένη πρόταση ή όχι. Σημειώστε επίσης ότι, αν όλες οι δομές προϋπόθεσης είναι διφορούμενες, τότε η έννοια της ‘ακαταλληλότητας’ ή του ‘μη-αποδεκτού’ δε βρίσκει εφαρμογή, από τη στιγμή που θα έχουμε πάντα μια εναλλακτική θεώρηση σύμφωνα με την οποία η πρόταση θα είναι αποδεκτή.

- Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι το ‘πριν’ δημιουργεί μια προϋπόθεση στο παράδειγμα (65), όχι όμως και στο (66); Μπορείτε να σκεφτείτε άλλα παραδείγματα όπου η χρήση του ‘πριν’ οδηγεί, ή δεν οδηγεί, σε μια προϋπόθεση;
- Το ‘μετά’ λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο; Μήπως θα έπρεπε να πούμε ότι το ‘πριν’ και το ‘μετά’ δεν είναι μόνο αντίθετα, αλλά επίσης δημιουργούν και διαφορετικές προϋποθέσεις;

Κεφάλαιο 5

Συνεργασία και υπονόηση

Κείμενο 10

PAUL GRICE: 'Logic and conversation' in P. Cole and J. L. Morgan (eds.): *Syntax and semantics Volume 3: Speech Acts*. Academic Press 1975, page 48

Θα ήθελα να έχω την δυνατότητα να θεωρήσω τον καθιερωμένο τύπο συνομιλιακής πρακτικής όχι μόνο ως κάτι που όλοι ή οι περισσότεροι ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ακολουθούμε, αλλά ως κάτι που είναι ΛΟΓΙΚΟ να ακολουθούμε, που ΔΕ ΘΑ ΕΠΙΡΕΠΕ να εγκαταλείψουμε. Κάποτε με έλκυε η ιδέα ότι η παρατήρηση του CP (cooperative principle, ή αρχή της συνεργασίας) και των αιτημάτων σε ένα διάλογο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα ημι-συμφωνημένο ζήτημα με παραλληλισμούς έξω από το πεδίο του λόγου. Αν περάσεις δίπλα μου όταν προσπαθώ να φτιάξω το χαλασμένο μου αυτοκίνητο, αναμφίβολα περιμένω ως ένα βαθμό ότι θα προσφερθείς να με βοηθήσεις, αλλά από τη στιγμή που θα έρθεις και θα ψαχουλέψεις τη μηχανή μαζί μου, οι προσδοκίες μου γίνονται ισχυρότερες και παίρνουν πιο συγκεκριμένες μορφές (αν απουσιάζουν οι αντίθετες ενδείξεις ότι είσαι απλά ένας ανίκανος ανακατωσούρης): επιπλέον οι διάλογοι μου έμοιαζαν να παρουσιάζουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που από κοινού διαχωρίζουν τις βασιζόμενες στη συνεργασία συνομιλίες:

1. Οι συμμετέχοντες έχουν έναν κοινό άμεσο σκοπό, όπως το να επισκευάσουν ένα αυτοκίνητο. Φυσικά, οι τελικοί στόχοι τους μπορεί να είναι ανεξάρτητοι, ακόμα και αντίθετοι ο ένας με τον άλλον - ο καθένας μπορεί να θέλει να επισκευάσει το αυτοκίνητο για να φύγει εγκαταλείποντας τον άλλον. Σε χαρακτηριστικούς διαλόγους, υπάρχει ένας κοινός σκοπός ακόμα κι αν, όπως σε μια καθημερινή, φιλική συζήτηση, είναι άγραφος κανόνας ότι η κάθε πλευρά πρέπει να αναγνωρίσει τα πρόσκαιρα συνομιλιακά ενδιαφέροντα της άλλης.
2. Οι συμβολές των ομιλητών πρέπει να ταιριάζουν και να είναι αμοιβαία εξαρτημένες.
3. Υπάρχει κάποιου είδους συμφωνία (που μπορεί να είναι ρητή, συχνά όμως είναι υπονοούμενη) ότι η συνομιλία θα έπρεπε να συνεχιστεί με κατάλληλο τρόπο εκτός κι αν οι δυο πλευρές συμφωνούν ότι πρέπει να σταματήσει. Δεν αποχωρεί κανείς έτσι απλά από μια συζήτηση για να κάνει κάτι άλλο.

Παρόλα αυτά, ενώ μια τέτοιου είδους ημι-συμφωνημένη θεμελίωση εφαρμόζεται σε κάποιες περιπτώσεις, υπάρχουν πάρα πολλά είδη συναλ-

λαγής, όπως οι τσακωμοί και η αλληλογραφία, όπου δεν ταιριάζει ακριβώς.

- Μπορείς να εξηγήσεις γιατί ‘στους τσακωμούς και στην αλληλογραφία’ δεν εφαρμόζονται οι συνθήκες που παρουσιάζονται εδώ;
- Πώς θα ονόμαζες τα τρία ‘χαρακτηριστικά’ που παρουσιάζονται εδώ αν έπρεπε να τα μετατρέψεις σε αιτήματα για συνομιλίες που βασίζονται στη συνεργασία;
- Ο Grice τονίζει τη λέξη ‘λογικό’ καθώς περιγράφει ότι θεωρεί την αρχή της συνεργασίας και τα αιτήματά του ως κάποιο είδος σύμβασης. Θα μπορούσαν η αρχή της συνεργασίας, τα αιτήματα αυτά και τα τρία χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν εδώ να θεωρηθούν το ίδιο ‘λογικά’ σε όλες τις κοινωνίες και τους πολιτισμούς;

Κείμενο 11

J. L. MORGAN: ‘Two types of convention in indirect speech acts’ in P. Cole (ed.): *Syntax and Semantics Volume 9: Pragmatics*. Academic Press 1978, pages 277-8

Μόλις παραπάνω παρουσίασα περιπτώσεις που περιλαμβάνουν συγκεκριμένες εκφράσεις και τη συμβατικοποίηση της χρήσης τους για συγκεκριμένες υπονοήσεις, όπως στην περίπτωση του ‘*Αν έχεις δει ένα, τα έχεις δει όλα*’, ή του αρχικού παραδείγματος ‘*Μου δίνεις το αλάτι*;’. Είπα στην τελευταία περίπτωση ότι είχε γίνει μια σύμβαση της χρήσης αυτής της έκφρασης με το κυριολεκτικό της νόημα για να μεταβιβάσει ένα υπονόημα απαίτησης/παράκλησης. Το ερώτημα είναι: μπορεί να γίνει αυτού του είδους η συμβατικοποίηση στους κανόνες της συζήτησης; Νομίζω πως ναι. Για παράδειγμα, είναι λίγο-πολύ συμβατικό το να αμφισβητείς τη σύνεση μιας προτεινόμενης δράσης με το να ρωτάς για την ψυχική υγεία αυτού που προτείνει, με ΟΠΟΙΟΝΔΗΠΟΤΕ κατάλληλο γλωσσολογικό τρόπο, όπως στο:

[37] *Είσαι τρελός/ή;*

[38] *Έχεις χάσει το μυαλό σου;*

[39] *Σου 'χει στρίψει;*

και ούτω καθεξής. Οι περισσότεροι Αμερικάνοι χρησιμοποιούν δυο ή τρεις συνηθισμένες εκφράσεις ως απαντήσεις σε αυτονόητες ερωτήσεις, όπως στο :

[40] *Ο πάπας είναι καθολικός;*

[41] *Φοράνε τα ντόνατς μπικίνι;*

Αλλά για κάποιους ομιλητές η σύμβαση δεν καθορίζει μια συγκεκριμένη έκφραση κι έτσι δημιουργούνται νέες όποτε χρειάζονται. Φαίνεται ότι εδώ έχει συμβατικοποιηθεί ένα σχήμα για την υπονόηση: Απάντησε σε μια προφανή ερώτηση του τύπου ναι/όχι με μια άλλη ερώτηση που η απάντησή της είναι πολύ προφανής και ίδια με την απάντηση που σκοπεύεις να μεταβιβάσεις.

Παρομοίως, οι περισσότεροι ομιλητές έχουν ένα μικρό αριθμό εκφράσεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως αποκρίσεις σε ισχυρισμούς, με την υπονόηση ότι ο ισχυρισμός είναι ολοφάνερα λάθος - για παράδειγμα το (42):

[42] *Ναι, κι εγώ είμαι η Μαρία η βασίλισσα της Ρουμανίας.*

Και πάλι όμως, για κάποιους ομιλητές, η σύμβαση καθορίζει μόνο μια γενική στρατηγική, αντί για μια συγκεκριμένη έκφραση: Για να μεταβιβάσεις ότι ο ισχυρισμός είναι ολοφάνερα λάθος, απάντησε με έναν άλλον ισχυρισμό ακόμη πιο ολοφάνερα λάθος.

- Γνωρίζετε άλλες ‘συνηθισμένες εκφράσεις’ για τέτοιου είδους περιστάσεις (απαίτηση/παρακλήση, πρόκληση, απάντηση σε προφανείς ερωτήσεις, απόκριση σε λάθος ισχυρισμό); Πώς θα εξηγούσατε σε κάποιον πώς να ξεχωρίζει το νόημα που θέλει να μεταβιβάσει κάποιος από το κυριολεκτικό νόημα;
- Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο ‘σύμβαση’ για να αναφερθεί στα είδη των υπονοημάτων που συνεπάγονται εδώ. Πιστεύετε ότι τα παραδείγματα που παρουσιάζονται εδώ μπορούν να αναλυθούν με όρους συμβατικών υπονοήσεων (όπως αναφέρονται στο Κεφάλαιο 5);
- Πώς κρίνετε την ιδέα ότι μια υπονόηση μπορεί να ξεκινήσει βασιζόμενη στο συμπερασμό, αλλά να γίνει τόσο συμβατική που κανένας να μη χρειάζεται πια να κάνει αυτόν το συμπερασμό; Είναι αυτή η ίδια διαδικασία που χρησιμοποιούμε όταν ερμηνεύουμε ιδιώματα;

Κεφάλαιο 6

Λεκτικές πράξεις και συμβάντα

Κείμενο 12

JOHN SEARLE: *Speech acts*. Cambridge University press 1969, pages 58-9

Μια κρίσιμη διάκριση μεταξύ υποσχέσεων από τη μια και απειλών από την άλλη είναι ότι η υπόσχεση είναι μια δέσμευση να κάνω κάτι για σένα, όχι σε σένα· η απειλή, αντίθετα, είναι μια δέσμευση να κάνω κάτι σε σένα, όχι για σένα. Μια υπόσχεση είναι ελαττωματική αν αυτός στον οποίο υπόσχομαι κάτι δε θέλει να γίνει αυτό που του υπόσχομαι· και είναι ακόμα πιο ελαττωματική εάν γνωρίζω ότι αυτός στον οποίο υπόσχομαι κάτι δε θέλει να γίνει αυτό που του υπόσχομαι, εφόσον μια μη-ελαττωματική υπόσχεση πρέπει να έχει την πρόθεση υπόσχεσης κι όχι της απειλής ή της προειδοποίησης. Επιπλέον, μια υπόσχεση, αντιθέτως με μια πρόσκληση, κανονικά χρειάζεται κάποιο είδος περιστάσης ή κατάστασης που απαιτεί μια υπόσχεση. Ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό τέτοιων περιστάσεων ή καταστάσεων φαίνεται πως είναι ότι αυτός που θα δεχτεί υπόσχεση εύχεται (χρειάζεται, επιθυμεί κλπ.) να γίνει κάτι και ο υποσχόμενος γνωρίζει για αυτήν την ευχή (ανάγκη, επιθυμία κλπ.). Πιστεύω ότι και οι δυο πλευρές αυτής της διπλής συνθήκης είναι αναγκαίες για να αποφευχθούν προφανή αντιπαραδείγματα.

- Αυτή η παράγραφος απαριθμεί μερικά απαραίτητα χαρακτηριστικά για να μετράει μια λεκτική πράξη ως υπόσχεση. Συμφωνείτε ότι όλα αυτά τα χαρακτηριστικά είναι αναγκαία; Υπάρχουν άλλα κρίσιμα χαρακτηριστικά που δεν αναφέρονται εδώ;

Ωστόσο, μπορεί κανείς να σκεφτεί φανερά αντιπαραδείγματα σε αυτήν τη συνθήκη όπως δηλώθηκε. Ας υποθέσουμε ότι λέω σε έναν τεμπέλη φοιτητή, ‘Αν δε μου δώσεις την εργασία σου εγκαίρως, σου υπόσχομαι ότι θα σου βάλω κάτω από τη βάση στο εξάμηνο’. Είναι αυτή η έκφραση μια υπόσχεση; Τείνω να πιστέψω πως όχι· θα την περιγράφαμε πιο φυσικά ως μια προειδοποίηση ή, ακόμα πιο πιθανόν, ως μια απειλή. Τότε, όμως, γιατί μπορώ να χρησιμοποιήσω τη φράση ‘σου υπόσχομαι’ σε μια τέτοια περίπτωση; Νομίζω πως τη χρησιμοποιούμε εδώ διότι οι φράσεις ‘υπόσχομαι’ και ‘δια του παρόντος υπόσχομαι’ είναι από τους πιο ισχυρούς μηχανισμούς εντοπισμού ελλεκτικής δύναμης για δέσμευση. Για αυτό το λόγο συχνά χρησιμοποιούμε αυτές τις εκφράσεις για την εκτέλεση λεκτικών πράξεων που δεν είναι αυστηρά υποσχέσεις, αλλά στις οποίες επιθυμούμε να τονίσουμε το βαθμό δέσμευσής μας. Για να το σχηματοποιήσετε στο μυαλό σας, σκεφτείτε άλλο ένα φανερό αντιπαράδειγμα σε αυτήν την ανάλυση. Καμιά φορά ακούει κανείς τους ανθρώπους να λένε ‘υπόσχομαι’ όταν κάνουν έναν εμφατικό ισχυρισμό. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι σε κατηγορώ για κλοπή χρημάτων. Σου λέω: ‘Εσύ έκλεψες τα λεφτά, έτσι δεν είναι;’. Απαντάς: ‘Όχι, δεν το έκανα εγώ, σ’ το υπόσχομαι’. Υποσχέθηκες κάτι σε αυτήν την περίπτωση; Το βρίσκω πολύ αφύσικο να περιγραφεί η έκφρασή σου ως υπόσχεση. Αυτή η

έκφραση πιο σωστά θα περιγραφόταν ως εμφατική άρνηση και μπορούμε να εξηγήσουμε την ύπαρξη του μηχανισμού εντοπισμού ελλεκτικής δύναμης ‘υπόσχομαι’ ως προερχόμενο από γνήσιες υποσχέσεις που εδώ χρησιμεύει ως μια έκφραση που προσδίδει έμφαση στην άρνηση.

- Συμφωνείτε ότι έχοντας πει ‘υπόσχομαι’, μπορείτε αργότερα να ισχυριστείτε ότι κυριολεκτικά δε δώσατε υπόσχεση επειδή εννοούσατε κάτι άλλο;
- Ποιες φαίνεται να είναι οι συνθήκες ώστε μια έκφραση που περιέχει τον **M.E.E.Δ.** ‘υπόσχομαι’ να χρησιμεύει ως εμφατική άρνηση;
- Σχετίζονται καθόλου η αναγνώριση των συνθηκών για λεκτικές πράξεις με την αρχή της συνεργασίας, όπως αναλύθηκε στο Κείμενο 10; (Μπορεί να βοηθήσει η αναφορά στο Κεφάλαιο 6, σελίδες 51-2)

Κείμενο 13

GEOFFREY LEECH: *Principles of Pragmatics*. Longman 1983: pages 177-8

Όταν αναφερόμαστε στην ανθρώπινη συνομιλιακή συμπεριφορά, όπως και σε άλλους τομείς της καθημερινής εμπειρίας, η γλώσσα μας εφοδιάζει με κατηγορικές διακρίσεις. Αλλά θα ήταν βασικό και προφανές σφάλμα το να υποθέσουμε ότι οι διαχωρισμοί που γίνονται μέσω του λεξιλογίου μας υπάρχουν κατ’ ανάγκην και στην πραγματικότητα. Η γλώσσα μας δίνει ρήματα όπως *προστάζω*, *ζητώ/απαιτώ*, *ικετεύω*, *κάνω έκκληση*, όπως ακριβώς μας δίνει ουσιαστικά όπως *λακκούβα*, *λιμνούλα*, *λίμνη*, *θάλασσα*, *ωκεανός*. Δεν πρέπει όμως να υποθέτουμε ότι υπάρχουν στην πραγματολογική πραγματικότητα διακριτές κατηγορίες όπως προσταγές και απαιτήσεις/παρακλήσεις, όπως δεν υπάρχουν στη γεωγραφική πραγματικότητα διακριτές κατηγορίες όπως λακκούβες, λιμνούλες και λίμνες. Κατά κάποιον τρόπο, αυτή η υπόθεση περνάει απαρατήρητη στην εισαγωγή της ταξινομίας του Searle:

Ποια είναι τα κριτήρια με βάση τα οποία μπορούμε να πούμε ότι από τρεις συγκεκριμένες εκφράσεις η μια είναι αναφορά, η άλλη είναι πρόβλεψη κι η άλλη είναι υπόσχεση; Για να δημιουργήσουμε γέννη μεγαλύτερης τάξης, πρέπει πρώτα να γνωρίζουμε σε τι διαφέρουν μεταξύ τους οι όροι *υπόσχεση*, *πρόβλεψη*, *αναφορά* κλπ. (Searle, J. 1979.: *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press, page 2.)

Θα ήταν όμως προφανώς ακατάλληλο να ξεκινήσει κανείς μια πραγματεία για τις εκτάσεις νερού στην επιφάνεια της γης με αυτόν τον τρόπο:

Ποια είναι τα κριτήρια με βάση τα οποία μπορούμε να πούμε ότι από τρεις συγκεκριμένες εκτάσεις νερού η μια είναι λακκούβα, η άλλη είναι λιμνούλα κι η άλλη είναι λίμνη; Για να δημιουργήσουμε γένη μεγαλύτερης τάξης πρέπει πρώτα να γνωρίζουμε σε τι διαφέρουν μεταξύ τους οι όροι *λακκούβα*, *λιμνούλα* και *λίμνη*.

Σε υπεράσπιση του Searle μπορεί κανείς να ισχυριστεί, πρώτα, ότι η σύγκριση είναι άδικη: αν κάποιος είχε επιλέξει καμηλοπαρδάλεις και πιθήκους (ας πούμε) αντί για λιμνούλες και λακκούβες, το παράδειγμα δε θα ήταν τόσο γελοίο. Η απάντησή μου όμως είναι ότι: (α) κανένας δεν έχει το δικαίωμα να θεωρεί *εκ των προτέρων* ως δεδομένο ότι υπάρχουν τέτοιες κατηγορίες στην πραγματικότητα (παρόλο που μπορεί κάποιος να τις ανακαλύψει με την παρατήρηση)· και (β) ότι στην πραγματικότητα, όταν κάποιος *όντως τις παρατηρεί*, οι ελλέξεις σε πολλά σημεία μοιάζουν περισσότερο με λακκούβες και λιμνούλες παρά με πιθήκους και καμηλοπαρδάλεις: διακρίνονται, δηλαδή, μάλλον με βάση συνεχή παρά με βάση διακριτά χαρακτηριστικά.

- Ποιος ακριβώς είναι ο αντίλογος που παρουσιάζεται εδώ ενάντια στην ιδέα ότι μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια λεκτική πράξη ως μια πρόβλεψη ή όχι;
- Σε τι θα διέφερε ο ορισμός μιας λακκούβας κατά τον Leech, από το είδος ορισμού μιας υπόσχεσης που παρουσιάζεται στο Κείμενο 12;
- Πιστεύετε ότι ο αντίλογος του Leech βασίζεται σε ένα σημαντικό θέμα, ή απλά σε ένα δευτερεύον σημείο; Πώς νομίζετε ότι θα απαντούσε ο Searle σε αυτήν την κριτική του Leech;